

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KEÇECİZÂDE İZZET MOLLA'NIN *GÜLŞEN-İ AŞK* ADLI
MESNEVÎSİNDEKİ TASAVVUFÎ TEMALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Hatice İBİŞ

DENİZLİ, 2024

BEYAN

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Hatice İBİŞ

ÖNSÖZ

Keçecizâde İzzet Molla, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış, dîvan edebiyatı şâirlerinden biri olarak eserleriyle şöhret bulmuş, Mevlevî geleneğe bağlılığıyla da öne çıkmış bir şahsiyettir. Kaleme aldığı eserleriyle hem döneminin tarihî ve siyasî özelliklerini yansıtmış hem de edebiyatın o dönemde geçirdiği evrelerden etkilenip geleceğe yön verme gayreti içinde olmuştur.

Devlet erkânına yakın olmanın avantajını da dezavantajını da deneyimleyen İzzet Molla, padişahlar tarafından ihyâ edildiği gibi aynı zamanda çok ağır cezalara da çarptırılmıştır. Şâirliği sebebiyle edebiyatçıların çalışmalarına konu olan İzzet Molla, siyasî yönüyle de siyaset bilimcilerin ilgisini çekmiştir. Fakat ilginç bir şekilde gerek hayatı gerekse de eserleri bu zamana kadar tasavvuf disiplininin konusu olmamıştır. Tasavvuf alanında gerek İzzet Molla gerekse *Gülşen-i Aşk* hakkında daha evvel herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Özellikle mesnevî tarzında yazdığı ve ilâhî aşktan bahsettiği *Gülşen-i Aşk* adlı eserinin bu bağlamda dikkat çekmemesi şaşırtıcıdır.

Çalışmamızda öncelikle Keçecizâde İzzet Molla'nın hayatını ele alıp daha sonra tasavvufî ve edebî kişiliği üzerine durmaya çalıştık. Çok erken yaşta vefât eden İzzet Molla'nın kırk üç senelik ömrüne sığdırdığı eserleri hakkında bilgiler verdikten sonra *Gülşen-i Aşk* adlı eseri üzerinde yoğunlaştık. Son olarak da İzzet Molla'nın *Gülşen-i Aşk*'da kullandığı tasavvufî temaları tespit ederek eserde geçen bağlamlar üzerinden bunları yorumlamaya gayret ettik.

Keçecizâde İzzet Molla, dîvan edebiyatında o güne dek kullanılmamış birtakım teknikleri kullanması yönüyle kendisinden sonrakilere ufuk açan bir şâirdir. Diğer yandan İzzet Molla, Mevlevîlikteki seyr u sülûk zeminine oturttuğu ve kendisini başkahraman olarak hikâyenin içine dahil ettiği *Gülşen-i Aşk* adlı eserinde ilâhî aşka ulaşan İzzet'in yolculuğunu anlatmasıyla da tasavvufî açıdan bir ilki gerçekleştirmiştir. Bahsi geçen önemi ve üzerinde tasavvuf alanında hiç çalışma yapılmamış olması bizi bu konuyu seçmeye sevk etmiştir.

Bu süreçte desteği ve yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. M. Salim GÜVEN'e teşekkür ediyorum. Ayrıca tez sürecinde maddî ve manevî olarak desteğini esirgemeyen kıymetli eşime de şükranlarımı sunuyorum.

ÖZET

Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Keçecizâde İzzet Molla'nın <i>Gülşen-i Aşk</i> Adlı Mesnevîsindeki Tasavvufî Temalar	
Tezin Yazarı: Hatice İBİŞ	Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa Salim GÜVEN
Kabul Tarihi: 07.08.2024	Sayfa Sayısı: viii (ön kısım) + 91
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri	Bilim Dalı: Tasavvuf
<p>Dîvan edebiyatının son dönem şâirlerinden biri olan Keçecizâde İzzet Molla gerek siyasî gerek edebî gerekse tasavvufî yönleriyle dikkat çeken önemli bir şahsiyettir. <i>Gülşen-i Aşk</i> Keçecizade İzzet Molla'nın Şeyh Gâlib'in <i>Hüsn ü Aşk</i> adlı mesnevisine nazire olarak yazdığı bilinen 305 beyitlik mesnevisidir. Şâirin diğer eserleri üzerinde farklı çalışmalar yapılmış olmasına rağmen <i>Gülşen-i Aşk</i> belki de başarısız bir nazire olarak görüldüğü için geri planda kalmış bir eserdir. İzzet Molla her ne kadar Şeyh Gâlib'ten ilham alarak yazmış olsa da daha önce denenmeyen bir takım teknik ve yöntemleri kullanmasıyla eserini özgün kılmıştır. <i>Gülşen-i Aşk</i>'ı farklı kılan en önemli yönü şâirin kendisini İzzet karakteriyle hikâyenin baş kahramanı olarak sunmasıdır. Eseri tasavvufî yönden önemli kılan unsur ise anlatılan hikâyenin Mevlevîlikteki seyr u sülûk esasına uygun olarak kurulmuş olmasıdır. Tezimizde İzzet Molla'nın <i>Gülşen-i Aşk</i> adlı mesnevisinde kullanılan tasavvufî temalar tespit edilmiş, bu temalar hikâyede kullanıldığı bağlam göz önünde bulundurularak yorumlanmıştır. Birinci bölümde, İzzet Molla'nın hayatı, eserleri, edebî ve tasavvufî yönü üzerinde durulmuştur. Bölüm içinde onun kısa ömründe yaşadığı sıkıntılar, devlet erkânına olan yakınlığı, aldığı görevler, sürgünleri ve edebî yönleri ele alınmıştır. Diğer yandan Hâlet Efendi vesilesiyle dahil olduğu Mevlevî çevreyle beliren tasavvufî tarafı üzerinde de durulmuştur. İkinci bölümde ise Mehmet Kanar tarafından transkribe edilen ve manzum biçimde sadeleştirilen <i>Gülşen-i Aşk</i> metni temel alınarak tasavvufî temalar belirlenmiş, bu temalarla ilgili açıklamalar yapılmış ve İzzet Molla'nın eserindeki bağlamlar çerçevesinde yorumlar yapılmıştır.</p>	
Anahtar Kavramlar: Tasavvuf, İzzet Molla, <i>Gülşen-i Aşk</i> , Mesnevi, Aşk.	

ABSTRACT

Pamukkale University Institute of Islamic Sciences

Abstract of Master Thesis

Title of the Thesis: The Sufi Themes in Keçecizâde Izzet Molla's Work Called *Gülşen-i Aşk*

Author: Hatice İBİŞ

Supervisor: Doç. Dr. Mustafa Salim GÜVEN

Date: 07.08.2024

Nu. of pages: viii (pre text) + 91

Department: The Basic Islamic Sciences

Subfield: Tasavvuf

Keçecizade Izzet Molla, one of the last period poets of dîvan literature, is an important figure who attracts attention with his political, literary and mystical aspects. *Gülşen-i Aşk* is a 305 couplet mathnawi known to have been written by Keçecizade Izzet Molla as a imitation to Şeyh Gâlib's mathnawi called *Hüsn ü Aşk*. Although different studies have been made on the poet's other works, *Gülşen-i Aşk* is a work that has remained in the background, perhaps because it is seen as an unsuccessful imitation. Although Izzet Molla was inspired by Şeyh Gâlib, he made his work unique by using a few techniques and methods that had not been tried before. The most important aspect that makes *Gülşen-i Aşk* different is that the poet presents himself as the protagonist of the story through the character of Izzet. What makes the work important in terms of Sufism is the fact that the story is based on the principle of seyr u sülûk in Mawlawiyyah. In our thesis, the sufi themes used in Izzet Molla's mathnawi *Gülşen-i Aşk* are identified and interpreted by considering the context in which they are used in the story. In the first chapter, Izzet Molla's life, works, literary and mystical aspects are emphasized. In the chapter, the troubles he experienced in his short life, his closeness to the state officials, the duties he took, his exile and his literary aspects are discussed. On the other hand, his sufi side, which emerged with the Mawlawi circle he joined through Hâlet Efendi, is also emphasized. In the second part, based on the text of *Gülşen-i Aşk*, which was transcribed and simplified in verse by Mehmet Kanar, sufi themes are identified, explanations are made about these themes and comments are made within the framework of the contexts in Izzet Molla's work.

Keywords: Sufism, Keçecizâde Izzet Molla, *Gülşen-i Aşk*, Mathnawi, Love.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1
I. ÇALIŞMANIN KONUSU	1
II. ÇALIŞMANIN AMACI	1
III. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ	1
IV. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI	2
BİRİNCİ BÖLÜM	3
KEÇECİZÂDE İZZET MOLLA	3
1. Hayatı	3
1. 1. Doğumu, Nesebi ve Eğitimi.....	3
1. 2. İntihar Düşüncesi ve Hâlet Efendi'ye İntisabı	4
1. 3. Bursa Müfettişliği ve Evliliği.....	5
1. 4. Galata Kadılığı	6
1. 5. Keşan Sürgünü	7
1. 6. Diğer Görevleri	8
1. 7. Sivas Sürgünü	8
1. 8. Vefâtı.....	9
2. Tasavvufî Yönü ve Mevlevîlik.....	11
3. Edebî Kişiliği ve Sanatı	16
4. Eserleri	20
4. 1. Manzum Eserleri	20
4. 1. 1. <i>Dîvan-ı Bahâr-ı Efkar</i>	20
4. 1. 2. <i>Dîvan-ı Hazân-ı Âsar</i>	20
4. 1. 3. <i>Gülşen-i Aşk</i>	21
4. 1. 4. <i>Mihnet-i Keşân</i>	21

4. 2. Mensur Eserler	23
4. 2. 1. <i>Devhatü'l-Mehâmid fî Tercemeti'l-Vâlid</i>	23
4. 2. 2. <i>Şerh-i Elgâz-ı Râgıp Paşa</i>	24
4. 2. 3. Lâyihalar	24
İKİNCİ BÖLÜM.....	25
<i>GÜLŞEN-İ AŞK</i> ve <i>GÜLŞEN-İ AŞK</i>'TAKİ TASAVVUFÎ TEMALAR	25
2. 1. <i>Gülşen-i Aşk</i>	25
2. 2. <i>Gülşen-i Aşk</i> 'taki Tasavvufî Temalar	31
2. 2. 1. Aşk ve Külhan.....	31
2. 2. 2. Ezelî Aşk ve Nûr-i Muhammedî	32
2. 2. 3. Hubb (Muhabbet).....	33
2. 2. 4. Celâl ve Cemâl	35
2. 2. 5. Belâ/Belvâ.....	37
2. 2. 6. İmtihan	38
2. 2. 7. Sekr ve Sahv	39
2. 2. 8. Vefâ.....	40
2. 2. 9. Firâk	42
2. 2. 10. Levlâk	42
2. 2. 11. Kâbe Kavseyn Ev Ednâ.....	43
2. 2. 12. Akl-ı Kül	45
2. 2. 13. Vahdet-i Vücûd	45
2. 2. 14. Nûr-i İlâhî/Nûrullah	47
2. 2. 15. Mi'rac.....	47
2. 2. 16. Hasret	48
2. 2. 17. Mecâzî Aşk ve Naz-Niyaz	49
2. 2. 18. Hak-Hakîkat.....	50
2. 2. 19. Nefs.....	51
2. 2. 20. Sûr-i Visâl (Şeb-i Arûs)	53
2. 2. 21. Sehergeh, Gülşen ve Gül-i Hurşîd	53
2. 2. 22. Ayna.....	55
2. 2. 23. Destâr	56
2. 2. 24. Şükûfe	57
2. 2. 25. Mey	58
2. 2. 26. Hicrân.....	58
2. 2. 27. Mihnet.....	59

2. 2. 28. Figân	60
2. 2. 29. Âh.....	60
2. 2. 30. Şitâb	61
2. 2. 31. Şem' ve Pervane.....	61
2. 2. 32. Sîne	62
2. 2. 33. Çeşm	63
2. 2. 34. Mihmân	63
2. 2. 35. Bihîşt/Behîşt/Beheşt.....	64
2. 2. 36. Medet ve Dert.....	65
2. 2. 37. Rû.....	66
2. 2. 38. Heves.....	66
2. 2. 39. Serkeş.....	67
2. 2. 40. Cefâ.....	67
2. 2. 41. Çerh.....	68
2. 2. 42. Ağyâr.....	69
2. 2. 43. Firkat	69
2. 2. 44. Bâm	70
2. 2. 45. Bükâ	70
2. 2. 46. Tevfik.....	71
2. 2. 47. Havf ve Hâke	72
2. 2. 48. İnfisâl	73
2. 2. 49. İnâyet.....	74
2. 2. 50. Azîmet.....	75
2. 2. 51. Çâh-ı Yûsuf.....	75
2. 2. 52. Zulmet	76
2. 2. 53. Kerrûbiyyûn	77
2. 2. 54. Hâb.....	78
2. 2. 55. Münâcât.....	78
2. 2. 56. Mahv-ı Vücûd (Fenâfillâh)	79
2. 2. 57. Şâdi	80
2. 2. 58. Dîvâne	80
2. 2. 59. Feyz.....	80
2. 2. 60. Pîr.....	81
2. 2. 61. Rû'yâ.....	81
2. 2. 62. Hayret.....	82

2. 2. 63. Dilber	83
2. 2. 64. Şâh.....	84
2. 2. 65. Vâsıl, Menzil ve Murâd	84
2. 2. 66. Hû.....	85
2. 2. 67. Hankâh ve Beyt.....	86
2. 2. 68. Hâ ve Elif	87
2. 2. 69. Nûr	87
2. 2. 70. Bende ve Himmet.....	88
2. 2. 71. Mesnevî ve Remz/Rumûz	89
2. 2. 72. Nokta ve Âfitâb	90
SONUÇ	92
KAYNAKÇA	95
ÖZGEÇMİŞ	99

KISALTMALAR

- a.s. : aleyhi's-selâm
b. : bin, ibn (oğlu)
c.c. : celle celâluh
çev. : çeviren
ed. : editör
haz. : hazırlayan
Hz. : Hazreti
İSAM : İslam Araştırmaları Merkezi
nşr. : neşreden
r.a. : radiyallahu anh
thk. : tahkik eden
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
vb. : ve benzerleri
vd. : ve diğerleri

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN KONUSU

Yaygın kanaate göre Şeyh Gâlib'in (ö. 1213/1799) *Hüsn ü Aşk* adlı eserine bir nazire olarak yazılan *Gülşen-i Aşk*, 18. yüzyılın nazım türünde yazılmış en önemli eserlerinden biridir. *Hüsn ü Aşk* kadar rağbet görmese de İzzet Molla, *Gülşen-i Aşk* adlı eserinde ilâhî aşkı farklı bir bakış açısıyla ele almıştır. Hem edebiyatın hem tasavvufun konusu olan bu eserde aşka ulaşmak için yola çıkan ve yol boyunca türlü sıkıntılarla karşılaşan ve sonunda ilâhî aşka ulaşan İzzet'in hikâyesi anlatılmaktadır. Çalışmamızda Keçecizâde İzzet Molla'nın *Gülşen-i Aşk* adlı eserinde kullanılan tasavvufî temalar ele alınmış olup İzzet Molla'nın hayatı, edebî ve tasavvufî kişiliği yanında diğer eserlerine de değinilmiştir.

II. ÇALIŞMANIN AMACI

Keçecizâde İzzet Molla'nın *Gülşen-i Aşk* adlı eseri edebî açıdan birtakım çalışmalara konu olmuş hakkında tezler kaleme alınmıştır. Dîvan edebiyatının son örneklerinden biri olmasına rağmen eserin akademik anlamda gereken ilgi ve alakaya tam olarak mazhar olduğu söylenemez. Halbuki *Gülşen-i Aşk*'la Keçecizâde İzzet Molla edebî ve tasavvufî gücünü göstermesi yanında çağını aşan teknikler kullanmasıyla da adından söz ettirmiştir. Özellikle tasavvufî açıdan önemli bir yere sahip olan *Gülşen-i Aşk* ne yazık ki tasavvuf alanında çok fazla dikkat çekmemiş ve hakkında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle çalışmada esere bir de tasavvufî zâviyeden bakmanın bir boşluğu dolduracağını düşündük. Eserde kullanılan tasavvufî kavramları ve temaları tespit ederek *Gülşen-i Aşk*'ın edebî bir eser olmasının yanında tasavvufî değerine de dikkat çekmek istedik.

III. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmaya öncelikle Keçecizâde İzzet Molla'nın hayatıyla ilgili yapılan çalışmaları incelemekle başladık. Dîvan edebiyatının son şâirlerinden olan İzzet Molla'nın yaşadığı dönemde hem edebî hem siyasî hem de tasavvufî açıdan nasıl bir konuma sahip olduğuna dair okumalar yaptık. Daha sonra *Gülşen-i Aşk* adlı mesnevîsini okuyup metindeki orijinal hikâyeyi bütünlük içerisinde anlamaya çalıştık. Eserin kendisine nazire olarak yazıldığı söylenen *Hüsn ü Aşk* ile olan benzerlik ve farklılıklarını yapılan çalışmalar üzerinden inceledik. Metinde kullanılan tasavvufî

içeriklerin tespitini yaparak farklı kaynaklardan bu içeriklerin tasavvufî kullanımını araştırdık. Sonrasında İzzet Molla'nın bunları metin içinde ne anlamda kullandığına dair metin bağlamında yorumlar yaptık.

Tezimizin ilk bölümünde Keçecizâde İzzet Molla'nın hayatı, eserleri, edebî ve tasavvufî kişiliği üzerinde durduk. *Gülşen-i Aşk* dışındaki eserleri hakkında temel bilgiler verdik. Ayrıca İzzet Molla eserin sonunu Mevlânâ Celaleddîn-i Rûmî'ye ve Mevlevîliğe bağlayarak bitirdiği için Mevlevîlik ile ilgili kısa bir bölümü de hayatı içine dâhil ettik.

İkinci bölümde ise *Gülşen-i Aşk* eserinde anlatılan aşk hikâyesinin kısa bir özetini verdikten sonra eserde geçen tasavvufî temaların anlam ağlarını çeşitli kaynaklardan tespit ederek bunları hikâyede kullanıldığı bağlam üzerinden açıklamaya çalıştık.

IV. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI

Çalışmamızda ana kaynak olarak *Gülşen-i Aşk*'ın Ali Budak ve Mehmet Kanar tarafından transkribe edilen ve sadeleştirilen metin esas alınmıştır. Bu metin üzerinden tasavvufî temalar belirlenmiş olup bu temaların açıklanması ile ilgili ağırlıklı olarak Süleyman Uludağ'ın *Tasavvuf Sözlüğü*, Ethem Cebecioğlu'nun *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* ve *İslam Ansiklopedisi'ne* müracat edilmiştir. Tasavvufî temalarla ilgili olarak ilk dönem tasavvuf klasiklerinden de istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KEÇECİZÂDE İZZET MOLLA

1. Hayatı

1.1. Doğumu, Nesebi ve Eğitimi

Keçecizâde İzzet Molla 1200/1786 yılında İstanbul Samatya Canbaziye Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mehmed İzzet'tir. Keçecizâdeler, 17. yüzyılın ilk yarısında Konya'dan İstanbul'a göçen köklü bir ailedir ve yaşadıkları dönemde bilim, edebiyat ve siyaset dünyasına yön veren çok önemli şahsiyetler yetiştirmişlerdir. Molla ismini aileye miras bırakan İzzet Molla'nın babası Salih Efendi'nin dedesi Süleyman Efendi'dir. Süleyman Efendi Konya'da bulunan Toprak Sokak Camii imamıdır.¹ Salih Efendi'nin babası Mustafa Efendi (ö. 1181/1767), babasından habersiz Konya'dan kaçıp İstanbul'a gelmiş ve devrin meşhur din adamlarından Pîrîzâde Sâhib Efendi'ye (ö. 1159/1746) intisap etmiştir. Kudüs ve Bursa'da yaptığı kadılık görevinden sonra Pîrîzâde'nin vesilesiyle Dâvud Paşa imamının kızı ile evlenmiştir. Bu evlilik neticesinde İzzet Molla'nın babası Salih Efendi dünyaya gelmiştir.²

I. Abdülhamid (ö. 1203/1789) devri kazaskerlerinden Salih Efendi (ö. 1214/1799), babası Mustafa Efendi'nin yolundan gitmiş, aldığı dersler neticesinde ciddi bir ilmî birikim elde etmiştir. Fıtrat itibarıyla sözünü esirgemeyen, haksızlığa tahammül edemeyen Salih Efendi bu özelliğiyle şimşekleri üzerine çekmiş, bu sebeple çokça sürgün yemiştir, ömrünü çile ve yokluklarla geçirmiştir. Babası öldüğünde henüz on üç yaşında olan İzzet Molla, zor şartlarda medrese tahsilini tamamlayarak müderrislik rûusunu almış, tıpkı dedesi ve babası gibi ilmiye mesleğine dehâlet etmiştir.³ Babasının ölümüyle çok büyük sıkıntılar çeken İzzet Molla, hem müderris hem de şâir olan enişterisi Meşalecizâde Esad Bey (ö. 1208/1793) ve Kazasker Moralızâde Hamîd Efendi'nin (ö. 1139/1726) himâyesinde yetişmiştir.⁴

---

¹ Ömür Ceylan-Ozan Yılmaz, *Bir Sürgün Şaheseri Mihnet-i Keşân Keçecizâde İzzet Molla* (İstanbul: Sahafklar Kitap Sarayı, 2007), XIX.

² İbrahim Bülbül, *Keçecizâde İzzet Molla* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), 7.

³ Naci Okçu, "İzzet Molla, Keçecizâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/561.

⁴ Ramazan Korkmaz, *Keçecizâde İzzet Molla; Hayatı-Sanatı-Edebi Kişiliği*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10/1, (2005), 95.

Çocukluğu İstanbul'da geçen İzzet Molla, I. Abdülhamid vefat ettiğinde henüz üç yaşında bir çocuktur. Hükümetin en gaili zamanlarında yaşamıştır. III. Selim ve IV. Mustafa'nın saltanatlarında yaşamış ve şehadetlerini görmüştür. İzzet Molla, II. Mahmut zamanının sefâsını da sürmüş cefâsını da çekmiştir. Babası Salih Efendi, ilim yolunun yolcusu olarak oğlunun tahsil ve terbiyesini kendi mesleğine uygun bir şekilde gerçekleştirmiştir.⁵

İzzet Molla'nın şiirle olan yakınlığında şâir olan eniştelere özellikle de şâir Leyla'nın (ö. 1263/1847) babası olan Hamîd Efendi'nin büyük bir tesiri vardır. Döneminin Farsça üstatları Kirâmî ve Müstakîm'den aldığı özel derslerle bir yandan Farsça konusunda kendini geliştiren İzzet Molla diğer yandan şâirliğine de hız kazandırmıştır.⁶

1. 2. İntihar Düşüncesi ve Hâlet Efendi'ye İntisabı

Yaratılış itibarıyla fevrî bir karaktere sahip olan İzzet Molla, bütün neşeli ve hayat dolu mizacına rağmen zaman zaman büyük bunalımlar yaşamış ve bunlardan kurtulabilmek için farklı arayışlara yönelmiştir. Yaşadığı geçim sıkıntısının yanında bir de eğlence ve içkiye düşkünlüğü sebebiyle müderrislikten uzaklaştırılınca İzzet Molla'nın büsbütün sefil düştüğü ve karamsar ruh hâlinin onu intiharın eşiğine kadar getirdiği ileri sürülmektedir.⁷

Ahmet Hamdi Tanpınar, (ö. 1962) İzzet Molla'nın hayatının, devrinin en dikkate değer romanı olduğunu, onun bu romana iyi düzenlenmiş bir operet entrikasını andıran bir intihar teşebbüsüyle başladığını ve sonunda genç denecek yaştaki ölümüyle hakîkî bir trajedi ile onu bitirdiğini söyler.⁸

Burada temas etmek istediğimiz bir nokta var. İzzet Molla'nın hayatına dair edindiğimiz bilgilerde onun bir intihar teşebbüsünden söz etmek mümkün değildir. Zira intihar, İzzet Molla için düşüncede kalmış, hiçbir zaman teşebbüse dönüşmemiştir. Her insan yaşadığı sıkıntılardan sebep bunalıma girip, yaşama arzusunu yitirebilir. Hayatına son vermeyi düşünebilir. Fakat eyleme geçirilmeyen bir düşüncüyü teşebbüs olarak kayıtlara geçirmek çok isabetli görünmemektedir.

⁵ İsmail Hikmet Ertaylan, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011), 1-4/9.

⁶ Ceylan-Yılmaz, *Mihnet-i Keşân*, XXI.

⁷ Keçecizâde İzzet Molla, *Gülşen-i Aşk-İzzet Molla'nın İçten İçte Doğru Bir Yol Hikayesi* (İnceleme bölümünden), haz. Ali Budak-Mehmet Kanar (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017), 15.

⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1976), 88.

Şöyle ki, İzzet Molla, zihninde intihar düşüncesi olduğu halde bir sabah erkenden Göksu'ya gitmek üzere kayığa biner. Yanına da binlik bir rakı alır. Kuruçeşme sahilinden geçerken yalısının penceresi önünde oturan Bükreş asilzâdelerinden Hançerî Bey⁹ (ö. 1270/1854), Molla'yı görür ve heyecanla yanına çağırır. Zira tam o sırada okuduğu *Vassâf Tarihi*'nin bazı cümlelerine takılmış bir haldedir. Kafasındaki sorulara cevap ararken yakınından geçen âlim bir zâtın varlığını ganimet bilmiş, bu güzel tevâfuku kaçırmak istememiştir. İzzet Molla, Göksu'ya gideceğini söyleyip itiraz etse de Hançerî Bey'in ısrarına dayanamaz. Hançerî Bey, sorusunu sorar. Aldığı cevap onu fazlasıyla tatmin eder. Molla'nın ilimdeki kıymetini iade etmek maksadıyla onu evine davet eder. O gece birlikte eğlenip muhabbet ederler. İzzet Molla bu muhabbetin ardından zihnindeki intihar düşüncesinden vaz geçtiği gibi Hançerî Bey ile de aralarında güzel bir dostluk peydâ olur.¹⁰

Hançerî Bey, İzzet Molla'yı o dönemde kendisinden bir hediye isteyen saray kethüdâsı Hâlet Efendi (ö. 1237/1822) ile tanıştırır. Hâlet Efendi önce “sefâhatinden dolayı tarikten tard edilmiş bir âdeme” sahip çıkmaya pek yanaşmasa da konuştuğu onun kıymetini daha iyi anlar ve İzzet Molla'ya bir ev verip geçimini sağlar. Bu tanışma vesilesiyle İzzet Molla, rahat bir şekilde Sultan Mahmud'un huzuruna girme imkânı da bulacaktır.¹¹

1. 3. Bursa Müfettişliği ve Evliliği

İzzet Molla'nın Hâlet Efendi ile olan tanışması bitirmeyi düşündüğü hayatına yeni kapılar açması bakımından mühimdir. Hâlet Efendi'yle olan yakınlığı İzzet Molla'ya saray kapılarını açmış, Bursa müfettişliği ve rikâb-ı hümâyun kethüdâlığı memuriyetinden sonra onu Galata kadılığına kadar yükseltmiştir.¹² Molla'nın Hâlet

---

⁹ Asıl adı Alexandre Handjeri olup İstanbul'da doğmuştur. Türkiye'de Hançerî Bey adıyla bilinen Rum asıllı sözlük yazarıdır. Hançerî lakabı IV. Mehmed zamanında sarayın özel hekimi olarak sultana gösterdikleri hizmet sebebiyle aileye hediye edilen hançerden gelmektedir. Osmanlı kaynaklarında kendisinden “Bükreş beylerinden Hançerî Bey” şeklinde bahsedilmektedir. Ciddi bir öğrenim gören Hançerî Bey, Batı dilleri yanında Türkçe, Arapça ve Farsça da öğrenmiştir. Bâbiâli baştercümanlığı, Boğdan voyvodalığı gibi görevlere getirilmiş olup IV. Mustafa döneminde İstanbul'a geri dönmüştür. Yunan isyanından sonra Odessa'ya kaçmış, sonrasında Moskova'ya yerleşmiştir. İstanbul'da müslüman Türkler arasında doğup büyüdüğü için her yere rahatça girip çıkmış Osmanlı ictimaî hayatına dair geniş bir malumat edinme imkanı bulmuştur. Bkz. Hasan Eren, “Handjeri, Alexandre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 15/550.

¹⁰ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1988), 2/724.

¹¹ Korkmaz, *Keçecizâde İzzet Molla*, 96.

¹² İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, 2/724.

Efendi ile olan yakınlığı ona farklı kapılar açmasının yanında mihnetine sebep olacak olaylara da zemin hazırlamıştır.

İzzet Molla, Bursa müfettişliği sırasında İsmail Mekkî Bey'in kızı Hibetullah Hanım'la evlenmiştir. “*Budur İzzet'e çâr-bağ ola/ Fuâd ü Reşâd ü Murâd ü Sedâd*” beytinden de anlaşılacağı üzere dört erkek çocuğu olmuş bunlardan Sedad ve Murad küçük yaşlarda vefat etmiştir. Reşâd Efendi'den olma torunu şâir ve yazar Mâcid Bey, uzun yıllar boyunca Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nde âzâlık yapmıştır. Bir diğer oğlu ise Tanzimat döneminin ünlü sadrazamı Fuâd Paşa'dır. (ö. 1285/1869) İzzet Molla oğullarından Mevlânâ'ya takdim edeceği en değerli hediyeler olarak bahsetmektedir.¹³

1. 4. Galata Kadılığı

İzzet Molla, III. Selim ve IV. Mustafa dönemlerini arızasız bir şekilde atlatmış, 1820'te II. Mahmud zamanında Galata Kadısı olarak görevlendirilmiştir. Keçecizâde'nin ikbâli de idbârı da aynı tarihle başlar. Memuriyeti çok uzun sürmez. Bu önemli vazifeden alınır ve Keşan'a sürgün edilir. Bu sürgünde zamanının fisk ve tezvir ile nam salmış, meşhur Tepedelenli Ali Paşa'nın katline sebep olmuş ve nihayet kendisi de katledilen Halet Efendi'nin etkisi vardır.¹⁴ Hâlet Efendi'nin Konya'ya sürülmesi ve orada öldürülmesi ona yakın olan isimlerin de felaketi olmuştur. İzzet Molla ilk etapta bu durumdan etkilenmese de¹⁵ görevinde ancak iki yıl kalabilmiştir. İzzet Molla'ya hâmîlik yapan Hâlet Efendi, görevinden azledilip katledilince, Molla birçoklarının yaptığı gibi saf değiştirmemiş, söylemleriyle Hâlet Efendi'nin yanında olduğunu açık bir şekilde dile getirmekten çekinmemiştir.¹⁶

İhtiyatsızlık Molla'da “bir aile mirasıdır”¹⁷ diyen Ahmet Hamdi Tanpınar'ın söyleminde ne kadar haklı olduğunu zaman gösterecektir. Zira yönetim değişikliklerinde ortalığın nasıl can ve mal pazarına dönüştüğünü bilen Molla'nın konjonktüre uygun hareket edip ihtiyatlı davranmaması, Hâlet Efendi'yi katledenlere dönük düşmanlık içeren şiirler kaleme alması dikkatleri üzerine çekmiş ve yeni sıkıntıların kapısını aralamıştır.¹⁸

¹³ Ceylan-Yılmaz, *Mihnet-i Keşân Keçecizâde*, XXIV.

¹⁴ Ertaylan, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1-4/9.

¹⁵ Korkmaz, *Keçecizâde İzzet Molla*, 99.

¹⁶ İnal, *Son Asır Türk Şiiri*, 2/725.

¹⁷ Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 89.

¹⁸ Korkmaz, *Keçecizâde İzzet Molla (Hayatı-Sanatı-Edebi Kişiliği)*, 100.

1. 5. Keşan Sürgünü

17. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a göç eden ve yaşadıkları dönemlerde bilim, edebiyat ve siyaset dünyasına yön vermiş şahsiyetler yetiştiren köklü bir aileden gelen İzzet Molla, hâmisî Halet Efendi ile yolları kesişene kadar merkezden uzaktır. O dönemde yönetim üzerinde örtülü bir hâkimiyeti bulunan ve perde arkasında oldukça güçlü bir mevkiye sahip olan Halet Efendi'ye yakın olanlar çok mühim görevlere getirilmiştir. İzzet Molla'da bu durumdan nasiplenenlerden biridir. Fakat dengeler Halet Efendi'nin görevden alınıp ardından katledilmesiyle değişir. İzzet Molla, hakkında çıkan dedikodular ve sadrazamı eleştiren söylemleri nedeniyle 27 Şubat 1823 tarihinde yayınlanan fermanla Keşan kasabasına sürgün edilmiştir. Cumâdelahirenin 15. Salı günü İstavroz'daki evinden İstanbul'a gelen İzzet Molla, o esnada eniştesi Kazasker Moralızâde Hamid Efendi'nin evinde bulunan ailesini görmek ve o geceyi orada geçirmek üzere yanında Şâir Nihad Bey olduğu halde hamama gider. Oraya gelen bir çavuş Keşan'da ikamete memur olduğunu tebliğ eder. Tedarik edilen iki beygirden birine İzzet Molla diğerine çavuş biner. Bir süre sonra çavuş nefy emrini İzzet Molla'ya verir. Burada sürgüne rağmen İzzet Molla'yı sevindiren bir detay vardır. Osmanlı'da sürgüne gönderilen kişilerin görev, rütbe ve nişanları geri alınır fakat İzzet Molla'nın Galata Kadılığı görevi uhdesinden alınmamıştır.¹⁹

İzzet Molla yaklaşık bir yıl süren sürgün hayatını başlangıcından bitişine kadar yer yer ironik bir üslupla kalem almış, 4166 beyit ve 6 tahmis bendinden oluşan *Mihnet-i Keşân* Mesnevîsi ortaya çıkmıştır. Bu eser Osmanlı döneminde gerçekleştirilen sürgünler hakkında bilgi vermesi bakımından da önem arz etmektedir.

İzzet Molla sürgündeyken ailesiyle mektuplaşabildiği gibi önemli konumdaki devlet yöneticileriyle de mektuplaşmaya devam etmiştir. Sadrazam Ali Paşa, Edirne valisi Salih Paşa ve Akdeniz Kaleleri muhafızı Mustafa Paşa'dan mektuplar almıştır.²⁰ Aynı zamanda Reisületibba Behcet Efendi, gönderdiği mektuplarıyla ve yaptığı iyiliklerle adeta İzzet Molla'nın gönlünü almış, ona terk edilmiş hissiyatını yaşatmamıştır.²¹ Bu mektuplar merkezden uzak olan İzzet Molla için yönetimle ilişkisini devam ettirmesi bakımından çok kıymetli olmalıdır. Bu bağı güçlü tutması onun affedilmeyi beklediğini de göstermektedir.

¹⁹ Tuba İşinsu Durmuş, *Osmanlı'nın Sürgün Şâirleri*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2014), 137, 138.

²⁰ Durmuş, *Osmanlı'nın Sürgün Şâirleri*, 139.

²¹ İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, 2/727.

Sürgünün onuncu ayında dönemin sadrazamı Gâlip Mehmet Paşa'ya (ö. 1829) sunduğu 76 beyitlik kaside, İzzet Molla'nın affedilmesinde önemli bir rol oynamıştır.²² Gâlip Mehmet Paşa, kasîdeyi çok beğenir ve İzzet Molla'nın affedilmesi hususunda II. Mahmud'dan (1223-1255/1808-1839) ricada bulunur. Bir daha haddini aşan sözler söylememesi kaydıyla affedilir ve Şubat 1824'te İstanbul'a döner.²³

1. 6. Diğer Görevleri

İzzet Molla, İstanbul'a döndükten sonra Sultan Mahmud'un teveccühünü kazanarak padişahların nedimleri ve muhasipleri zümresine dahil olmuştur. Lisanındaki talâkatı, tabiatındaki zerâfeti ve hoşsohbeti sayesinde kendini padişaha sevdirmiştir.²⁴ Böylece 1825'te Mekke pâyesini, 1826'da İstanbul pâyesini alır. 1827'de Haremeyn müftülüğüne atanır ve hemen akabinde eyalet defterlerinin tevzi müfettişliğine yükselir. Sultan Mahmud, bu kritik göreve ilmi ve güvenilirliğiyle ön plana çıkan kişilerden birinin getirilmesini istemiştir. O dönemde bu vazife için üzerinde durulan iki isim vardır ki bunlardan birisi Şeyhülislam Arif Hikmet Bey (ö. 1276/1859), diğeri de İzzet Molla'dır. Sadrazamlık makamı, tercihini İzzet Molla'dan yana kullanmıştır. Bu durum İzzet Molla'nın padişahın nezdindeki kıymetini göstermesi bakımından dikkate şâyândır.²⁵ Fakat İzzet Molla'nın bu ikbal günleri uzun sürmemiştir. Padişahın iltifatlarını kendisine çok gören düşmanları onu padişahın gözünden düşürmek için fırsat kollamışlardır.²⁶

1. 7. Sivas Sürgünü

Osmanlı toplumunda padişaha yakın olan şahsiyetler yeri geldiğinde en yüksek övgüye ve takdire layık görülürken yeri geldiğinde de en ağır yaptırımlara maruz kalmaktan kurtulamamışlardır. Keçecizâde İzzet Molla da bu şahsiyetlerden biridir. Yeri geldiğinde II. Mahmud tarafından şiirlerine duyulan beğeni sebebiyle çeşitli ihsan ve iltifatlara mazhar olmuş fakat söylemi padişahın söylemine denk düşmediğinde de idamına hükmedilecek kadar büyük cezalara çarptırılmıştır.²⁷

²² Okçu, "İzzet Molla, Keçecizâde", 23/561.

²³ Ceylan-Yılmaz, *Mihnet-i Keşân*, XXIX.

²⁴ Ertaylan, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1-4/9.

²⁵ İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, 2/728.

²⁶ Ertaylan, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1-4/11.

²⁷ Cevdet Dadaş, "Keçecizâde İzzet Molla'nın Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Sürgün Hayatı", *I. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, ed. Levent Doğan (Edirne: Ege Basım, 2003), 564.

İzzet Molla, açık sözlü ve korkusuz bir şahsiyettir. Bu hâli zaman zaman elde ettiği makam ve mansıbı kaybetmesine neden olmuştur. Mayıs 1828'de Saray'da Meclis-i Umumî toplanıp Mora isyanıyla ilgili Ruslara savaş ilan edilip edilmemesi konusu görüşülürken İzzet Molla da meclistedir ve alınan savaş kararını çok içine sindiremese de karşı koyma cesaretini gösterememiştir. Ancak daha sonra kendisi gibi savaşa muhalif olanların ön ayak olmasıyla savaşa karşı olduğunu belirten sert bir lâyihayı padişaha sunmuştur.²⁸ İzzet Molla'nın bu keskin dönüşünden hoşlanmayan padişah, İzzet'in idamına hükmetmiş fakat araya giren Yâsincizâde Abdülvehhâb Efendi'nin (ö. 1249/1833) hatırıyla bağışlanmıştır. Padişah, İzzet Molla'nın canını bağışlasa da 1828'de Sivas'a sürgün etme kararından vazgeçmemiştir.²⁹ Bu süreçte II. Mahmud'u asıl kızdıran ve İzzet Molla'nın ceza almasına sebep olan husus sanıldığı gibi onun hazırladığı layiha değildir. Daha ziyade bu layihayı padişaha sunmadan önce farklı ortamlarda başka kişilere okumasıdır. Padişah Reisületibba Behçet Efendi'ye İzzet Molla'nın bir layiha hazırladığını söyleyince Behçet Efendi, layihanın varlığını bildiğini daha evvel gördüğünü ifade etmiştir. Bunun üzerine padişah öfkelenmiş ve Molla ile arkadaşının cezalandırılmasını istemiştir.³⁰

1. 8. Vefâtı

Gibb'e göre aydın ve vatansever bir devlet adamı olan İzzet Molla'nın Rus savaşıyla ortaya çıkan zulme şiddetle karşı çıkması İstanbul'daki savaş cemiyetinin İzzet Molla'ya karşı haset beslemelerine neden olmuştur. Neticede çeşitli entrikalarla İzzet Molla'nın Sivas'a sürgün edilmesine sebep olmuşlardır. Yine Gibb başka kaynaklarda rastlanmayan ilginç bir bilgi paylaşır. Ona göre İzzet Molla'nın ölümü kahvesine katılan zehir sebebiyledir.³¹ Yine mezar taşının kırık olmasının idamına işaret ettiğini söyleyenler de mevcuttur. Tüm bu ihtimaller üzerinde düşünüldüğünde şayet padişah İzzet Molla'nın ölmesini isteseydi bunun için dokuz ay beklemez, sürgüne göndermeden evvel yapacağını yapardı. Ya da Sivas'a sürgün edildikten hemen sonra icabına bakardı. Dolayısıyla bu tarz yorumların söylenti olma olasılığı yüksektir.³²

²⁸ İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, 2/728.

²⁹ Okçu, "İzzet Molla, Keçecizâde", 23/561.

³⁰ İnal, *Son Asır Türk Şiiri*, 2/729.

³¹ E. J. Wilkinson Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi*, çev. Ali Çavuşoğlu (Ankara: Akçağ Yayınları, 1999), 3-5/473,474.

³² İnal, *Son Asır Türk Şiiri*, 2/735.

İzzet Molla'nın yorgun kalbi hayatının ikinci sürgününü kaldıramamış, sürgünden dokuz ay sonra Ağustos 1829'da henüz kırk üç yaşındayken Sivas'ta vefât etmiştir. Bu arada İzzet Molla'nın şiddetle karşı çıktığı Rus savaşı, Osmanlı için yenilgiyle sonuçlanınca haklılığının teslim edildiğine ve affedildiğine dair bir ferman çıkarılmıştır.³³

Ne var ki ferman Sivas'a ulaşmadan kötü haber duyulmuştur. Şeyhülislam Arif Hikmet Bey'in "*İzzet şâire kıydı cihan*" mısraından anlaşılacağı üzere büyük haksızlığa uğrayan İzzet Molla Sivas'ta vefât etmiştir.³⁴

İzzet Molla'nın naaşı İstanbul'dan ve sevdiklerinden uzakta Sivas'ta Garipler Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir. Ancak İzzet Molla, ölümünden sonra da rahata erememiştir. Mezarının olduğu yerde park yapılması gündeme gelince kemikleri 1919 yılında İstanbul'a getirilmiş,³⁵ Avret Pazarı'nda Mustafa Bey Mescidi avlusundaki aile hazîresine defnedilmiştir.³⁶ On üç yaşında babasının vefatıyla garip kalan İzzet Molla, babasının yanına defnedilmesiyle belki de ebedî huzura ulaşmıştır.

İzzet Molla'nın ölümünden sonra zamanın şuarâsı bu hazin ölüme dair tarih düşürmeyi ihmal etmemiştir. Devrinin meşhur şâir ve âlimlerinden yeğeni Leyla Hanım, Sahhaflar Şeyhizâde Esad (ö. 1264/1848), tarihçi Ata'nın (ö. 1305/1880) babası Mehmet Tayyar Bey, Vakanüvis Lütfi Efendi (ö. 1325/1907) ve Şeyhülislam Arif Hikmet Bey, Molla'nın ölümüne tarih düşürenlerdendir.³⁷

Keçecizâde İzzet Molla'ya babasının ölümünden sonra sahip çıkan eniştesi Kazasker Moralizâde Hamid Efendi'nin kızı Leyla Hanım, bir dîvan şâiri olup dîvanında kendisine şiirde yol gösteren dayısından "üstadım" ve "hocam" diye bahseder. Şiirlerinde saray çevresiyle olan bağı hissedilen Leyla Hanım, babasının ölümüyle sıkıntıya girince II. Mahmut için yazdığı kasîdede derdini anlatmış ve saraydan yardım almıştır. Hatta II. Mahmut'un kızı Atıyye Sultan'ın doğumu sebebiyle söylediği manzumede hükümdardan dayısı İzzet Molla'nın affedilmesi talebinde bulunur. Aileden gelen tesirle Mevlevîliği benimseyen Leyla Hanım, ölümünden sonra Galata Mevlevîhânesi'nin bahçesine defnedilir. Mevlânâ Celaleddîn-i Rûmi için methiyeler kaleme alan Leyla Hanım'ın şiirlerinde Şeyh Gâlib etkisini görmek de

³³ İnal, *Son Asır Türk Şiiri*, 2/734.

³⁴ Muallim Naci, *Osmanlı Şâirleri* (Ankara: MEB Yayınları, 2004), 313.

³⁵ İnal, *Son Asır Türk Şiiri*, 2/735.

³⁶ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1998), 835.

³⁷ Ceylan-Yılmaz, *Mihnet-i Keşân*, XXXIII.

mümkündür. Dîvan şiirinin son dönem şâirlerinden biri olarak kabul edilen Leyla Hanım, şiirlerinde beşerî aşkı ön plana çıkarmış, bahsettiği konulardaki rahatlığıyla kimi zaman eleştirilerin hedefi haline gelmiştir.³⁸ Gençliğinde evlenen Leyla Hanım'ın evlendiği kişinin kim olduğuyla ilgili bir malumat yoktur. Kaldı ki bu evlilik uzun sürmemiş Leyla Hanım izdivacının haftasında ayrılmıştır.³⁹

Şâir Leyla Hanım, çok sevdiği dayısı İzzet Molla'nın ölümünün ardından bir mersiye kaleme almıştır. Mersiye şu beyitlerle başlamaktadır:

Kan ağlasın bu dîdelerim haşr olunca tâ
Kıydı veliyy-i nimetime çarh-ı bî- vefâ
İzzet Efendi idi sebab-i izz ü rif'atim
Çok gördü âhir anı da çarh-ı denî bana⁴⁰

2. Tasavvufî Yönü ve Mevlevîlik

Keçecizâde İzzet Molla, dîvan şiirinin düşüğe geçtiği 19. yüzyılın ilk çeyreğine yetişmiş bir şâir olmasına rağmen kendisinden sonra gelenlerin ortak görüşüne göre dîvan şiirinin Şeyh Gâlib'ten sonraki son büyük temsilcisidir. Daha çocuk yaşta kendini yazmaya veren İzzet Molla'nın üzerinde Mevlevîlik etkisi bariz şekilde kendini göstermektedir. Kendisi sûfî bir şâir olmamakla birlikte şiirde ilhamını Mevlevîlikten almaktadır. Hem Mevlânâ'ya hem de Şems-i Tebrîzî'ye olan hayranlığı şiirinin onların tesiri altında kalmasını kaçınılmaz kılmıştır. Mevlevîliğe intisabının nasıl gerçekleştiği bilinmemekle birlikte Hâlet Efendi vesilesiyle olması ihtimali üzerinde durulmaktadır.⁴¹ İzzet Molla'nın Hâlet Efendi ile tanışması ve ona intisap etmesi hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur. İzzet Molla, babasının ölümünden sonra sıkıntılı ve bunalımlı bir hayat sürerken dönemin padişahı II. Mahmud'un yanında önemli bir yeri olan Hâlet Efendi'nin himayesine girmekle rahat bir nefes almıştır. Hem şâir hem de devlet adamı olan Hâlet Efendinin yanında olmak İzzet Molla'nın devlet adamları arasında bir saygınlık kazanmasını da sağlamıştır.⁴²

³⁸ İsmail Ünver, "Leyla Hanım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/157.

³⁹ İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, 374

⁴⁰ Leyla Hanım, *Leyla Hanım Dîvanı*, haz. Mehmet Arslan (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003), 168.

⁴¹ Bülbül, *Keçecizâde İzzet Molla*, 21, 22.

⁴² Ebubekir Sıddık Şahin, *Keçecizâde İzzet Molla'nın Dîvanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 32.

Hâlet Efendi, döneminin mütemayiz şahsiyetlerinden biri olup sivil hizmetlerde bulunmaktaydı. Kapasitesi ve çalışkanlığıyla Sultan Mahmud'un dikkatini çekmiş ve onun güvenini kazanmayı başarmıştır. Devlet yönetiminde son derece etkili olmuş fakat bu etkiyi kendi sonunu hazırlamakta kullanmıştır. Devleti çok ciddi sıkıntılara sokan Hâlet Efendi Konya'ya sürülmüş, bir süre sonra da orada idam edilmiştir. Mevlevîliğe intisabı bilinen Hâlet Efendi, Konya'ya gönderilince Çelebi Efendi vasıtasıyla korunma talebinde bulunmuştur fakat katlinin önüne geçilememiştir. Başlı İstanbul'a getirilmiş Galata Mevlevîhânesi haziresine defnedilmiştir. Zira orada bir kütüphane ve çeşme inşa ettirmiştir.⁴³

Hâlet Efendi düzenli bir medrese tahsili görmemiş, kendi kendini yetiştirmiştir. Galata Mevlevîhânesi Galip Dede'ye intisap etmiş ve kısa sürede Şeyh Galip'in gözüne girmiştir. Devlette aldığı önemli görevler neticesinde II. Mahmud'un üzerindeki nüfuzunu artırmış ve padişahın başdanışmanı olmuştur. Mevlevî tarikatına mensup olan Hâlet Efendi, evini devrinin en seçkin şahsiyetlerinin toplandığı bir mekâna dönüştürmüştür. İlmî ve edebî sohbetler yapılan bu meclislerde şâirler arasında atışmalar da yaşanırdı. İzzet Molla da Hâlet Efendi'nin meclisine girip çıkan en yakın dostlarından biri olmuştur.⁴⁴

İzzet Molla'nın Mevlevîliğe intisabıyla ilgili ya da Mevlevî dergâhına gidip gelmesiyle ilgili kesin bir bilgiye rastlanmamaktadır. Hâlet Efendi vesilesiyle Mevlevîliğe intisap ettiğiyle ilgili tespit ise bir ihtimalden ibarettir. İzzet Molla'nın aile çevresinin Mevlevî olması, eserlerinden bazılarını Mevlânâ'ya ithaf etmiş olması, Mevlânâ'yı ve Mevlevîliği övmesi onun da Mevlevî olduğunu düşündürmektedir. Kaldı ki Mevlevîliğin o dönemin şartlarında devlet erkanı arasında yaygın olması ve yüksek mevkilere gelmek isteyenlerin Mevlevîliğe intisap etmek durumunda olmaları Mevlevîliğin özellikle şâirler için bir seçim değil bir zorunluluk olduğunu göstermektedir.

Mehmed Fuat Köprülü'nün (ö. 1386/1966) "klasik nazmın son üstadı" olarak gördüğü İzzet Molla, dervişane bir ruha sahip olup olgunluğuyla dikkat çeken güzîde bir şâirdir. Gerek dîvanındaki manzumelerde gerekse mesnevîlerinde mahallî renklere ve yerli unsurlara önemli oranda yer verir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Şems-i

⁴³ Gibb, Osmanlı Şiir Tarihi, 3-5/473.

⁴⁴ Abdulkâdir Özcan, "Hâlet Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/249-251.

Tebrîzî'ye olan hayranlığı eserlerinde bâriz bir şekilde görülmekle birlikte İzzet Molla'nın ilhamını Mevlevîlik'ten aldığı söylemek mümkündür. Mevlevîliğin onun üzerindeki etkisini gazellerinin makta' beyitlerinde Mevlânâ'nın adını zikretmesinden, onun birçok manzumesini tahmis etmesinden ve *Gülşen-i Aşk* adlı mesnevîsinde Mevlevîliğin üzerine kurulu olduğu aşk felsefesini anlatmaya çalışmasından anlamak mümkündür.⁴⁵

İzzet Molla'nın Mevlevî ilhamının ikinci büyük kapısı Şeyh Gâlib'tir. Çok genç yaşta vefat eden Şeyh Gâlib dîvan şiirinin en mükemmel örneğini vererek kendisinden sonra gelen şâirlerin tasavvufî mazmunlara yönelmesini sağlamıştır. Bununla birlikte İzzet Molla, devrinin şâirlerinden kopuk değildir. Onlarla alakasını korumuş, şiirlerine nazîreler yazmış ve zaman zaman eserlerinde onların hayatlarına da yer vermiştir.⁴⁶ İzzet Molla, Mevlevî de olması sebebiyle Şeyh Galib'in yolunun büyük bir izleyicisi olmuştur.⁴⁷ Burada İzzet Molla'nın gerek hayatındaki gerekse eserlerindeki tesiriyle dikkat çeken Mevlevîliğin seyri ile ilgili kısa bir özetleme yapmanın faydalı olacağını düşünüyoruz.

Altı asırlık Osmanlı İmparatorluğu sürecinde Türk toplumunu en çok etkileyen tarikatlardan biri olan Mevlevîlik aynı zamanda Osmanlı döneminin en etkili tarikatıdır. Anadolu topraklarında kurulan Mevlevîlik her ne kadar "efendimiz" manasına gelen Mevlânâ lâkâbıyla öne çıkan Belhli Celâleddîn Muhammed'e nispet edilmiş olsa da⁴⁸ tarikatın bir adap ve erkân etrafında müesseseseleşmesi Çelebi Hüsâmeddin (ö. 683/1284) ve Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled (ö. 712/1312) döneminde gerçekleşmiştir. 15. yüzyıla kadar geçen devre Mevlevîlik tarikatının kuruluş ve gelişme dönemi olarak bilinir.⁴⁹

Mevlanâ'nın ölümünden sonra yerine Hüsâmeddin Çelebi geçmiştir. Çelebi, Mevlânâ'nın sevenlerini ve ona bağlılıklarını devam ettirmek isteyenleri bir arada tutmuş ancak tarikatın müesseseseleşmesi konusunda tam olarak bir girişimde bulunmamıştır. Çelebi, bir nevi Mevlânâ ile oğlu arasında geçen dönemde Mevlânâ'ya bağlı olanları derleyip toplama noktasında köprü görevi görmüştür. Hüsâmeddin

⁴⁵ Okçu, "İzzet Molla, Keçecizâde", 23/561.

⁴⁶ Bülbül, *Keçecizâde İzzet Molla*, 23, 25.

⁴⁷ Cem Dilçin, *Dîvan Şiiri ve Şâirleri Üzerine İncelemeler*, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2011), 136.

⁴⁸ Hasan Küçük, *Osmanlı Devleti'ni Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri*, (İstanbul: Türdav Basım Yayım, 1976), 82.

⁴⁹ Osman Türer vd., *Osmanlı Anadolu'sunda Tarikatların Genel Dağılımı, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, haz. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 273.

Çelebi'den sonra Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in (ö. 712/1312) babasının makamına oturmasıyla birlikte Mevlevîliğin müesseseseleşme süreci başlamıştır. Bu süreçte Sultan Veled'in teşkilatçı bir karaktere sahip olmasının büyük etkisi vardır. Öyle ki Sultan Veled ivedilikle Mevlânâ'nın türbesini yaptırmış böylelikle Mevlevîler için bir araya gelebilecekleri bir merkez oluşturmuştur. Sultan Veled, idarecilerle kurduğu bağ sayesinde türbeye vakıflar sağlamış, farklı şehirlerde tekkeler açtırmıştır. Bunun yanında tarikatın usul ve erkânını belirleyerek Mevlevîliği kuralları, kaideleri ve törenleri olan bir tarikat haline getirmeye çalışmıştır.⁵⁰

Mevlevî şeyhleri genel olarak "Çelebî"ler ve "İnas Çelebileri" şeklinde iki kola ayrılırlar. Çelebilik makamı, Sultan Veled'den sonra aileden gelen erkek torunların Konya'daki tekkede şeyhlik makamına oturmaları neticesinde oluşmuştur ki Mevlevîliği asıl devam ettirenler de bunlardır. Bunun dışında inanç bakımından da Mevlevîliğin iki koldan ilerlediğini söylemek mümkündür. Bunlardan biri Veled kolu diğeri ise Şems koludur. Veled kolu Ehl-i sünnetin inanç esaslarına ve şeriat esaslarına bağlıdır. Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yapan Dîvane Mehmet Çelebi inas çelebilerinden olup Şems Kolu'na mensuptur. Afyon'daki bu dergâhın yönetiminde onun soyundan gelenler görev yapmıştır. Fakat Osmanlı topraklarında hâkim olan ve Mevlevîlik denilince akla gelen genellikle Veled koludur.⁵¹

Mevlevîlik, genel olarak köy ve kasabalardan ziyade şehirlerde kalem erbâbı arasında daha çok ilgi görmüştür. Devlet idaresinde çalışan tahsilli memurlara, sanatla uğraşan elit tabakaya hitap eden bir tarikata dönüşmüştür.⁵² Mevlevî dergâhları edebiyat, musiki, hat gibi güzel sanatların icra edildiği merkezler haline gelmiş böylece devlet ricâlinin ilgi ve alakasını toplamıştır. Hatta devlet ricâlinin bazıları tarikat mensupları için dergâhlar inşa ettirmişler, gerektiğinde dergâhların tadilatını yaptırmışlardır. Devlet erkânı ile her zaman sıkı bir ilişki içinde olması Mevlevîliğin hızla yayılmasını, Mevlevî dervişlerin birtakım imtiyazlara sahip olmalarını da sağlamıştır. Mevlevîlik, Mevlevî şeyhi Şeyh Gâlib'e olan bağlılığıyla bilinen III. Selim zamanında devlet idarecileri nazarında etkin bir konuma gelmiştir.⁵³ Ayrıca Mevlevî şeyhi Hâlet Efendi ile olan bağlılığıyla bilinen II. Mahmut zamanında Yeniçeri ocağının

⁵⁰ Sezai Küçük, "Mevleviyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceylan (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 496, 497.

⁵¹ Osman Türer, *Osmanlı Anadolu'sunda Tarikatların Genel Dağılımı*, 274.

⁵² Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 252.

⁵³ Osman Türer, *Osmanlı Anadolu'sunda Tarikatların Genel Dağılımı*, 275.

kaldırılmasıyla Bektâşîlik faaliyetleri yasaklanmasına rağmen Mevlevîliğin faaliyetleri devam etmiştir. Mevlevîliğin faaliyetlerini uzun yıllar devam ettirebilmesinde yönetimden yana tavır takınması, devlet ile yakınlığını koruması belirleyici bir etkindir.⁵⁴

20. yüzyılda tekkelerin kapatılmasıyla Abdulhalim Çelebi'nin (ö. 1344/1925) oğlu Mehmet Bâkır Çelebi (ö. 1363/1944), tarikatın merkezini Halep'e taşıyarak Türkiye dışındaki tüm Mevlevîhaneleri buraya bağlamıştır (1925). Suriye hükümetinin aldığı bir kararla Mevlevîlik de kurumsal olarak kimliğini kaybetmiştir. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasının ardından Mevlânâ'nın türbesi müze olarak ziyarete açılmıştır.⁵⁵

Tasavvufta her tarikatın kendine, düşünce yapısına uygun şekilde oluşan ve diğer tarikatlardan ayırt edilmesini sağlayan âdap ve erkâna sahip olduğunu söylemek mümkündür. Mevlevîliğin en temel özelliğinden biri de semâ'dır.

Semâ için bir müzik ve ritim eşliğinde, sağdan sola doğru, kalbin etrafında çark atıp dönülerek yapılan bir çeşit ibadet olduğu söylenebilir.⁵⁶ Mevlevîliğin esaslarından biri olan semâ, Mevlânâ'nın hayatına Şems ile karşılaşmasından sonra girmiştir. Öncesinde Mevlânâ'nın ibadetlerine bağlı olduğu hatta ibadetlerinde yüksek makamları müşahede ettiği fakat semâ yapmadığı rivayet edilir. Şems'in Mevlânâ'ya söylediği şu sözler onun semâ'ya başlamasına vesile olmuştur: "Semâ buyurunuz. Talep ve arzu ettiğiniz şeyi semâ'da bulursunuz. Semâ'nın halka haram olması, heva-yı nefsi ile meşgul olmasındandır." Mevlânâ Şems'in bu sözleri üzerine semâ'ya başlamış ve ömrünün sonuna kadar da semâ yapmaya devam etmiştir.⁵⁷

Mevlevîliğin bir diğer özelliği ise çiledir. Bin bir gece süren çile esnasında Mevlevî dervişi izinsiz bir şekilde tekkeden ayrılamaz. İzin almadan tekkeden ayrılan dervişin çilesi kırılmış sayılır. Çilesi kırgın olan dervişin semâ'hâneye girmesi mümkün değildir. Telafi edebilmesi için yeniden çileye girmesi ve süresini tamamlaması gerekir. Mevlevîlikte çile kırmak en büyük suçlardan biri sayılır. Öyle ki çile kıran kişinin

---

⁵⁴ İlknur Arslan, *Keçecizâde İzzet Molla'nın Bahâr-ı Efkâr Adlı Dîvanında Mevlânâ ve Mevlevîliğe Dair Unsurlar*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Haziran, 2019), 42.

⁵⁵ Ş. Barihuda Tanrıkorur, "Mevlevîyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/471.

⁵⁶ Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı* (İstanbul: Ötüken Yayıncılık, 2001), 78.

⁵⁷ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1981), 208.

manevî bir silleye uğrayacağına ve asla felaha ulaşamayacağına dair bir inanç hakimdir. “Çilekeş”ler dinlenme vakitleri dışında nefislerine ağır gelecek işlerde görev alırlar.⁵⁸

Mevlevî dergâhları bir âyin ve ibadet merkezi gibi algılansa da asıl hedefi mensubu olduğu kişilerin her haline tesir eden bir eğitim merkezi niteliğindedir. Dergâhlarda her şey teferruatlı bir şekilde kurallara bağlı olup hiç kimse bu kuralların dışına çıkma yetkisine sahip değildir. Görünmeyen bir otorite dergâhın her alanında kendisini gösterir. Sofrada kaşığın nasıl tutulacağından suyun nasıl içileceğine, pabuç çıkarmadan oturmaya kalkmaya kadar gündelik hayata ait tüm davranışlar bu kurallar ışığında gerçekleştirilir. Öyle ki bu dergâhlarda yetişen dervişler toplum içine çıktıklarında Mevlevîliğin yetiştirmek istediği insan özelliklerini üzerlerinde taşırlar. Bu insanlar toplum içinde daima saygılı, muhatabını önde tutan, konuşması, oturması ve kalkmasıyla ölçülü olan kişilerdir. Günlük konuşmalarına yerleşen nezâket ve zarafet özellikleriyle de kendilerini belli ederler. Âgâh olmak, aşk-ı niyaz etmek, gânisî olmak, gönül etmek, sır olmak, Hak vere gibi kelimeler Mevlevî zarafetini yansıtır. Mevlevî dilinde olumsuz kelimelere yer verilmez. Işığı yakmak yerine ışığı uyandırmak, ateşi söndürmek yerine ateşi dinlendirmek, gömmek yerine sırlamak, kapatmak yerine sırretmek gibi ifadeleri kullanarak zarafetlerini her alanda görünür kılmaya çalışmışlardır. Mevlevîler her olayı hayra yormaya hayır söylemeye kendilerini mecbur hissederler. Bu ruh inceliğine sahip olan Mevlevîler kaçınılmaz olarak mûsikî, sanat ve edebiyatla meşgul olmuşlardır. Kısaca Mevlevî dergâhlarındaki verilen eğitimin temel amacı her anlamda huzurlu, iç dünyasında sükûneti temin edebilen ve bunu topluma yansıtan bireyler yetiştirmektir. Bu noktada Mevlevîlerin el kitabı, Mevlânâ'nın en önemli eseri olan *Mesnevî*'dir.⁵⁹

Mevlevîliğin günümüzde gelenek anlamında varlığını kaybettiğini söylemek mümkündür. Mevlevîlik bir törene, semâ' ise bir folklorla dönüşmüştür. Buna rağmen halen gözden uzak olsa da Mevlânâ'nın yolundan gitmeye devam eden Mevlevî muhipleri varlığını devam ettirmektedir.⁶⁰

3. Edebî Kişiliği ve Sanatı

Klasik dîvan şiiri Osmanlı Devleti'nin siyasî hayatına paralel bir şekilde gelişirken duraksama ve gerileme sürecinden etkilenmez ve XVII. yüzyılda da aynı

⁵⁸ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 214.

⁵⁹ Küçük, “Mevlevîyye”, 530, 531.

⁶⁰ Küçük, “Mevlevîyye”, 536.

şekilde gelişimini sürdürür. Normal şartlarda edebiyatın toplumsal olayların seyrine göre şekillenmesi beklenirken siyasal ve toplumsal hayatın tersine cereyan eden bu olgu, dîvan edebiyatının içine kapanık bir edebiyat türü olmasına ve gerçek hayattan uzak soyut ve kalıplaşmış kavramlar sistemine dayanmasına bağlanır.⁶¹ Hal böyle olunca toplumdaki çözülme ve dağılmanın edebiyat ve sanat faaliyetlerine yansımaları uzun bir zaman almıştır. Edebiyat, kültür ve sanattaki savrulmanın, toplumsal çözülme ve erozyonu artırdığı düşünülürse dîvan edebiyatındaki bu kapalılığın, tefessühün önüne geçtiğini, geriye gidişi yavaşlattığını söylemek mümkündür.

XIX. yüzyıl, dîvan şiirinin yavaş yavaş sahnedan çekildiği ve yerini yeni Türk şiirine bıraktığı bir dönemdir. Yüzyılın başlarında genel olarak XVIII. yüzyıl edebiyatının özellikleri devam etmektedir. Konuşma dilini kullanmak, halk deyimleri ve kalıplarına başvurmak, halk zevkine inmek gibi konularda daha da ileri gidilmiştir. Fakat izlenen bu yol, sanat gücü olmayan şâirlerin elinde edebiyatı bayağılaştırmış ve zevksizliğe düşürmüştür. İki yüzyıldır yapılacak her şey yapılmış, söylenecek her şey söylenmiş, belli konular tekrarlana tekrarlana tükenmiştir. Dîvan edebiyatının dar ve kuralcı sınırları içerisinde yeni bir şey yaratmanın imkansızlığından sebep şâirler, eski büyük şâirlere nazireler yazmışlardır. Bu ortam içerisinde sivrilebilen iki şâir Enderunlu Vâsıf (ö. 1239/1824) ve Keçecizâde İzzet Molla'dır.⁶²

Dîvan edebiyatında kalıplaşmış soyut çizgiyi aşmak konusunda çeşitli girişimler bulunsa da bu girişimler zayıf kalmış ve önceki üstatların taklidinden öteye gidememiştir. Söz konusu durağanlık özellikle 20. yüzyılda edebiyatımızda yeni tür ve şekil arayışlarına yol açmış, Batı kaynaklı bir yeniden yapılanma ihtiyacını beraberinde getirmiştir. İzzet Molla, böyle bir dönemde geleneğin devamı olan eserlerinde klasik şiirimizin tekâmülü ile ilgili olarak yeni kapılar aralamıştır. Özellikle *Mihnet-i Keşân* eseriyle mesnevî geleneğinin sınırlarını hayli zorlamış hatta bu sınırları aşarak esere anı roman niteliği kazandırmıştır. Öyle ki Türk edebiyatına henüz Batılı anlamda roman türü gelmezden evvel insan psikolojisine realist bir yaklaşımın İzzet Molla'nın *Mihnet-i Keşân*'nda görüldüğü belirtilir.⁶³ Tanpınar'a göre bu dönem şiirinde hamlesini yöneltecek, dağınık tecrübelerine düzen verecek ana fikirden mahrum olduğu için bayağılıktan öte geçemeyen yerlilik zevki ve söyleyecek hiçbir şeyi olmayan insanların

⁶¹ Dilçin, *Dîvan Şiirinde Gazel*, 415.

⁶² Dilçin, *Divan Şiirinde Gazel*, 137.

⁶³ Korkmaz, *Keçecizâde İzzet Molla*, 110, 111.

vakit geçirmek için konuşmasını andıran yarenlik edası ilk göze çarpan şeylerdir. Ona göre bu dönemin şiirinin olumlu bir tarafı yoktur. “Sanki bütün pınarlar kurumuş ve insan çırıl çıplak kalmıştır.⁶⁴ Tüm bu karamsarlığının yanında Tanpınar, yaşamdan tamamen kopuk bir edebiyat ortamında *Mihnet-i Keşân*’ın yaşanan hayata açılan bir pencere⁶⁵ olduğu tespitinde bulunur. Zira bu eserinde İzzet Molla, yaşadığı dönemde yapılmayanı yapmış, toplumdan uzak ve soyut meseleleri ele almak yerine insanı, hayatı ve insan ilişkilerini ele almıştır. Mesnevî geleneğinin sınırlarını aşarak eserinde kendi portresini çizmesi de Türk edebiyatında daha evvel benzerine rastlanan bir durum değildir.⁶⁶

“Uzun boylu kusec cesmü’l-vücûd
Cihanda ‘adili ‘adim’ül-vücud”⁶⁷

Eserlerinde sade bir dil kullanan İzzet Molla, halk deyişlerinden, deyimlerden, atasözlerinden de faydalanmıştır. Şiirlerinde konuşma dilinin canlılığını ve folklorik zenginliği de görmenin mümkün olduğu İzzet Molla, devriyle örtüşmeyen bir yönelişin içine girmiştir. O dönemde canlılığını yitiren klasik şiirin dar ve kısıtlı olan saray çevresinden daha geniş ve daha zengin olan halk söyleyişine yönelişinin ilk ciddi adımlarını atmıştır.⁶⁸

“Sakın gelmesin terbiyemden acep
Edepsizden öğrenilmelidir edep”⁶⁹
“Eger olsa derler kelin merhemi
Sürer kendinin başına ol emi”⁷⁰

İzzet Molla, klasik şiire şiirin dış formuyla ilgili bir yenilik katmamıştır. Bilakis klasik şiirin dış formuna sadakatle bağlı kalmış, iç formun düzenlenmesi ve işlenmesi konusunda klasik yapıdan uzaklaşmıştır. İşlediği konuların farklılığıyla kendine has bir özgünlük ortaya koyan İzzet Molla, yaşadığı toplumun sorunlarından uzak durup kendini fil dişi kulesine hapseden bir şâir olmamış, döneminin tüm sorunlarını bizâtihi ruhunda yaşamıştır. Renkli bir kişiliğe sahip olan İzzet Molla, devri için yeni denilebilecek ilhamları, çığır oluşturacak bir hamleye ulaştıramadan erken yaşta vefât

⁶⁴ Emine Tuğcu, *Osmanlı'nın Son Döneminde Şiir Eleştirisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 71,72.

⁶⁵ Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 92.

⁶⁶ Korkmaz, *Keçecizâde İzzet Molla*, 111.

⁶⁷ Keçecizâde, *Mihnet-i Keşân*, 17.

⁶⁸ Korkmaz, *Keçecizâde İzzet Molla*, 113.

⁶⁹ Keçecizâde, *Mihnet-i Keşân*, 231.

⁷⁰ Keçecizâde, *Mihnet-i Keşân*, 129.

etmiştir. Ancak kendisinden sonra gelen Tanzimat şâirlerinin Molla'nın bireyin iç dünyasına açtığı pencereden girip insanı “birey” olarak görmeyi başardıklarını söylemek mümkündür.⁷¹

Öte yandan Ahmet Hamdi Tanpınar, İzzet Molla'nın eserlerinin edebiyatımızda bir çığır açtığını ya da mükemmeliyete ulaştığını düşünmenin imkân dahilinde olmadığını ifade eder. Döneminin ince zevklerinde Şeyh Gâlib etkisinin olduğunu, bu etkinin o dönem eserlerine hâkim olduğunu, özellikle Nef'î'nin (ö. 1044/1635) eserinin İzzet Molla için bir nevi mektep olduğunu dile getirir.⁷²

Yine İsmail Hikmet Ertaylan, Türk Edebiyatı Tarihi'nde İzzet Molla için şunları söyler: “Zamanının büyük şâirlerinden sayılan Keçecizâde haddi zâtında yüksek bir şâir değildir. III. Selim zamanında zayıflamış, inhitâta yüz tutmuş olan edebiyatın o arık ve cılızlığını giderecek bir hususiyet, bir mümtaziyet gösterecek dehâya mâlik değildir.”⁷³

Kasîdede Nef'î'nin yolunu takip eden İzzet Molla, onun ulaştığı noktaya ulaşamamıştır. Molla'nın asıl başarısı, dilinin sadeliğiyle ve sanat yapma kaygısından uzak kalarak kaleme aldığı gazellerindedir. Gazellerinde zaman zaman neşeli bir hava hâkim olsa da çoğunlukla karamsarlık hâkimdir. Mesnevî türünde verdiği eserlerde ise dîvan şiiri geleneğinin sınırlarını zorlamış edebiyatımızda gerçekleşecek birtakım yeniliklere öncülük etmiştir.⁷⁴

İzzet Molla'nın manzûmelerinde Nef'î ve Nâbî (ö. 1124/1712) başta olmak üzere Seyyid Vehbî (ö. 1149/1736), Nedim (ö. 1143/1730) ve Şeyh Gâlib gibi dîvan edebiyatının klasik şâirlerinin etkisi oldukça belirgindir. Bilhassa Şeyh Gâlib'e olan bağlılığı, onu taklit, tanzir ve hatta bir kısım mazmunlarını olduğu gibi alıp tekrar edecek kadar ileriye götürür. Kasidelerinde ise genel anlamda Nef'î'nin yolundan yürüdüğü söylenebilir.⁷⁵

---

⁷¹ Ramazan Korkmaz, *Keçecizâde İzzet Molla ve Mihnet-Keşan Üzerine Bir Araştırma* (Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), 31.

⁷² Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 90.

⁷³ Ertaylan, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 12.

⁷⁴ Bülbül, *Keçecizâde İzzet Molla*, 25.

⁷⁵ Budak-Kanar, *Gülşen-i Aşk*, 22.

4. Eserleri

4. 1. Manzum Eserleri

İzzet Molla nesirden daha ziyade nazım türünde verdiği hacimli eserleriyle ciddi bir başarı elde etmiş, asıl şöhretine manzum eserleri sayesinde ulaşmıştır.⁷⁶ Bu manzum eserleri şöylece sıralayabiliriz:

4. 1. 1. *Dîvan-ı Bahâr-ı Efkâr*

Edebiyatımızın en hacimli dîvanlarından biri olan⁷⁷ *Bahâr-ı Efkâr*, İzzet Molla'nın birinci divanı olup Keşan sürgününden iki yıl sonra basılmıştır. (1241/1825-26) Kimi kaynaklarda *Bahâr-ı Efkâr*'ın İzzet Molla'nın gençlik yıllarında yazdığı şiirlerin terkihi olduğu söylene de⁷⁸ aslında *Bahâr-ı Efkâr* zannedildiği gibi gençlik dönemi şiirlerinin bir araya getirildiği bir dîvan değildir. Bilakis kırk dört yıllık ömrü boyunca yazdığı manzûmelerin tamamına yakın bir bölümü Mevlânâ'ya ithafen tedvin edilmiştir.⁷⁹

Bâhâr-ı Efkâr, kendisi de şâir olan Arif Hikmet Bey'in teşvikiyle basılmıştır. Arif Hikmet Bey, İzzet Molla'ya yaşının kırka vardığını fakat henüz adını yaşatacak bir eser ortaya koymadığını ne ilmî birikiminin olduğunu ne de hayır için bir bina yaptıracak maddî gücü olduğunu en azından naatlarını bir araya toplamasının uygun olacağını ifade eder. İzzet Molla, iyi bir şâir olmadığını söyleyip tevazu gösterse de Arif Hikmet Bey, şâiri naatları hareket noktası olarak bir dîvan tertiplemesi konusunda ikna eder.⁸⁰

Giriş kısmından sonra kasâid, tevârih, tahmis ve gazeliyyât adı altında dört ana bölümden oluşan *Bâhâr-ı Efkâr*, 1255/1839-40 yılında Bulak'ta basılmıştır.

4. 1. 2. *Dîvan-ı Hazân-ı Âsar*

İzzet Molla'nın Sivas sürgünü zamanlarında yazdığı şiirlerinin toplandığı elli üç sayfalık küçük bir dîvandır. İzzet Molla'nın ölümünden on iki yıl sonra basılan *Hazân-ı Âsar*, Nakşibendî tarikatının kurucusu Bahaeddin Nakşibend'e (ö. 791/1389) ithaf edilmiştir. Dîvanda dönemin padişahı için yazılan iki kaside, üç mesnevî, o dönemde

⁷⁶ Bülbül, *Keçecizâde İzzet Molla*, 35.

⁷⁷ Ceylan-Yılmaz, *Mihnet-i Keşân*, XXXV.

⁷⁸ Budak-Kanar, *Gülşen-i Aşk*, 25.

⁷⁹ Ceylan-Yılmaz, *Mihnet-i Keşân*, XXXV.

⁸⁰ Ali Emre Özyıldırım, *Keçecizade İzzet Molla'nın Mihnet-Keşan'ı ve Tahlili* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 28.

yaşanan bazı olaylar üzerine düşürülmüş otuz beş tarih, kırk üç gazelle, müteferrik tahmiş, şarkı, müseddes ve kıtalar mevcuttur.⁸¹

Şâirin *Hâzân-ı Âsar*'ı ne zaman tertip ettiği tam olarak belli olmamakla beraber içinde Sivas'ta kaleme alınan şiirlerin bulunması ve ani ölümünden hareketle bu dîvanın şâirin ölümünden sonra çocukları veya sevenleri tarafından düzenlendiği tahmin edilmektedir.⁸²

Hâzân-ı Âsar 1257/1841'de İstanbul'da basılmıştır.

4. 1. 3. *Gülşen-i Aşk*

Gülşen-i Aşk'a dair bilgi ikinci bölümde verilecektir.

4. 1. 4. *Mihnet-i Keşân*

Manzûmetü'l-Müsemâmâ Mihnet-i Keşân ismini taşıyan bu eserin İzzet Molla'nın şöhretinde çok önemli bir yeri vardır. *Mihnet-i Keşân* İzzet Molla'nın üzerinde en çok yazılan ve hakkında en çok konuşulan eseridir. İzzet Molla, bu eserinde sürgüne giderken İstanbul'dan başlayıp Keşan'a kadar gördüklerini ve yaşadıklarını anlatır. Mesnevî tarzında yazılan *Mihnet-i Keşân* şehnâme veznindedir.⁸³ İzzet Molla'ya *Mihnet-i Keşân*'ı yazma fikrini Keşan'a gelişinden kısa süre sonra kendisini ziyaret eden Talat adında Afganlı bir bilim adamının verdiği bilinmektedir.⁸⁴

Bu eserin ünü çok fazla okunmasından ya da birtakım çalışmalarda sıkça kullanılmasından değil eser üzerinde araştırmacıların yıllar evvel sarf ettiği sözlerden ileri gelmektedir. Üzerinde çokça durulan bu eser İzzet Molla'nın şöhretini artırmıştır. Şâirin sürgün öyküsünü manzum şekilde kaleme aldığı bu eserde yaşadığı olayları tüm teferruatlarıyla karikatürize ettiğini görmek mümkündür.⁸⁵

Mihnet-i Keşân gerek şekil olarak gerekse tür olarak renkli bir yapıya sahiptir ve bu durum eserin edebî değerine gölge düşüren bir dağınıklık olarak görülmesine rağmen aslında tam olarak öyle değildir. Zira bu eser İstanbul'un renkli edebî ve siyasî ortamından koparılıp uzaklara sürülen iyi yetişmiş bir Osmanlı aydınının tüm parçalanmışlığını samimi bir şekilde ortaya koyması bakımından önemli bir manzum

⁸¹ Okçu, "İzzet Molla, Keçecizâde", 23/562.

⁸² Özyıldırım, *Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet-Keşan'ı ve Tahlili*, 29.

⁸³ Bülbül, *Keçecizâde İzzet Molla*, 39.

⁸⁴ Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi*, 3-5/476.

⁸⁵ Dadaş, "Keçecizâde İzzet Molla'nın Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Sürgün Hayatı", 567.

eserdir. *Mihnet-i Keşân* için yazıldığı devrin aynasıdır demek de mümkündür.⁸⁶ Eserde İzzet Molla, sadece seyahat deneyimlerinden bahsetmez farklı konularla ilgili görüş ve düşüncelerini paylaşmak için her fırsatı kollar. Eserin bazı bölümleri sıradan bir kitap gibi görünürken bazı bölümleri bir hatıra defteri bir not defteri olarak görünmektedir. Yazar bunun farkındadır. Şiirini katledecek bu dağınıklığa aldırılmaz. İzzet Molla, eserini üzerinde her tür şiirin çalışılabileceği bir müze olarak kabul eder.⁸⁷

İzzet Molla, yaşadığı sürgün maceralarını trajikomik bir şekilde kaleme almıştır. Belki de sıkıntılarını hafifletmenin ve yaşadığı olayların ağırlığından kurtulmanın yolunu yazmakta bulmuştur. Dolayısıyla bir sürgünün ve bundan kaynaklı bir bunalımın eşliğindeyken hayata nasıl tutunduğunu ve kendini nasıl kurtardığını gösteren bir eser olması yönüyle adeta bir başyapıttır. Mizahî bir üslupla gerçek hayatta yaşanılanları ele alan İzzet Molla, kelimeleri kullanarak yalnızca Keşân'ın değil yol üzerinde karşısına çıkan yerleşim birimlerinin her birinin adeta fotoğrafını çeker. Buradan hareketle gözlem yeteneğinin ne kadar iyi olduğunu söylemek de mümkündür.⁸⁸

Mihnet-i Keşân, bir mesnevî olmasına rağmen içinde farklı tarzlarda yazılmış şiirlere de rastlanır. Şekilsel olarak klasik mesnevî tarzından farklı olarak görülen birtakım unsurlar sayesinde *Mihnet-i Keşân*, dîvan şiirinde şekle yönelik değişmelere ciddi bir hizmette bulunmuştur.⁸⁹

Önemli bir edebî metin olmanın yanında başka özellikler de taşıyan *Mihnet-i Keşân*, gelenekle modernite arasında adeta bir köprü olmuştur. Şâirin genel olarak dîvanlarında görülen sıra dışı üslûbu *Mihnet-i Keşân*'da daha belirgin hissedilir. II. Mahmud döneminin çalkantılı ve karışık dünyasına kapı aralamasıyla, ansiklopedi maddelerinde saklı kalan ve unutulmuş birçok kültürel ayrıntıyı, tarihî şahsiyeti ve eseri gün ışığına çıkarmasıyla, dil, üslup ve edebî sanatlar açısından zenginliğiyle *Mihnet-i Keşân*, Türk Mesnevî Edebiyatı'nın en özgün örneklerindedir.⁹⁰

Edebiyat ve sanat yönünden bakıldığında *Mihnet-i Keşân*, *Gülşen-i Aşk'tan* daha ileride değil belki de geridedir. Fakat birçok yönüyle ondan daha ilginç bir eserdir. Zira

⁸⁶ Ceylan-Yılmaz, *Mihnet-i Keşân*, XXXIX.

⁸⁷ Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi*, 3-5/476.

⁸⁸ Ceylan-Yılmaz, *Mihnet-i Keşân*, XL.

⁸⁹ Bülbül, *Keçecizâde İzzet Molla*, 40.

⁹⁰ Ceylan-Yılmaz, *Mihnet-i Keşân*, LII.

Mihnet-i Keşan, her yönüyle yazarının şahsiyetinin damgası olan ve içine yazıldığı dönemin ruhu işlemiş olan bir eserdir.⁹¹

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bu eserle ilgili ilginç bir tespiti vardır. İzzet Molla'nın Keşan'a giderken arabanın aynasından kendisini izlemesini, kişinin kendine dair yaptığı psikolojik bir gözlem olarak yorumlar. Ayrıca Tanpınar, *Mihnet-i Keşân*'ın bir örf romanı olduğunu ifade eder.⁹²

4. 2. Mensur Eserler

Keçecizâde İzzet Molla'nın mensur eserlerinin manzum eserleri kadar başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Ayrıca bu eserler hacim olarak da oldukça küçük eserlerdir. En hacimli olanı altmış dört sayfayı geçmemektedir.

4. 2. 1. *Devhatü'l-Mehâmid fî Tercemeti'l-Vâlid*

İzzet Molla, yirmi bir sayfalık küçük bir eser olan *Devha*'yı 1226/1811 yılında, yirmi beş yaşlarında iken yazmıştır. Mensur eserlerinin ilki olan *Devha*, biyografik bir eser olup babasının hayat hikâyesini anlatır. Aynı zamanda değindiği hadiseler bakımından tarihî bir vesika olma özelliğine sahiptir. Basit bir hal tercümesi olmanın ötesinde İzzet Molla'nın sanata olan düşkünlüğünün belirgin şekilde hissedildiği bu eserde dikkat çeken fikirlere de rastlamak mümkündür. Klasik nesrin tüm özelliklerinin görüldüğü *Devha*'da İzzet Molla'nın yaratıcılığını ve nüktedanlığını gösteren satırlara da rastlanır. İzzet Molla, salât ve selamla başladığı eserde, babasının ölümünden sonra yetim kalışından başlayarak ailenin şeceresiyle devam eder. Babasının Konya'dan kaçıp İstanbul'a gelişinden, evlenmesinden, tayin edildiği işlerden, sürgünlerinden ve en nihayetinde ölümünden bahseder.⁹³

Şâirin torunlarından Reşad Fuad Bey, yayınlamadan evvel bu eseri, fikrini almak için eski sadrazamlardan Said Paşa'ya göndermiştir. Said Paşa İzzet Molla'nın üslubunun eski nesrin başarılı bir örneği olduğunu ifade etmiştir. *Devha*'nın Reşad Fuad Bey tarafından istinsah edilen yazma nüshası *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuâsı*'nın 1 Nisan 1332 tarihli ve 37 numaralı sayısında yayımlanmıştır. Eserin orijinal nüshası Keçeci ailesinin özel kütüphanesinde bulunmaktadır.⁹⁴

⁹¹ Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi*, 3-5/476.

⁹² Okçu, "İzzet Molla, Keçecizâde", 23/562.

⁹³ Bülbül, *Keçecizâde İzzet Molla*, 40.

⁹⁴ Özyıldırım, *Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet-Keşan'ı ve Tahlili*, 32.

4. 2. 2. *Şerh-i Elgâz-ı Râgıp Paşa*

Dokuz varaktan oluşan küçük bir eserdir. Koca Râgıp Paşa'nın (ö. 1176/1763) “*Nedir ol şey-i cami'ü garip ki mübteda-i ahad u cümle-i a'daddır*” ifadesi ile başlayan lugazi için yazılmış küçük bir şerhtir.⁹⁵ Koca Ragıp Paşa'nın “ayn” harfi üzerine söylediği lugaz ve bilmecelerden oluşan eseri kısaca şerh ettiği bu risalede İzzet Molla, secîli bir dil kullanmıştır. Eserin tek nüshası vardır o da İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır.⁹⁶

Eserden ilk bahseden kişi Faruk Nişli olmuştur. 1829-1945 arasında kaleme alınan hiçbir kaynakta eserin adına rastlanmamaktadır. Lugazlar söz oyunlarına dayandıkları için İzzet Molla'nın sanat kaygısı taşıyarak yazdığı bu eseri anlamak eski harfli Türk alfabesinin karakterlerine hâkim olmayı gerektirmektedir.⁹⁷

4. 2. 3. *Lâyihalar*

İzzet Molla'nın iki adet lâyihası bulunmaktadır. Bu lâyihalarda devlet yönetimi ile ilgili düşünceleri yer almaktadır. Lâyihalardan ilkinin II. Mahmud'un isteği üzerine kaleme almıştır. İzzet Molla, eyalet defterlerinin tevzii müfettişliğine tayin edildiğinden bu lâyihada Osmanlı eyaletlerinin gelir gider işleri ile ilgili kendi görüşlerine yer vermiş, bunun yanında önemli tespitlerde bulunmuştur. Lâyiha on iki bölümden meydana gelmektedir. İkinci lâyiha ise 1828'de Rusya'ya ilan edilen savaş aleyhinde hazırlanmıştır. İzzet Molla burada o günkü şartlar altında Rusya ile savaşa girmenin yanlış ve gereksiz olduğunu anlatmaktadır. Başta savaşa destek olup sonrasında öngörülerine dayanarak hazırladığı lâyiha İzzet Molla'nın Sivas'a sürgüne gönderilmesine sebebiyet vermiştir.⁹⁸

⁹⁵ Ceylan-Yılmaz, *Mihnet-i Keşân*, XXXVI.

⁹⁶ Budak-Kanar, *Gülşen-i Aşk*, 22.

⁹⁷ Bülbül, *Keçecizâde İzzet Molla*, 42.

⁹⁸ Okçu, "İzzet Molla, Keçecizâde", 23/563.

İKİNCİ BÖLÜM

GÜLŞEN-İ AŞK VE GÜLŞEN-İ AŞK'TAKİ TASAVVUFİ TEMALAR

2. 1. *Gülşen-i Aşk*

İzzet Molla, gençlik dönemlerinin bir ürünü olan *Gülşen-i Aşk*'ı yirmi yedi yaşında kaleme almıştır. Alegorik bir aşk hikayesi olan bu eser tardiye bölümü ve son kısımdaki tarih mısrası dışında 290 beyitten oluşan kısa bir mesnevîdir. 1227/1812'de yazılıp 1265/1848'de basıldığı bilinmektedir.⁹⁹

İzzet Molla, eserin tertibinde klasik mesnevî nazım şekli ve tertibini esas alarak *feilâtün/mefâilün/feilün* vezniyle kaleme almıştır. Mesnevî nazım şekli her beytin kendi arasında kafiyeli olduğu bir nazım şeklidir. Beyitler arasındaki kafiye birbirinden bağımsız olduğundan uzun hikâyelerin yazımına oldukça elverişli bir nazım şeklidir.¹⁰⁰ İzzet Molla'nın, Şeyh Gâlib'in *Hüsn ü Aşk*'ına bir nazire olarak yazdığı bu eserinde tam olarak muvaffak olamadığı yönünde görüşler olmakla birlikte kullandığı tasvirlerin güzelliği, metindeki bütünlük ve farklı tekniklere yer vermesiyle bu eseri, dîvan şiirinin orta düzeyde bir aşk hikâyesi olarak değerlendirmek mümkündür.

Nazire, dîvan edebiyatında bir şâirin manzum bir eseri, tertip, konu ve üslup yönüyle örnek alarak yeni bir şiir yazmasıdır. Nazirede esas olan örnek alınan şiirden daha iyisini söylemektir. *Hüsn ü Aşk* dîvan edebiyatının en büyük şâirlerinden biri olan Şeyh Galib'in en önemli eseridir. Mesnevî geleneği içinde çok önemli bir yere sahip olan bu eseri yeni harflere aktarıp neşreden Abdülbaki Gölpınarlı, o zamana dek böyle bir eser yazılmadığı gibi sonrasında da benzerinin yazılmadığını ifade eder. Eserin ne kadar eşsiz olduğunu ise aynı dönemde yazılan Refi-i Âmidî'nin *Cân u Cânân* adlı mesnevîsini örnek vererek ortaya koyan Gölpınarlı, *Hüsn ü Aşk*'ın taklid ya da tanzir edildiği başka bir eserden de söz etmez.¹⁰¹

Nâzire geleneği içinde *Hüsn ü Aşk* etkisiyle kaleme alınan üç eserden söz edilmektedir. Bunlar: Refî-i Âmîdi'nin (ö. 1231/1816) *Cân u Cânân*'ı, Keçecizâde İzzet

⁹⁹ Ceylan-Yılmaz, *Mihnet-i Keşân*, XXXV.

¹⁰⁰ Evrim Belet, *Klasik Türk Edebiyatında Tasavvufî Mesnevîlerden Hüsn ü Aşk ve Gülşen-i Aşk'ın Alegorik Yönden Mukayeseli İncelemesi* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 23.

¹⁰¹ Ebubekir Sıddık Şahin, "Hüsn ü Aşk'ın İzinde Yarım Kalan Bir Mesnevi: Nâz u Niyâz", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 20/1(2013), 146-148.

Molla'nın *Gülşen-i Aşk*'ı ve Yenişehirli Avnî'nin (ö. 1304/1884) *Âteşgede*'si. Bunlardan *Cân u Cânân* beyit sayısı ve kurgusu bakımından *Hüsn ü Aşk*'a en yakın olanıdır. *Hüsn ü Aşk* metni 2042 beyit, *Cân u Cânân* ise 2267 beyittir. *Hüsn ü Aşk*'la mukayese edildiğinde beyit sayısı dışında başka bir üstünlükten söz etmenin mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Olay örgüsü bakımından *Hüsn ü Aşk*'a aynen bağlı kalmış olup basit bir taklitten öteye geçememiştir. *Hüsn ü Aşk* tesiriyle yazılan ve kaynaklarda nazire olarak geçen bir diğer eser ise Tanzimat sonrası dîvan şiirinin önemli temsilcilerinden olan Yenişehirli Avnî'nin *Âteşgede* adlı yarım kalan mesnevîsidir. Eser 250 beyit civarında olup Avnî, henüz kahramanları ve mekanları tanıttığı başlangıç beyitlerinin devamını getirememiştir.¹⁰²

Hüsn ü Aşk'a nazire olarak yazıldığı kabul edilen bir diğer mesnevî ise tezimize konu olan *Gülşen-i Aşk*'tır. Bu eser kendi içinde özgün bir yapıya sahip olmasına karşın başarısız bir nazire olarak görülmektedir. Başarısız kabul edilmesinin sebeplerine gelince *Gülşen-i Aşk*, kendi içinde tamamlanmış bir kurguya sahip olmakla beraber klasik mesnevîlerdeki pek çok unsuru içermemektedir. Özellikle metnin *Hüsn ü Aşk*'a kıyasla çok kısa olması, kurguda boşluklar olması, olay ve mekân tasvirlerinin zayıf olması eserin bir hikâyeden çok hikâye taslağı olarak görülmesine sebep olmuştur. İzzet Molla, içerisinde *Hüsn ü Aşk* veya Şeyh Galib'in adının hiç geçmediği bu kısa mesnevîde eski şâirlerin hep başkaları üzerinden anlattığı aşk hikâyesini kendi hayat hikâyesi üzerinden anlatarak anlatının tesirini artırmıştır.¹⁰³

Hüsn ü Aşk'a nazire olarak yazılan bir diğer eser ise yine İzzet Molla'nın yakın zamana kadar varlığından haberdar olunmayan *Nâz u Niyâz* adlı yarım kalan mesnevîsidir. *Hazân-ı Âsâr* adlı dîvanının nüshaları arasında bulunan bu eksik mesnevî 302 beyitten ibarettir. Şâir Sivas sürgünündekeyken yazdığı bu mesnevîyi ani gelen ölümü sebebiyle tamamlayamamıştır. *Nâz u Niyâz*'ın elde edilen kısmı incelendiğinde, mesnevîlerdeki geleneksel giriş bölümleri dışında ana hikâyeye hiç geçilemediği görülür. Eserin "Sebeb-i Nazm" bölümüne kadar olan 302 beyitlik giriş kısmı, klasik mesnevîlerdeki bölümlerle başlamaktadır. Eserin içeriği hakkında kesin bir hüküm vermek mümkün değildir. Ancak eserin adı ve eksik kalan sebeb-i nazm bölümünde tasvir edilen meclis sahnesi, bu eserin Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk* mesnevîsine nazire

¹⁰² Şahin, "Hüsn ü Aşk'ın İzinde Yarım Kalan Bir Mesnevi: Nâz u Niyâz", 149.

¹⁰³ Şahin, "Hüsn ü Aşk'ın İzinde Yarım Kalan Bir Mesnevi: Nâz u Niyâz", 150.

olarak tasarlandığı fikrini güçlendirmektedir. Ancak bu bir teşebbüs olmaktan öteye gidememiştir.¹⁰⁴

Tüm bu bilgilerden hareketle diyebiliriz ki İzzet Molla, Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk* adlı eserinin ciddi anlamda tesiri altında kalmıştır. Belki de gençlik döneminde yazdığı *Gülşen-i Aşk*'ı bir nazire olarak değil de özgün bir eser olarak kaleme almıştır. Zira *Gülşen-i Aşk*'ta klasik mesnevîde bulunması gereken unsurların yer almaması bunu düşündürmektedir. Sivas sürgünü sırasında yazmaya başladığı fakat tamamlayamadığı *Naz u Niyaz* adlı eseri ise klasik mesnevîlerdeki geleneksel giriş bölümleriyle başlamaktadır. *Gülşen-i Aşk*'ın tamamı 290 beyitken *Nâz u Niyâz* yalnızca giriş bölümüyle 302 beyitten oluşmaktadır. Anlaşılan odur ki İzzet Molla, Sivas'ta geçen sürgün yıllarında hacimli bir mesnevî yazmaya niyet etmiş fakat ömrü vefa etmemiştir.

1264/1847-48 ve 1293/1876 tarihlerinde iki kere basılan *Gülşen-i Aşk*'ın kütüphanelerdeki yazma nüshaları aşağıda gösterilmiştir.¹⁰⁵

Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi 718

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe 3604

Edirne İl Halk Kütüphanesi, 2209

Süleymaniye Kütüphanesi, Dârülmesnevi 230

Mesnevî tarzında yazılan *Gülşen-i Aşk*'ta ilginç bir aşk hikâyesi anlatılmaktadır. Bu hikâyeyi kısaca özetlemek uygun olacaktır. İzzet Molla, *Gülşen-i Aşk*'a şu dizelerle başlar:

Ey tarâvetnümâ-yı gülşen-i aşk

Vey harâretfezâ-yı gülhen-i aşk¹⁰⁶

Ardından âdet olduğu üzere Allah'a ve peygambere dair duygularını dile getirir. Hikâyenin ilk sahnesi bir gül bahçesidir. Vakitlerden seher vaktidir. Tüm âşıklar toplanmış aşka dair sohbet etmektedir. Bülbül, mecliste İzzet'in olmadığını görünce bahçıvana neden İzzet'i çağırmadın diye sitem eder ve onu İzzet'i çağırması için gönderir. Bahçıvan, gider İzzet'i bulur ve bülbülün davetini ona şu sözlerle iletir:

Dedi ey mübtelâ-yı firkat-ı yâr

Seni gülzâra da'vet etti hezâr¹⁰⁷

¹⁰⁴ Şahin, "Hüsn ü Aşk'ın İzinde Yarım Kalan Bir Mesnevi: Nâz u Niyâz", 151,152.

¹⁰⁵ Özyıldırım, *Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet-Keşan'ı ve Tahlili*, 31.

¹⁰⁶ Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 54.

¹⁰⁷ Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 70.

İzzet, bülbülün davetini kabul etmez. Fakat bülbül, İzzet’i meclise getirmekte kararlıdır. Bu kez elçi olarak Mecnûn’u gönderir. Fakat Mecnûn, değil İzzet’i getirmek mecnunluğundan doğru dürüst konuşamaz ve İzzet’i getirmeye muvaffak olamaz. Bülbülün pes etmeye niyeti yoktur ve üçüncü kez elçi olarak Ferhad’ı gönderir. İzzet, Ferhad’ı da dinlemez ve meclise gelmemek konusunda diretir. Yârin olmadığı yerde kendisinin de işinin olmayacağını söyleyen İzzet karşısında Ferhad ne yapacağını şaşırır. Çaresiz İzzet’e yârinin de orada olacağını söyleyerek İzzet’i ikna eder. Birlikte yola düşerler. Zorluklarla ve sıkıntılarla geçecek bir yolculuktur bu. Önce yollarını kaybederler ve kendilerini yılanlarla dolu bir vadide bulurlar. Üstelik Ferhad, yaşadıklarının dehşetine dayanamaz ve oracıkta ölür. İzzet, vadinin içinde yapayalnız kalır ve bir mağaraya sığınır. Ancak İzzet’in mağara zannedip sığındığı yer bir ejderhanın ağızıdır. Ejderha İzzet’i yutar fakat İzzet, ejderhanın karnında öylesine “âh” eder ki “âh”ının alevleriyle yanan ejderha bu kez etrafına zarar vermeye başlar. Ulaştığı her yeri yakıp yıkar. İnsanların ejderhanın eziyeti sebebiyle ettikleri dualar neticesinde Hak Teâlâ, ejderhayı ateş küresine çekerek yok eder. Bu esnada ejderhanın karnında olan İzzet, ejderhanın sonunun kendisinin de sonu olmaması için Allah’a yalvarır, yakarır. Ejderhanın yaptıklarında kendisinin bir günahı olmadığını söyler. Ejderha yok edilir, İzzet ise dualarının karşılığı olarak kendisini yeryüzünde güzel bir bahçede bulur. Bahçede gezinirken yaşlı bir adamla karşılaşır ve ona gül bahçesini, orada kurulan meclisi, o mecliste kendisini bekleyen dostlarını ve yârinin sorar:

Dedi ey rehnümâ-yı bîhûşân

Gülsitân kande; kendedir yârân¹⁰⁸

Meclis-i ayş u nûş hâzır mı

Anda yârim dahi misâfir mi¹⁰⁹

Yaşlı adamın yani pîrin cevabıyla İzzet yıkılır:

Gördüğün gülsitân rü’yâdır

Belki rü’yâ değil de hülyâdır¹¹⁰

Gitti bülbül hazân edip güller

Gülsitânın yerinde yeller eser¹¹¹

¹⁰⁸ Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 106.

¹⁰⁹ Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 106.

¹¹⁰ Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 108.

¹¹¹ Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 108.

Onca sıkıntı ve zahmete katlanarak aradığı gül bahçesinin bir rüya hatta bir hayal olduğunu öğrenen İzzet, perişan olur. Yaşlı adama yârini anlatır. Tüm samimiyetiyle ona içini açar. Bunun üzerine yaşlı adam İzzet’i dinler ve aradığı dermanın kendisi olduğunu, adının da Mevlânâ Celâleddîn olduğunu ifade eder:

Aşktan etmeye seni âgâh
Beni kıldı sebep Cenâb-ı İlâh¹¹²

Yaşlı adam yani pîr, İzzet’e hakîkî aşkın nasıl elde edileceğini anlatır. Ancak “âh” ile aşka ulaşmanın mümkün olduğunu söyler ve ardından ona dualar ederek göğe yükselir ve kaybolur. Burada okur, hikâyenin bittiğini düşünebilir fakat hikâye devam etmektedir. İzzet, pîrin söylediklerinin tesiriyle bin yıl “âh” ederek bulunduğu yerde kalır. “Âh”larının mükâfatıyla bütün varlığı kuşatan bir nur keşfeder. Neticede sırra vâkîf olur:

Meğer ol nûr imiş hakîkat-ı aşk
Anda mestûr imiş hakîkat-ı aşk¹¹³

Hikâyenin sonunda keşfettiği bu nur İzzet’i de içine alır ve hakîkî aşka kavuşturur. Bu vuslatla aşkın ateşi her şeyi yakar. Ortada ne âşık kalır ne de mâşuk. Bir tek kadîm olan Mevlâ kalır:

Nâr-ı aşk etti cümlesin mahrûk
Bertaraf oldu âşık u ma’şûk¹¹⁴
Nâr-ı aşkında yakdı nûr-i Hüdâ
Kaldı bâkî kadîm olan Mevlâ¹¹⁵

Gülşen-i Aşk İzzet Molla’nın Mevlânâ’ya olan minnettarlığını ifade eden beyitlerle sona erer.

Gülşen-i Aşk’ın bir kısmını İngilizceye çeviren Gibb, İzzet Molla’nın hayalini kontrol edemeyişi sebebiyle ahenk konusundaki birkaç kusur dışında *Gülşen-i Aşk*’ta alegorik olarak işlenen hikâyenin zarif ve hoş bir şekilde sunulduğunu ifade eder.¹¹⁶ Eserin özgünlüğü ise günümüz post modern metinlerinde görülen yazarın kahraman olarak hikâyenin içinde yer almasından ileri gelir. Zira 1800’lü yıllarda henüz post modern kavramının ortada olmadığı bir zamanda İzzet Molla daha önce uygulanmayan

¹¹² Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 114.

¹¹³ Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 120.

¹¹⁴ Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 122.

¹¹⁵ Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 122.

¹¹⁶ Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi*, 4/ 474, 475.

bir tekniğe başvurmuştur. Her ne kadar *Gülşen-i Aşk* klasik tarzda yazılmış bir mesnevî olsa da gerçek insan unsurunun şiire girmiş olması bakımından dikkat çeken bir eserdir.¹¹⁷

Ahmet Hamdi Tanpınar, söz konusu mesnevînin açık biçimde Şeyh Gâlib tesiriyle yazıldığını, bu eserde şâirin bütün aşk kahramanlarını bir aşk meclisinde toplaması fikrinin bir yenilik olduğunu fakat bu buluşunu bir vizyon haline getiremediği için İzzet Molla'nın Şeyh Gâlib'in taklidinde kaldığını ifade eder.¹¹⁸ *Gülşen-i Aşk*'a dair yapılan bu yorumların biraz acımasız olduğunu İzzet Molla'nın, Şeyh Gâlib'ten aldığı ilhamla geleneksel şiirin sınırlarını zorladığını, zorlamakla kalmayıp bu sınırları aştığını söylemek çok daha isabetli görünmektedir.

Hüsn ü Aşk, hem ele alınan konuların çok ayrıntılı bir biçimde işlenmiş olması hem karakterlerin *Gülşen-i Aşk*'a göre daha kalabalık olması hem de aşk yolunda karşılaşılan engellerin daha fazla olması nedeniyle daha hacimli olup 2042 beyitten oluşan bir eserdir. *Gülşen-i Aşk*'ta ise İzzet Molla hikâyeye hızlı başlamış, detaylara fazla yer vermemiş, daha az karakter kullanarak hikayesini kurmuştur. 305 beyitten oluşan *Gülşen-i Aşk*'ta da *Hüsn ü Aşk* gibi Mevlevîliğin tesirlerini açıkça görmek mümkündür.¹¹⁹

Her iki eserde de benzer bir sonuca ulaşılmış olmasına karşın *Gülşen-i Aşk* ile *Hüsn ü Aşk* arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Şeyh Gâlib'in eserinde ana karakter "Aşk"tır ve hikâye boyunca "Hüsn"ü arar. İzzet Molla'nın ana karakteri ise bizatihi kendisini temsil eden "İzzet" olup hikâye boyunca "Aşk"ı arar. Bunun dışında İzzet Molla şiir boyunca farklı anlatım tekniklerini denemesiyle de temâyüz eder. Her şeyi bilen Tanrısal bakış açısıyla başlayan şiir bir süre sonra "o" anlatıcısına geçer ve "ben" anlatıcısıyla devam eder. Bu anlık değişimler *Gülşen-i Aşk*'ın anlatımına özgünlük katmaktadır. Diğer yandan İzzet Molla'nın sanat endişesini abartmadan metindeki bütünlüğü, sadeliği ve derin söylemiyle kendinden sonra gelen Ziyâ Paşa (ö. 1297/1880), Nâmık Kemal (ö. 1305/1888) ve Abdülhak Hâmit (ö. 1356/1937) gibi şâirlere geniş bir yol açtığını söylemek mümkündür.¹²⁰

¹¹⁷ Bülbul, *Keçecizâde İzzet Molla*, 29.

¹¹⁸ Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 92.

¹¹⁹ Belet, *Klasik Türk Edebiyatında Tasavvufî Mesnevîlerden Hüsn ü Aşk ve Gülşen-i Aşk'ın Alegorik Yönden Mukayeseli İncelenmesi*, 194.

¹²⁰ Budak-Kanar, *Gülşen-i Aşk*, 48, 49.

Eser dikkatli bir şekilde incelendiğinde olayların düzenlenmesi ve sıralanışının Mevlevî tarikatındaki seyr u sülûke uygun bir biçimde tasarlandığını görmek mümkündür.¹²¹

2. 2. *Gülşen-i Aşk*'taki Tasavvufî Temalar

2. 2. 1. Aşk ve Külhan

Ey tarâvetnümâ-yı gülşen-i aşk

*Vey harâretfezâ-yı gülhen-i aşk*¹²²

Aşkın Arapça aslı “ışık”tır. Sözlükte şiddetli ve aşırı sevgi; bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, gözünün başkasını görmeyecek kadar sevdiğine düşkün olması anlamında kullanılır.¹²³ Aşk kelimesi *aşeka* kökünden gelmekte olup sarmaşık anlamındadır. Sarmaşık nasıl ki etrafına dolandığı ağacı belli bir zaman sonra nefessiz bırakır ve kurutursa aşk da hem âşıkı hem de mâşûku kurutur. Zira aşk âşığın dünyayla bağını koparır. Âşığın gözü mâşûkundan başkasını görmez, onu öyle bunaltır ki kendisiyle birlikte onu da için için kurutur. Tasavvufî bir terim olarak aşk kelimesine üç farklı anlam verilmiştir. 1. Aşırı sevgi. 2. Sevginin son mertebesi. 3. Sevenin sevgilisinde kendisini yok etmesi; âşıkın yok olup yalnızca mâşûkun var olması hali. Sûfiler genel olarak sevgiyi çeşitli kısımlara ayırırlar ve en üst seviyeye de aşkı koyarlar. Aşkı sevginin en mükemmel hali olarak değerlendirirler.¹²⁴

Sevgi, insan için kontrol edilebilir bir duyguyu ifade ederken aşk söz konusu olduğunda insanın iradesi silikleşir ve bir süre sonra irade tamamen kaybolur. Bu bağlamda sevginin farklı derecelerinden bahsedilir: hub, vud, aşk, heva. Tasavvufta aşk insanı yakıp kavurması yönüyle ateşe, insanın aklını başından alması yönüyle şaraba, insanı çıldırtan yanı ile de deliliğe benzetilir.

William Chittick'e göre meşhur gizli hazine (kenz-i mahfî) hadisi Allah'ın âlemi aşktan yarattığını bildirir. Bu yaratma insan içindir. İnsanın varlığında Allah'ın muhabbetini çeken şey kalptir. Kur'an'da yaratan ile yaratılan arasındaki zıtlık, yaratanın yüceliği ve yaratılanın acizliği vurgulanarak ifade edilir. Ancak söz konusu sevgi olduğunda yaratan ile yaratılan arasında bir ortaklıktan bahsedilir. “O onları sever,

¹²¹ Bülbül, *Keçecizâde İzzet Molla*, 39.

¹²² Aşkın gül bahçesine taravet veren / Aşkın külhanında hararet artıran. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 54, 55.

¹²³ Süleyman Uludağ, "Aşk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/11.

¹²⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012), 48, 49.

onlar da onu sever.”¹²⁵ Melekler aşktan bîhaberdirlere; zira gazabı, kahrı, uzaklığı tadabilecek durumda değildirler. Hayvanlar da aşkı tadamazlar zira güzelliği ve yakınlığı idrak edebilecek durumda değildirler. Fakat insan hem lütuftan hem de kahırdan dokunan ve içinde tüm zıtlıkları barındıran bir varlık olması hasebiyle Allah’ı sevebilen tek varlıktır. Âdem şayet Allah’a itaatsizlik etmeseydi kendisinin bir âşık olmasını sağlayacak uzaklık sıfatlarını kavrayamazdı. Dolayısıyla Âdem’in itaatsizliği aşka giden yolun ilk basamağıydı.¹²⁶

Gülşen-i Aşk’ta Keçecizâde İzzet Molla, bu mısradaki aşkı içinde mâşûkların tazelendiği bir bahçeye veya âşıkların hararetini artıran bir ocağa benzettir. Âşık bazen sevgilinin varlığıyla hiç olmadığı kadar ferahlar, can bulur ve tazelenirken bazen de sevgilinin aşkıyla yanıp kavrulur. Ateşin etrafında dönüp duran kelebekler gibi yanmaktan kurtaramaz kendini.

Külhan: İkinci mısradaki geçen “gülhen” kavramıyla ilgili olarak iki anlam verildiği görülmektedir: 1. Hamam ocağı, gülhan 2. Beden, nefis zindanı, dünya ve dünya dağdağası.¹²⁷ Aşk mâşûkunu öylesine yakıp kavuran bir duygudur ki Keçecizâde İzzet Molla, külhan’ı âşıkın hararetini artıran ocak manasında kullanmıştır. Bunun yanında tasavvufta külhan kelimesi, beden ve nefsin zindanı olarak da kullanılmıştır. Zira aşk derdine müptela olan kişi adeta zindana atılmış ve orada terk edilmiş gibidir. Öyle ki gözü mâşûkundan gayrısını görmez. İlerleyen mısralarda da görüleceği üzere İzzet, kendisini bir zindana kapatır gibi evine kapatmış, dışarıyla olan tüm bağını koparmıştır. Sevgilinin olmadığı yerlerde gezmeğe evini kendine zindan edip aşkıdan yanıp kavrulmayı yeğlemiştir.

2. 2. 2. Ezeli Aşk ve Nûr-i Muhammedî

Âşıkın hâlini bilirsin sen

*Ezeli aşk-ı nûr-i Ahmed’den*¹²⁸

Aşk konusunda yazılan tasavvufî bir eser olan Rûzbiân-ı Baklî’nin (ö. 606/1209) *Abherü’l-âşıkîn* adlı kitabında Baklî, kâinatın yaratılışını Hallâc’ın (ö. 309/922) Nûr-i Muhammedî hakkındaki nazariyesinin bir devamı olarak aşk unsuru ile açıklamıştır.

¹²⁵ el-Maide 5/54.

¹²⁶ William Chittick, *Tasavvuf-Kısa Bir Giriş*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 246, 249.

¹²⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*, 149.

¹²⁸ Âşığın halinden bilirsin sen / Ezeli aşk Ahmed’in nurundan. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 54, 55.

“Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve bu yüzden âlemi yarattım”¹²⁹ kutsî hadisinde geçen bilinmekten maksadın marifet, istemekten maksadın ise muhabbet ve aşk olduğunu dile getirmiştir. Âlemin meydana gelişi Allah’ın sevgiyle tecellî etmesinin neticesidir ki bu ilk tecellî tasavvuf literatüründe “Hakikat-i Muhammediyye” olarak bilinir. Denilebilir ki âlem Allah’ın Hz. Peygamber’e olan ezeli aşkı ile var olmuştur. Hz. Peygamber’e habîbullah, mahbûb-i kibriyâ denilmesi de bundandır. Hallâc’dan çıkan ve Baklî’de kemale erişen bu görüş daha sonraları aşk konusuna eğilen mutasavvıflara bir kapı aralamıştır. Bu görüşten hareketle âlemdeki her zerrede aşkın izine rastlamak mümkündür. Sonuç olarak Hakikat-i Muhammediyye ezeli aşktır diyebiliriz. Allah Muhammed’e, Muhammed de Allah’a âşıktır.¹³⁰

Keçecizâde İzzet Molla, yukarıdaki beyitte geçen ezeli aşk ifadesiyle tam olarak Baklî’nin dikkat çektiği bu noktaya işaret etmiş ezeli aşkın, Nûr-i Ahmedî’den olduğunu dile getirmiştir. Ona göre de tüm aşkların kaynağı âlemin yaratılışına sebep olan Muhammedî aşktır. Ancak bu aşkın farkında olmayanlar aşkın ve sevginin nesnesi olarak karşı cinsi görebilir. Hakikat-i Muhammediyye’nin idrakinde olanlar ise baktığı gördüğü her şeyin ezeli aşktan sâdır olduğunu bilir.

2. 2. 3. Hub (Muhabbet)

*Ma’ni-yi aşk **hubb**-i zâtındır*

*Ağlatan, güldüren sıfâtındır*¹³¹

Muhabbet “hubb” kökünden gelen bir isim olup buğzun karşıtıdır. Genel olarak tasavvuf literatüründe “muhabbet”, “hub”, “meveddet”, “vüd” sevgi anlamında kullanılmaktadır. Bazı âlimler muhabbetin irade ile eş anlamlı olduğunu söylemeler de muhabbet iradeden daha güçlü bir istektir. Tüm ilâhî dinlerde muhabbet dînî hayatın temelidir. İkinci yüzyılın sonlarına doğru ilk sûfiler Allah-kul ilişkisinde ve âhîret konularında korkudan ziyade sevgiyi öne çıkaran âyet ve hadisler üzerinde durmuşlardır. Böylece bir zaman sonra sevgi, tasavvufun temeli haline gelmiştir. Öyle ki Basralı zâhitler buna öncülük etmişlerdir. Bu konuda Rabiâ el-Adeviyye (ö. 185/801) cehennem korkusu ya da cennet arzusuyla yapılan ibadeti bir ücret karşılığında iş yapmaya benzeterek yalnızca Hakk’ın rızasını kazanma beklentisini öne çıkarmıştır.

¹²⁹ İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ ve müzîlü’l-ilbâs ‘ammâ iştehera mine’l-ehâdîsi âlâ elsineti’n-nâs*, thk. Yûsuf b. Mahmûd el-Hâc Ahmed (Dimeşk: Mektebetü’l-‘ilmi’l-hadîs, 2000), 2, 155.

¹³⁰ Uludağ, "Aşk", 4/13.

¹³¹ Aşkın manası zatının sevgisidir / Ağlatan güldüren sıfatlarıdır. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 56, 57.

Muhâsibî (ö. 243/857) üçüncü yüzyılda muhabbetin tanımını yapılmaya başlandığında, muhabbetin ne olduğunu anlamak için muhabbet ehlinin ahlakına ve hallerine bakmak gerektiğini söyler. Öyle ki Muhâsibî muhabbeti “iman sevgisi” şeklinde tanımlamıştır.¹³²

Muhabbet *hibbe* kökünden alınmıştır. *Hibbe* arazide toprağa atılan tohumlar manasına gelmektedir. *Habbeye hubb* yani taneye sevgi denilmesinin sebebi de hayatın aslı onda ve o olduğu içindir. Nitekim *habbe* de bitkilerin kökü ve tohumudur. Önce *habbe* denilen tohum yere düşer, üzeri toprakla örtülür, sonra üzerine yağmur yağar, güneş ışınları ve ısısı üzerine gelir, sıcak ve soğuk üzerinden geçer. Zamanın geçmesi ve değişmesiyle o tohum değişmez. Vakti yaklaşınca uç verir, gelişir. Çiçek açar ve meyve verir. Kalbi mesken edinen ve oraya yerleşen *hubb* da böyledir. Huzur ve gaybetle, belâ ve mihnetle, rahat ve lezzetle, firak ve visal ile değişmez.¹³³

Muhabbet ulema nezdinde farklı anlamlarda kullanılan bir kavramdır. Muhabbetin ilk manası meyil, heva, arzu, kalbin temennisi, ünsiyeti ve sükûnu olmaksızın mahbûbu ve sevgiliyi irade etmektir. Tüm bu manaların Allah hakkında düşünülmesi câiz değildir. Bu minvalde hususlar aynı cinsten olanların yekdiğerine karşı söz konusu olup Allah bu tarz şeylerin hepsinden münezzehtir. Muhabbetin diğerk manası ise ihsanda bulunmaktır. Seçilen kula hususiyet bahşetmek onu velâyetin kemal noktasına ulaştırmak ona çeşit çeşit kerametler ve lütuflar tahsis etmektir. Muhabbetin üçüncü manası, kulu güzel bir şekilde meth ve sena etmektir, iyi amelinden dolayı Allah'ın kulunu övmesidir. Söz konusu manalardan birinci manadaki muhabbet, hâlık için değil mahlûk için söz konusudur. İkinci manadaki muhabbet Allah'ın kuluna özel ihsanda bulunmak istemesi demek olup irade sıfatına râci olur. Üçüncü manadaki muhabbet de Allah'ın kelim sıfatıyla alakalıdır.¹³⁴

Keçecizade İzzet Molla'nın bu mısradaki kullandığı “Mâni-yi aşk hubb-i zâtındır” ifadesiyle İbnü'l-Arabî'nin şu görüşlerine işaret ettiği söylenebilir. İbnü'l-Arabî'ye göre maddî ve manevî tüm varlıklar Allah'ın isim ve tecellîsinden ibaret olup var olan her şeyin güzelliği Cemîl isminin tezâhürü, bu güzelliğe sebep olan muhabbet ise Vedüd

¹³² Süleyman Uludağ, "Muhabbet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/384, 385.

¹³³ Ebü'l-Kâsım el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Abdülhalîm Mahmûd-Mahmûd b. eş-Şerîf (Kahire: Matâbiu müesseseti dâri's-ş'ab, 1989), 521.

¹³⁴ Ebü'l-Hasan Ali b. Osman el-Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, (Kahire: el-Meclisü'l-'alâ li's-sekâfe, 2007), 2/549, 550.

isminin tecellisidir. İbnü'l-Arabî'ye göre gerçek mahbup sadece Hak'tır. İnsanın sevdiği her ne varsa Hakk'ın güzelliğinin bir yansımasıdır. Bütün sevgilerin kaynağında O vardır.¹³⁵

Muhabbetin keyfiyetine gelince Hakk'ın kuluna olan muhabbeti ona hayır irade etmesi ve ona rahmet etmesidir. Rıza, gazap gibi muhabbet de iradenin isimlerinden biridir. Allah'ın kulunu sevmesi, ona bol nimetler ihsan etmesi, dünya ve âhirette mükafatını vermesi, ceza mahalli olan cehennemden onu emin kılması, günahlardan koruması, yüce haller ve makamlar ikram etmesi demektir. Başka bir izaha göre ise Hak Teâlâ'nın muhabbeti kulu güzelce medh ü senâ etmektir. Allah'ın medh ü senâsı ise O'nun kelimidir. Onun için de muhabbet kelam sıfatına râcîdir. Kulun Allah'ı sevmesine gelince muhabbet O'nun rızasını talep etmek, O'nu görmek için sabırsızlanmak, O'na yakın olma arzusu içinde kararsız olmak, O olmadan bir başkasıyla karar ve rahat bulamamak, O'nun zikri dışındaki her şeyden uzaklaşmak, rahatı kendine haram kılmak, yakınlık kurduğu şeylerin hepsini kökünden terk etmek, hevâ ve hevesten yüz çevirmek, yalnızca O'na yönelmek, O'na itaat etmek ve O'nu kemal sıfatlarıyla ululamak ve yüceltmek demektir.¹³⁶

Muhabbet öznel bir alan olduğu için sûfiler muhabbet ile ilgili farklı farklı tanımlar yapmışlardır. Kuşeyrî (ö. 465/1072) *Risale*'sinde bu tanımlardan öne çıkanları bir araya toplamıştır. Ebu Ali Rüzbarî'ye (ö. 322/934) göre muhabbet muvâfakattır. Bayezîd-i Bistâmî'ye (ö. 234/848) göre muhabbet senden olan çok şeyi azımsaman, O'ndan olan az şeyi çoğumsamandır. Cüneyd'e (ö. 297/909) göre muhabbet kendi sıfatlarını terk edip sevgilinin sıfatlarına büründürmektir. İbn Ata'ya göre muhabbet it'ab ve azar halini daimî surette devam ettirmektir. Kettânî, muhabbet tüm tercihlerin sevgilinin lehinde yapılmasıdır der.¹³⁷

Son tahlilde İzzet Molla tüm sevgilerin kaynağının O'na dayandığının farkındadır. Bu sevgi yeri geldiğinde güldürür, yeri geldiğinde ağlatır. Ağlamak da O'ndandır; gülmek de O'ndandır.

2. 2. 4. Celâl ve Cemâl

Giryeye-yi âşıkân celâlidir

¹³⁵Uludağ, "Muhabbet", 30/385.

¹³⁶Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, 2/550.

¹³⁷Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 522, 523.

*Hande-yi dilberân cemâlindir.*¹³⁸

Celâl: Ululuk, büyüklük mânâsıdır. Mâşûkun âşıkına asla muhtaç olmadığını göstermesi için ululuğunu izhar etmesi, âşıkın gururunu kırarak kendisi karşısında ne kadar çaresiz bir halde olduğunu ona ispatlamasıdır.¹³⁹ İbnü'l-Arabî celâl için “kalplere heybet ve tazim duygusu veren ilâhî bir niteliktir” der.¹⁴⁰

Keçecizâde İzzet Molla, *Gülşen-i Aşk*'ta beşerî aşktan hareket eder fakat nihayetinde ilâhî aşka ulaşmak gayesi taşır. Âşıkın ağlaması mâşûkunun büyüklüğü karşısında kendisini çaresiz hissetmesindedir. Ulaşılması zor olan imkânsız olan aşka âşık, âciz ve zayıf bir halde gözyaşı döktükçe mâşuk, âşıkın gözünde büyüdükçe büyür. Elde etmenin kolay olduğu, ulaşılabilirliği yüksek olan aşklarda ise âşıkın büyüklüğünden söz edilemez. Yusuf'u Züleyha'nın gözünde ve gönlünde büyüten kavuşmanın imkânsızlığıdır. Yusuf'un aşkını bir eşik olarak kullanıp ilâhî aşka yönelen Züleyha'nın döktüğü gözyaşı, hakîkî aşkın yüceliğinden, ululuğundandır. Bunun gibi İzzet, kendini kahramanı yaptığı bu aşk hikayesinde kendisinin âcizliğine mâşukunun ise büyüklüğüne vurgu yapar.

Cemâl: Güzellik manasıdır. Âşıkın ısrarlı istek ve arzusu üzerine mâşûkun kemalleri izhar etmesidir. Allah'ın lütuf ve rahmet nedeni olan vasıflarıdır.¹⁴¹

Mutasavvıflar arasında cemâlin tarifi ile ilgili farklı yaklaşımlar mevcuttur. Örneğin yapılan bir tanıma göre cemâl, Hakk'ın zâtı ile zâtına tecelli etmesidir. Öyle ki bu tecellî esnasında her şey yok olur ve bu yoklukta O'nu görececek hiç kimse kalmaz. Bu hususî hale “cemâlin aşkınlığı” veya “cemâlin celâli” denir. Bir de Hakk'ın insana yaklaşmasına vesile olan cemâl vardır ki bu da O'nun yarattığı hemen her şeyde zuhur etmesi şeklinde tanımlanabilir. Abdulkerim el-Cîlî'ye (ö. 832/1428) göre celâlsiz cemâl, cemâlsiz celâl yoktur. Mutavavıflara göre cemâl mânevî ve sûrî olmak üzere iki şekilde ele alınmıştır. İlâhî isimler ve sıfatlar anlamları itibariyle manevî cemâli meydana getirirler ve bu cemâli sadece Hak temâşâ eder. Sûrî cemâl ise kainattaki güzelliklerdir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin deyişiyle âlem bütünüyle güzeldir; zira güzel olan Allah onu kendi suretinde yaratmıştır. Âleme hangi zaviyeden bakılırsa görünen de ona göre değişir. Örneğin zâhitler âlemi çirkin olarak addeder ve ondan uzak dururlar. Âriflerden

¹³⁸ Âşıkların ağlaması ululuğundur / Dilberlerin gülüşü cemalindir. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 56, 57.

¹³⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*, 85.

¹⁴⁰ İbn Arabî, *Fütuhât-ı Mekkiyye-Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015), 259.

¹⁴¹ Uludağ *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*, 86.

ise özellikle vahdet-i vücûd görüşünü benimseyenler âlemi inanılmaz derecede güzel bulurlar. Öyle ki onlara göre toplumda çirkin olarak bilinen şeylerde dahi ilâhî güzelliğin tecellisi olması bakımından bir güzellik vardır. Güzellik aslîdir, çirkinlik ârızîdir.¹⁴²

İbnü'l-Arabî'nin bu konudaki yaklaşımı şu şekildedir: Cemâl ve celâl Allah'a ait, heybet ve üns ise insana ait niteliklerdir. Allah'ın celâli kendisinden yine kendisine döner. Bu celâl Hakk'ın bilinmesi konusunda bir engeldir, perdedir. Zira yaratılan hiçbir varlık mutlak celâli bilemez. Celâl, Hakk'ın kendisini bulunduğu hal üzere gördüğü bir merteye olup insan için ulaşılması imkânsızdır. Cemâl ise Hak'tan bize dönen şeydir; zira cemâl bizdeki müşahedeleri bize veren şeydir. Cemâl Hakk'ın kendisini bize açması olup celâl ise Hakk'ın kendisini bizden münezzehtir.¹⁴³

Allah'ın isim ve sıfatları da genel olarak celâl ve cemâl olarak iki grupta ele alınır. O'nun gazabına delalet eden isim ve sıfatları celâlinin, rızasına dalalet eden isim ve sıfatları da cemâlinin zuhurudur. Kemale eren insan Allah'ın her iki tecellisini de teslimiyetle karşılar. "Kahrında hoş lütfunda hoş" derken celâle de cemâle de bir boyun eğiş vardır. Neticede kahr da O'ndandır lütuf da O'ndandır. Keçecizâde, âşıkların ağlamasını Allah'ın celâlinin bir tecellisi olarak görürken âşıkların gülüşünü de bir lütuf mânâsında cemâlinin tecellisi olarak görür. Âşık ağlamaya da gülmeye de razıdır. Zira ağlatan da güldüren de aynıdır.

2. 2. 5. Belâ/Belvâ

Yâ ilâhî nedir bu âteş-i aşk

Anı fehmetmiyor belâkeş-i aşk¹⁴⁴

Belâ azap, musibet, felaket, iptila, imtihan, deneme gibi anlamlara gelir. Tasavvufta, Hakk'ın kulunu kendisinde mevcut olan iyi hallere gerçekte sahip olup olmadığını göstermek amacıyla onu sıkıntıya sokarak denemesi olarak tarif edilebilir. Eğer kul Hakk'a yakın ise O'ndan gelen ezâ ve cefâlara şikâyet etmeksizin katlanır. Kahrın da lütfun da O'ndan geldiğinin bilinciyle hareket eder. Bu minvalde en şiddetli belâlara duçar olanların peygamberler, sonra da veliler olduğu ifade edilmektedir.¹⁴⁵

¹⁴² Süleyman Uludağ, "Cemâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/296.

¹⁴³ Abdurrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul, İz Yayıncılık, 2015), 186, 187.

¹⁴⁴ İlâhî! Bu aşk ateşi de nedir? / Belâ çeken âşık bunu anlamıyor. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 56, 57.

¹⁴⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 71.

Ebu Muhammed Ceriri'ye göre (ö. 321/933) insanın değerini belâlar ortaya çıkarır. Yine sûfilerden birinin söylediği şu söz de bu bağlamda çok manidardır: “Ben, benden başkasını belâdan saymam/ Benim belâ üstüne belâlarım katmerlidir”.¹⁴⁶

Aşkın büyüklüğü sınanmasındaki derecesinden anlaşılır. Âşığın aşkıdaki ciddiyeti belâ ve musibetlere katlanma derecesiyle ölçülür. Her sıkıntının tekâmülü için bir basamak olduğunun bilincinde olan âşık derdine “âh” etmez bilakis derdini sever. Hatta Keçecizâde'nin yukardaki mısradaki dile getirdiği gibi âşık, bu ateşin ateş olduğunun ve yaktığının bile farkında değildir. Yolun başında olanlar ise en ufak bir belâya musibete katlanamaz pes eder, yolundan döner. Netice itibariyle âşıklık makamı kolay bir makam olmayıp peygamberlerin dahi zaman zaman düçâr oldukları belâ ve musibetler karşısında zorlandıkları malumdur.

2. 2. 6. İmtihan

Mebhas-i aşkı eyleyip düşvâr

*İmtihân ettik onları ey yâr*¹⁴⁷

Arapçada sınamak, denemek gibi anlamlara gelir. Tasavvufta ise Allah'ın kullarını denemek için bir takım belâ ve musibetlere düçâr etmesidir.¹⁴⁸ Sûfiler imtihan ile evliyanın kalplerinin çeşit çeşit belâlar ve imtihanlarla sınanmasını kastederler.¹⁴⁹ Zira Allah Teâlâ “Allah'ın kalplerini takva için imtihan etmiş olduğu kimseler onlardır. Onlar için bir mağfiret ve muazzam bir ecir vardır.” buyurur.¹⁵⁰ İmtihan bazen Allah'ın kulunu terbiye etmesi olduğu gibi bazen de sâlikin kalbini Allah'a yöneltmek içindir. Hatta bazı sûfiler, konforlu ve lüks bir hayatı en büyük imtihan olarak görürler.¹⁵¹

İzzet Molla, *Gülşen-i Aşk*'ın giriş kısmında Hak Teâlâ'ya seslenir. Zira bu bir mesnevî âdetidir. Bu seslenişle insanın dünyadaki her halinin bir imtihan olduğuna işaret eder. İmtihan her zaman belâ ve musibetle olmaz. Bazen nimetlerin varlığı ya da çokluğu da birer imtihandır. Yoklukta isyan edip şaşırınlar olduğu gibi varlıkta kendini kaybedenler de mevcuttur. Aşktaki sınav ise en ağır olanıdır. Beşerî aşkta takılıp Hakk'ı unutan için aşk sınavından geçmek mümkün değildir. Ancak beşerî aşkları birer eşik

¹⁴⁶ Ebû Nasr Abdullah b. Ali es-Serrâc et-Tûsî, *Kitâbü'l-Lüma' fi't-tasavvuf*, thk. Reynold Alleyne Nicholson (Leyden: E. J. Brill, 1914), 353.

¹⁴⁷ Aşk bahsini güçleştirdin / Ey yar! Onları sınava çektin, Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 56, 57.

¹⁴⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 185.

¹⁴⁹ Hücûrî, *Keşfü'l-mahcûb*, 2/632.

¹⁵⁰ el-Hucurat, 49/3.

¹⁵¹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009), 310.

olarak görüp ilâhî aşka vesile kılanlar imtihanın üstesinden gelebilir. Mecnûn'un Leyla diye yola çıkıp kendini Mevla'yı ararken bulması gibi.

2. 2. 7. Sekr ve Sahv

Kimi meyhanede şerâbâşâm

*Kimi hûn-i cigerle mest-i müdâm*¹⁵²

Sekr, sarhoşluk, mest olmak, kendini kaybetmek demektir. Tasavvufta sekr zahirî ve batınî kayıtları bir yana bırakıp Hakk'a yönelmektir. Kuvvetli bir vârid ile kendinden geçip rûhi bir haz ve zevke ermektir. Sekr, vecd ehline has bir durum olup kul, cemâlin tecellisini gördüğü yerde sekr halini yaşar. Öyle ki bu hal ruhun hazzını artırırken kalbin de sarhoşluğunu artırır.¹⁵³

Sahv ise uykudan uyanmak ve bulutsuz gün anlamlarına gelen Arapça bir kelimedir. Kulun yitirdiği hislerini yeniden kazanması olarak da tanımlanır.¹⁵⁴

Sekr hali, bazen kişide öyle şiddetlidir ki gaybet halinden çok daha kuvvetli olabilir. Gerçek anlamda sekr halinde bulunan sâlike sekrân, sekr halinde olmadığı halde sekr halindeymiş gibi görünmeye ve kendinden geçmeye çalışan sâlike de mütesâkir denir. Sekr hali, kişinin şer'î hükümlere ters düşecek sözler söylemesine ya da aykırı davranmasına neden olabilir. Bu haldeki sâlikin davranışlarına itibar edilmediği gibi davranışları ve sözleri sebebiyle hesaba da çekilmez, azarlanmaz.¹⁵⁵

Bazen sekr hali gaybet halinden daha tesirli olabilir. Bazen de gaybet ehli gaybetinde sekr sahibinden daha kemal seviyede olabilir. Şöyle ki sekr sahibi, kendinin sekr halinde olduğunu düşünür fakat henüz kemal seviyede bir sekr haline ulaşamazsa gaybet ehli ondan daha üstündür. Neticede kişinin sarhoşluğuna sebep olan ne ise onun kendine geldiğinde de meşgul olacağı şey odur. Sekri Hak ile olanın sahvı da Hak ile olur. Sekr hali nefsin hoşuna gidecek hazlarla karışık olanın sahvı da benzer hazlar üzere olur. Sahv halindeyken yani iradesi ve bilinci yerindeyken kendi arzu ve isteğiyle Hak ile meşgul olan kişi sekr haline geçip bilincini kaybettiğinde ilâhî bir muhafaza ile korunur. Kul, sekr halinde hâl şahidiyle iken sahv halinde ise ilim şahidiyledir.¹⁵⁶

¹⁵² Şarap içer meyhanede kimi / Ciğer kanıyla sarhoştur hep kimi. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 58, 59.

¹⁵³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 310.

¹⁵⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 537.

¹⁵⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 311.

¹⁵⁶ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 153, 154.

“*Rabbim bana göster, seni göreyim*”¹⁵⁷ âyetinde bahsedilen hâl sekr hâli yani kendine sahip olamama hâli iken “*Nihayet onların kalplerinden korku giderilince birbirlerine ‘Rabbiniz ne buyurdu?’ derler. Onlar da ‘hak olanı’ derler*”¹⁵⁸ âyetinde ifade edilen hal ise sahv halidir.

Sekr, Hak’ta olma hâli iken sahv ise Hak’la olma hâlidir. Hak’ta olanın hâli hayretten uzak değildir ki bu hayret izzet müşahede etmenin getirdiği bir hayrettir. Hak’la olanda ise doğruluk vardır ki burada noksanlık korkusuna, ağıyarı görme endişesine yer yoktur.¹⁵⁹

Tasavvuf ehli, sekr ile sahv arasında üstünlük noktasında farklı görüşler beyan ederler. Bayezîd-i Bistâmi ve ona tabi olanlar sekr ehlidir ve sekri sahvdan üstün tutarlar. Örneğin Davut (a.s.) Calut’u öldürdüğünde sahv halinde idi ve Kur’an’da ondan bahsedilirken Davut Calut’u öldürdü denilir. Sahv halinde yapılan fiil sahibine izafe edilir. Hz. Muhammed’in (a.s.) sekr halinde iken yaptığı bir fiilin ise Hak Teâlâ tarafından kendisine izafe edildiğini görürüz. “Attığın zaman sen atmadın lakin Allah attı”¹⁶⁰ buyrulur. Ayette görüldüğü üzere kulun fiilinin Allah tarafından sahiplenilmesi sekrin sahvdan üstün olmasıyla açıklanır. Sahvın sekrdan üstün olduğunu dile getirenler ise Cüneyd (r.a.) ve ona tabi olanlardır. Onlara göre sekr, kişinin iradesinin yokluğudur. Kulun halinin sahv olmaması durumunda tahkikin faydası hasıl olmaz.¹⁶¹

Keçecizâde İzzet Molla, yukarıdaki beyitte sekr halinin kimilerinde şarap içerek elde edildiğine kimilerinin ise şaraba gerek kalmadan ciğer kanıyla daimî bir sarhoşluk hali içinde olduğuna temas etmektedir. Bu sarhoşluk âşık olanın halidir. Bu haldeyken yaptığı şeyler, sahv halindeyken meşgul olduğu şeylerin bir yansımasıdır. Aklı başındayken ve iradesini kullanabiliyorken sevgilinin hayaliyle oturup kalkan kişi, sevgilinin tecellisiyle kendinden geçmiş bir haldeyken, iradesi devreden çıktığında yine sevgilinin hülyasına dalar. Kendinden geçmek için şarap içenler gibi sarhoş olmak için kadehe de şaraba da ihtiyacı yoktur.

2. 2. 8. Vefâ

Yâ İlâhî be hakk-ı mihr ü vefâ

¹⁵⁷ el-A’raf, 7/143

¹⁵⁸ es-Sebe’, 34/23.

¹⁵⁹Hace Abdullah el-Ensârî el- Herevî, *Tasavvufta Yüz Basamak- Menâzilü’s-Sâirîn*, çev. Abdurrezzak Tek (Bursa: Emin Yayınları, 2017), 77.

¹⁶⁰ el-Enfal 8/17.

¹⁶¹ Hücûrî, *Keşfü’l-mahcûb*, 2/414, 415.

*Be harâbî-yî Vâmîk u Azrâ*¹⁶²

Arapçada bağıllık anlamına gelen vefâ kelimesi tasavvufta birkaç anlama gelir: a. Ruh u gaflet uykusundan uyandırmak, zihni dünya dağdağasıyla meşgul etmemek. b. Sözde samimi olma, ruhun dürüstlük içinde bulunması. c. Ezelde, bezm-i eleste Allah'a verilen söze, misâka bağı kalmak d. İnsanlara verilen ahdi korumak. e. Ezelî inâyet. Kur'ân'da 'Bana verdiğiniz ahde vefâ edin ki size verdiğim ahde vefâ edeyim'¹⁶³ buyrulmuştur."¹⁶⁴

Vefâ, ahit yani bir nevi sözleşme anlamındadır. Bezm-i eleste kul ile Allah arasında bir ahit gerçekleşmiştir. Allah'ın rab olduğunu dile getirmeye dönük gerçekleşen bu ahde, bu taahhüde bağı kalmak ahde vefâdır.¹⁶⁵ Avam ahde vefâsını "ibadet"le, ibadetlerini eksiksiz yapmaya çalışarak gerçekleştirir. Havassın ahde vefâsı "ubudiyet" ile yani korktuğundan emin olmak için Allah'a ibadet etmesiyle gerçekleşir. Havassu'l-havâs ise ahde vefâsını "ubûdet" şeklinde yani korku, ümit ve karşılık söz konusu olmaksızın emre sırf emir olduğu için uyarak gerçekleştirir. Bezm-i eleste verilen ikrar ve ahit bu üç tarzda gerçekleştirilmiş olur. Ahdin bir başka yönü de müritlerin tarikata girerken şeyhlere verdikleri sözdür. Mürit şeyhine verdiği ahde, sıkıntılı zamanlarında da rahatlık zamanlarında da aynı derecede sadakatle bağı kalır ve asla ahdi bozmaz, biatında sebat göstermeye çalışır. Bu, sûfiler arasında bir merasime de dönüştürülmüştür. Mürşidin mürîdine merasimle giydirdiği hırka da onun ahde vefâ göstereceğinin bir sembolü olarak kabul edilir.¹⁶⁶

Kâşânî vefâ için, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da) evet dediler."¹⁶⁷ âyetinde geçen "Evet" sözü ile rububiyeti ikrar ederken kabul edilen ahdin sorumluluğundan yine bu sorumluluğu yerine getirmek suretiyle çıkmaktır, der.¹⁶⁸

Keçecizâde İzzet Molla, tasavvufta bu denli önemli bir kavram olan vefâyı öne çıkararak "vefâ hürmetine harâb olan gönlünü mamur et" diyerek niyâzda bulunmaktadır. Öyle ki bu mısradaki aşk ile vefâyı yan yana zikrederek vefânın aşk kadar

¹⁶² İlâhi! Aşk ile vefâ hürmetine / Vâmîk ile Azra'nın haraplığı hürmetine. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 58, 59.

¹⁶³ el-Bakara 2/40.

¹⁶⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 377.

¹⁶⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 695.

¹⁶⁶ Süleyman Uludağ, "Ahid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/534.

¹⁶⁷ el-Araf, 7/172.

¹⁶⁸ Abdurrezzak Kâşânî, *Sufilerin Kavramları- İstılâhâtü's-Sûfiyye*, çev. Abdurrezzak Tek, (Bursa, Bursa Akademisi, 2014), 18.

kıymetli olduğunu ifade etmektedir. Bunlar Hak Teâlâ için öyle değerli iki şeydir ki İzzet Molla, Rabbinden isteyeceği şeyi aşk ve vefâ hürmetine istemektedir. Aşk ve vefâyı duasının gerçekleşmesi için bir nevi aracı kılmaktadır. Aşkın kendisini duaya aracı kılan, vefâyı da zikrederek duasını daha da güçlendiren İzzet Molla, Doğu edebiyatlarına ait bir aşk hikayesinin kahramanları olan Vâmık ile Azrâ'nın da adını zikrederek aşk ateşiyle yanan âşık ve mâşukun hatırına sığınır. Zira Vâmık ile Azrâ da gül bahçesindeki sohbet meclisinde bulunan karakterlerdendir.

2. 2. 9. Firâk

Ey cilâbahş-ı dîde-yi 'uşşâk

*Gözümü görmez etti dûd-i firâk*¹⁶⁹

Arapçada hicran, ayrılık anlamlarında anlamına gelen firâk kelimesi tasavvufta vahdet makamından uzak kalmak, visâl halinde olmamak gibi anlamlarda kullanılır. Gayb ve ruhtar âlemi sâlikin aslî vatanıdır. Sâlikin aslî vatanından kopup bu âleme gelmesine firâk, bu alemde iken o aleme gitmesine ise visâl denilmektedir.¹⁷⁰

Ayrılık âşık için en dayanılmaz duygulardan biridir. Öyle ki ayrılığın şiddeti insanın gözünü görmez eder. Bir duman gibi gözüne sis çekilen sâlik el-firâk el-firâk diyerek ayrılıktan dem vurur. Firâk, aşkı diri tutar fakat uzun süreli kavuşma ümidi kalmayan ayrılık da insanı ümitsizliğe sürükleyebilir. Büsbütün uzaklaştırabilir. İzzet yârinden ayrı kaldıkça gözüne perde iner. Öyle ki duasında gözünün sisini kaldırıp yeniden parlaklık vermesi için dua ve niyazda bulunur.

2. 2. 10. Levlâk

Bâ'is-i hilkat-i cihân sensin

*Hân-ı Levlâke mîhmân sensin*¹⁷¹

Kudsî hadis olduğu ileri sürülen “Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım” anlamındaki ibarenin ilk kelimesidir.¹⁷²

Hız Muhammed'in (a.s.) varlığı bu dünyada geçirdiği altmış üç yıllık cismânî yaşamdan ibaret değildir. Henüz hiçbir mahlûkât yaratılmazdan evvel Hakîkât-i

¹⁶⁹ Parlaklık verirsen âşıkların gözüne / Ayrılık dumanı görmez etti gözümü. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 60, 61.

¹⁷⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 138.

¹⁷¹ Dünyanın yaratılmasına sebep sensin / Levlâk sofrasının misafiri sensin. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 60, 61.

¹⁷² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 229.

Muhammediyye yaratılmış, ondan sonraki tüm mahlûkât bu ilk hakîkatten ve yine onun için yaratılmıştır. Her şeyin bir var olma sebebinin olduğu dünyada alemin var olma sebebi, maddesi ve gayesi bu hakîkattir. Tasavvufta çok sık kullanılan “*Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım*”¹⁷³ kutsî hadisinde de tam olarak bu durum anlatılmaktadır. Hz. Âdem insanların maddeten babası olarak bilinirken Hz. Muhammed insanlığın manevî babasıdır. Zira onun ruhu ve nuru; meleklerden, cinlerden, tüm insanlardan ve peygamberlerden daha önce yaratılmıştır. “*Hz. Âdem toprakla su arasında iken ben peygamber idim.*”¹⁷⁴ mealindeki hadiste de bu hususa işaret edilmiştir. Onun nûru önce Hz. Âdem’de tecelli edip daha sonra diğer peygamberlere intikal etmiş, Hz. Muhammed (a.s.) maddî varlığıyla dünyaya gelince en son onda karar kılmıştır. Ölümünden sonra da devam etmekte olan nûru sayesinde kâinat hâlen varlığını devam ettirebilmektedir. Öyle ki bu nûrun ölümsüz ve ebedî oluşu sebebiyle mutasavvıflar arasında Hz. Peygamber için öldü ifadesini kullanmak uygun görülmez. Hakîkat-i Muhammediyye fikri yaratılışı sevgi ve aşk unsuruna bağlar ki tasavvuf edebiyatı bu noktada kendini göstermiştir.¹⁷⁵

İzzet Molla *Gülşen-i Aşk*’ı mesnevî tarzında kaleme almış ve bir mesnevî âdeti olan Allah’a ve Peygamber’e övgü bahsini de atlamamıştır. O’na olan övgüsünü yaratılan her şeyin sebebi olmasına vurgu yapılan levlâk sırrıyla ifade etmiştir. Eserlerinde sade bir dil kullanmayı tercih eden İzzet Molla’nın kullandığı metaforlar oldukça çarpıcıdır. Levlâk sofrasının misafirisin ifadesiyle Hz. Peygamber’i yücelten İzzet Molla, tek bir nûrun yaratılan her ne varsa hepsinin varlık sebebi oluşunu etkili bir anlatımla ortaya koymaktadır. O nûr ki Hz. Muhammed’i ölümsüz kılar. O nûr ki sayesinde Allah’ın yaratması kıyamete kadar devam eder.

2. 2. 11. Kâbe Kavseyn Ev Ednâ

Kâbekavseyn u kurb-i Ev ednâ

*Zâtına oldu rütbey-i ‘ulyâ*¹⁷⁶

“Kâbe kavseyn” vahdet, kesret veya zorunluluk, imkân yahut kabiliyet ve failiyet uçları arasındaki yakınlık makamıdır. Bu yakınlık bahsedilen uçları bir araya getirir ve böylelikle kesintisiz bir daire oluşturur. Dairenin kesintisizliğine rağmen arada gizli de

¹⁷³ Aclûmî, *Keşfü’l-hafâ*, 2, 191.

¹⁷⁴ Aclûmî, *Keşfü’l-hafâ*, 2, 155.

¹⁷⁵ Mehmet Demirci, "Hakîkat-i Muhammediyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/180.

¹⁷⁶ Kâbekavseyn ile Ev Ednâ yakınlığı / Zâtına yüksek rütbe oldu. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 60, 61.

olsa bir kesret kalmaya devam eder. Bu makamın bânını daha üst bir makam olan “ev ednâ”dır ki burada artık bir kesretten söz etmek mümkün değildir.¹⁷⁷

Kâbe kavseyn ifadesi, Hz. Peygamber’in mi‘rac gecesi göğe yükselip sonrasında Allah’ın huzuruna çıktığı zaman Allah’a olan yakınlığının derecesini anlatmak için kullanılan bir ifadedir. İki yay aralığı kadar; çok kısa bir mesafe anlamındadır. Tasavvufta varlık dairesindeki isimler arasındaki mütekabiliyet ve zıtlık aynı zamanda yakınlık ve irtibatı da ifade eder. Örneğin ibdâ-iâde, nüzûl-urûc, kabiliyet-failiyet gibi isimler arasında karşıt olma ilişkisi vardır. Kâbe kavseyn, farklılık ve ikiliğe karşın Hak ile ittihat etme, diğer bir ifade ile ittisâl halidir. Ev ednâ ise kâbe kavseynin üstündeki bir makamdır. Bu da aynu’l cemin ehâdiyetinden ibaret olup farklılık ve ikiliğin kalktığı noktadır. Salt fenâ ve tüm farklılıkların silinmesi halini içerir. Kısaca kâbe kavseyn, Hak ile ittihat ve ittisâl, ev ednâ ise aynu’l-cem makamıdır.¹⁷⁸

Hz. Peygamber’in mi‘rac hadisesinde Allah’ı görüp görmediği meselesi üzerinde farklı yorumlar yapılmıştır. Allah’ı gördüğünü söyleyenlerin dayanak noktası, onun sidretü’l-müntehâda iki yay ucu aralığı kadar “kâbe kavseyn” Allah’a yaklaştığını ve O’nu gördüğünü bildiren âyetlerdir. (Necm 53/7-14) Burada bir yakınlaşma vardır fakat bu yakınlaşmanın Cebrail ile Peygamber arasında mı yoksa Allah ile Peygamber arasında mı olduğuna dair farklı yorumlar bulunmaktadır. Rivayetlerde sidretü’l-müntehâya sadece peygamber ve meleklerin ulaşabildiği ve orayı geçmenin ise yalnızca Resulullah’a mahsus olduğu kaydedilir. Buradan hareketle bu yakınlaşmanın Allah ile Peygamber arasında olduğu kuvvetle muhtemeldir.¹⁷⁹

Keçecizâde İzzet Molla, kâbe kavseyn den bahsettiği bu mısradaki belirtilen makamın yüceliğini vurgulamaktadır. Hz. Muhammed için bu makamın çok yüksek bir rütbe oluşuna dikkat eder. Gerek hakikat-i Muhammediyye gerekse kâbe kavseyn ev ednâ makamlarının yüceliğinden hareketle denilebilir ki Hz. Muhammed Hakk’ın gözbebeğidir. Onu değil insanlardan, tüm peygamberlerden dahi üstün kılmıştır. Hak Teâlâ’yı görmek isteyen Hz. Musa aldığı cevapla düşüp bayılırken O’nun huzuruna çıkan Hz. Muhammed ona iki yay ucu kadar yaklaşır. Bu da rütbelerin en üstünüdür.

¹⁷⁷ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 449.

¹⁷⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 200.

¹⁷⁹ Salih Sabri Yavuz, "Mi‘rac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/133.

2. 2. 12. Akl-ı Kül

Rahşına 'arşı etti senin rikâb

*Kaldı ol rehde **akl-ı kül** bîâtâb¹⁸⁰*

Allah'tan ilk zuhûr eden şeyin akl-ı evvel olduğu söylenir. Allah önce akl-ı evveli yaratmış sonra da onun aracılığıyla diğer varlıkları yaratmıştır. Bu duruma bir nevi ilâhî ilmin ilk zuhûru da denilir. İlâhî ilim zuhûr ettiği ilk zamanda ayrıntısız olup aşağı doğru inerken ayrıntılı hale gelir. Akl-ı kül ise akl-ı evvelden sonra gelen bir mertebedir. Akl-ı küllün akl-ı evvelin mazharı olduğu söylenebilir.¹⁸¹

İzzet Molla *Gülşen-i Aşk*'ta asıl aşk hikayesine geçmeden evvel âdet olduğu üzere önce Allah'a ve Peygamber'e olan güzel duygularını ifade etmeye devam etmektedir. Mi'raç hadisesi ile gerçekleşen mucizeyi açıklamak hususunda akl-ı kül âciz kalmıştır. Kâfirler Hz. Peygamber'i yalancılıkla itham ederken Ebubekir Sıddîk o söylüyorsa doğrudur, diyerek şeksiz şüphesiz anlattıklarını kabul etmiştir. Fakat bu öyle büyük bir mucizedir ki bunu akılla idrak etmeye çalışmak imkânsızdır. Burada İzzet Molla, küllî aklın acizetine vurgu yapmaktadır.

2. 2. 13. Vahdet-i Vücûd

Bertaraf oldu kendi bûd u nebûd

*Sen idin bir de **Hak idi mevcûd**¹⁸²*

Vahdet-i vücûd, her şeyin bir olduğunu bilmektir. Allah'tan başka varlık olmadığının idrak ve şuuruna ve dahi bilgisine sahip olmak esasına dayalı bir tevhit anlayışıdır. Vahdet-i şühud da sâlikin her şeyi bir görmesidir fakat bu geçici bir durumdur; zira vahdet-i şühuddaki birlik sâlikin bilgisinde değil görmesindedir. Vahdet-i vücudda ise birlik görmeye değil bilgidedir, yani sâlik hakîkî varlığın bir olduğunu, bunun da Hakk'ın varlığından ibaret olduğunu diğer varlıkların da Hak ve O'nun tecellîlerinden ibaret olduğunu bilir. Fakat bu bilgi yaşayarak manevî tecrübe ile elde edildiğinde kıymeti hâizdir. Yoksa nazar, istidlâl, akıl yürütme ve felsefe gibi farklı yollarla bu bilgiye ulaşmanın vahdet-i vücûd ehline değer ve kıymeti yoktur. Ayrıca

¹⁸⁰ Arşı bindiğin Rahş atına üzengi etti / Akli küllün o yolda takati bitti. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 60, 61.

¹⁸¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 33, 34.

¹⁸² Varlık yokluk ortadan kalktı / Mevcud olan sendin, bir de Hak'tı. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 62, 63.

diğer vahdetlerde “Allah’ın birliği” ön plana çıkarılırken vahdet-i vücûdda “varlığın birliği” ön plana çıkarılmaktadır.¹⁸³

İbnü’l-Arabî’ye göre varlıkta görülen çokluk ve çeşitlilik dış duyularımızın meydana getirdiği zâhiri bir olgudur. Allah vücûd-ı sırf veya vücûd-ı mahz denilen mutlak varlıktır. O’nun varlığının bir illet ve sebebi, başlangıcı ve sonu, varlığını sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu herhangi bir şey yoktur. O’nun zâtının mahiyetini ve hakikatini bilip kavramak mümkün değildir.

Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin, varlığın zuhûrunu şöyle açıkladığı belirtilir: Allah, ezelde vardı ve O’nunla beraber hiçbir şey yok idi. Kendi dışındaki bütün varlıkları O, kendi isimlerini ve sıfatlarını göstermek, açığa çıkarmak, bilkuvveden bilfiile dönüştürmek için yarattı. Allah sizi ve bütün varlıklar dünyasını belirli şekillerde yaratacağını ezelde biliyordu. Eğer bilinip tanınmak istemeseydi, başka varlıkları yaratmazdı. Ezelde kendisinden başka varlık olmadığı için âlemin bu yaratılış şeklini başka bir yerden almış olması da mümkün değildir. Bizi ve âlemi ezeli bilgisiyle böyle bildiğine göre bütün varlıklar dünyası O’nun ilminde bilkuvve olarak mevcuttu. Allah’ın âleme ait bu bilgisi, kendi kademine bağlı olarak kadimdir. Zira bilmek onun sıfatıdır. O’nun sıfatları ise ezeldir. Allah’ın bizi yaratacağını sonradan bilmiş olduğunu söylemek, O’nun ilim sıfatına eksiklik izafe etmek olur ki bu muhaldir. Vahdet-i vücut anlayışına göre kendi zâtıyla kâim olan vâcibü’l-vücut, yaratma esnasında farklı şekillerde tecelli eder. Gözümüzle gördüğümüz ya da varlığını bir şekilde bildiğimiz her şey söz konusu vücudun tecellileridir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır ki o vücuttan meydana gelen her şey O’ndandır; fakat her şey O değildir. O şekilden ve sûretten münezzehtir.¹⁸⁴

Keçecizâde İzzet Molla bu beyitte mi’rac olayından bahsetmeye devam eder. Mi’rac hadisesinin uykuda gerçekleştiğini iddia edenler olduğu gibi uyanırken gerçekleştiğini iddia edenler de vardır. Her ne halde olursa olsun mi’rac hadisesi ile Hz. Peygamber Allah Teâlâ ile iki yay ucu kadar yakınlaşmıştır. Bu öyle bir andır ki varlık ve yokluk dışarda kalmış yalnızca Hakk’ın varlığı ile habîbinin varlığı ön plana çıkmıştır. Yaratılan her şeyin sebebi yaratan ile buluşunca sebep olduğu tüm mevcûdat dışarda kalmıştır.

¹⁸³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 371, 372.

¹⁸⁴ Ahmet Ögke, Varlık Meselesi, *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 473, 474.

2. 2. 14. Nûr-i İlâhî/Nûrullah

Şübhesiz vech-i hazretin nûru

*Çeşm-i mâzâgın oldu manzûru*¹⁸⁵

“Allah göklerin ve yerin nûrudur”¹⁸⁶ meâlindeki âyet, Allah’ın nûr olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Rivayete göre Hz. Peygamber’e mi‘racta Allah’ı nasıl gördüğü sorulduğunda “O’nu bir nûr olarak gördüm” demiştir. Bir diğer bir rivayete göre ise “O bir nûrdur, nasıl görebilirim” demiştir. Varlıkla yokluk açıklanmaya çalışılırken varlığın nûr olduğu yokluğun ise zulmet yani karanlık olduğu ifade edilir. Yarattılan her şeyi yokluktan varlığa yani karanlıktan aydınlığa çıkaran ilâhî nûrdur. Güneşi bir nûr olarak düşündüğümüzde, onun varlık alemine dokunan her zerresi güneşin delili olduğu gibi yaratılan tüm varlıkların her zerresi de Allah’ın varlığının bir delilidir.¹⁸⁷

İzzet Molla bu mısradaki mi‘rac hadisesinden bahsederek yine Hz. Peygamber’i yüceltmeye devam etmektedir. Naat bölümünde yer alan bu mısradaki Hz. Peygamber’in akılların ötesinde tahayyül edilemeyecek bir huzura ulaştığını ve burada gördüğü her şeyin Allah’ın nûru olduğunu dile getirmektedir. Kâinata görülen her ne varsa O’nun nûrunun tezahürü ise bizatihi O’nun huzurunda bulunan da O’nun nûrundan başka ne görebilir ki? Nûrun mahiyeti tam olarak bilinmemekle birlikte bir ışık huzmesi olarak tarif edilmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in “O bir nûrdur nasıl göreyim?” demesi de “O’nu bir nûr olarak gördüm” demesi de nûrun mahiyeti hakkında tam olarak bir şey söylemenin zorluğunu ifade etmektedir.

2. 2. 15. Mi‘rac

Oldu pâyânresîde mi‘racın

*Râh-ı teblîğe vardı minhâcın*¹⁸⁸

Sözlükte yukarı çıkmak, yükselmek manasında olan mi‘rac kelimesi “urûc” kökünden türeyen ism-i âlet olup “yukarı çıkma vasıtası, merdiven” anlamını taşır. Terim olarak Hz. Peygamber’in göğe yükselişini ve Allah katına çıkışını ifade eder. Mi‘rac olayının iki aşaması vardır. İlk Hz. Peygamber Mescid-i Haram’dan Mescidi Aksa’ya bir gece yürüyüşü gerçekleştirmiş sonrasında göğe yükselmiştir. Kaynaklarda

¹⁸⁵ Şübhesiz yüce Tanrı’nın nuruydu / Kaymayan gözlerinin gördüğü. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 62, 63.

¹⁸⁶ en-Nûr, 24/35.

¹⁸⁷ Süleyman Uludağ, "Nûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/244.

¹⁸⁸ Sona erdi nihayet mi‘racın / Teblîğe doğru uzandı yolun. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 62, 63.

ilkine isrâ, ikinci aşamaya da mi‘rac denilmektedir. Fakat dilimizde mi‘rac kelimesi her ikisini kapsayacak şekilde kullanılır hâle gelmiştir.¹⁸⁹

Hız. Peygamber’in mi‘racından hareketle Bayezîd-i Bistâmî’den itibaren sûfiler de mi‘rac yaşadıklarını iddia etmişlerdir. Attar, *Tezkiretü’l-evliya*’da Bayezîd-i Bistâmî’nin yaşadığı mi‘racı anlatır. Yine İbnü’l-Arabî de kendisinin yaşadığı benzer bir mi‘rac olayından bahseder. Bu durum tasavvufta bir gelenek halini alır ve büyük sûfilerin çoğuna dair mi‘rac anlatıları yer alır. Mi‘rac tüm sûfilerde genellikle ruhun manevî olarak yükselişi ve yolculuğu şeklinde anlaşılır. Kulun Allah’a en yakın olduğu anın secdede olduğu zaman olduğu düşünüldüğünde tüm müminler namaz kılarken bu ruhanî ve manevî yolculuğu yani mi‘racı yaşarlar.¹⁹⁰

Keçecizâde naat bölümünde mi‘racın Hız. Peygamber için eşsiz bir deneyim olduğunu ve onun için yüksek bir makam olduğunu dile getirdikten sonra bu mısradaki mi‘racın nihayete erişinden bahseder. Belki de Hız. Peygamber için en zor olanı da budur. Kendisine verilen tüm nimetleri geride bırakarak yeniden tebliğ için yeryüzüne dönmesi onun ümmetine olan düşkünlüğündendir. Hız. Peygamber, Hak Teâlâ ile olan yakınlığını, O’nunla konuşmasını ve dahi tahayyül edilemeyecek nimetleri geride bırakarak ümmetinin arasına geri dönmüştür. Kim bilir bu dönüş onun ruhunda ne fırtınalar koparmıştır. Fakat yeniden kavuşacağını bilmek dünyanın eziyetine katlanmasını kolaylaştırmıştır. Ondan başka birine bu nimetler verilse geri dönmek istemeyeceği aşikardır. Hız. Peygamber ümmetini yarı yolda bırakmamak için tebliğ yolunda yürümeye devam etmiştir. Üstelik bir de bu yolculuğa kâfirleri inandırmaya çalışmış bu konu hakkında yalancılıkla itham edilmiştir. Bu mısradan sonra gelen “*Bu vukûâtı Hazreti Sıddîk, Cümleden evvel eyledi tasdik*” mısraı ile Hız. Peygamber’i yalancılıkla itham eden kafirlere karşı onu ilk tasdik edenin de Ebû Bekir Sıddîk olduğu haber verilmiştir.

2. 2. 16. Hasret

Kıldı ey âşık-ı Hüda ma’şuk

*Nâr-ı hasret derûnumu mahrûk*¹⁹¹

¹⁸⁹ Yavuz, "Mi‘rac", 30/132.

¹⁹⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 249, 250.

¹⁹¹ Ey Hüda’ya âşık olan sevgili! / İçimi yaktı hasretinin ateşi. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 62, 63.

Hasret, sâlikin geçmişteki hataları sebebiyle hayıflanmasıdır.¹⁹² Zümer Sûresi, 56. âyette hayatta iken iman, ibadet ve tevbe ile Allah'ın af ve rahmetini elde edemeyen kişi ahiret gerçeği ile karşılaştığında pişmanlığını gizleyemeyecek ve “*Âh keşke böyle yapmasaydım*” diyecektir. Âyette geçen *hasret* kelimesi tam olarak bu pişmanlığı ifade etmektedir. Ancak bu mısradaki kullanılan anlam özlem manasındadır. Naat bölümünde Keçecizâde Hz. Peygamber'i övmüş, yüceltmiş ve muhabbetinin yoğunluğu öyle bir noktaya gelmiştir ki ona olan özlemi, hasreti mısralarla dilinden dökülmüştür. Sen Hüdâ'ya âşiksın, ben sana hasretim diyerek gönlünün yangınına dile getirmeye çalışmıştır. İzzet Molla bununla da yetinmeyerek devamında “*Dîde giryân, ciğerciğim sûzân/Dilde tûfân, vücûdum ateşdân*” diyerek özleminin hangi boyutlarda olduğunu dile getirmiştir.

2. 2. 17. Mecâzî Aşk ve Naz-Niyaz

Beni aşk-ı mecâzdan kurtar

*Şugl-i nâz u niyâzdan kurtar*¹⁹³

Mecâzî aşk geçici, iğreti ve fani sevgiyi ifade eder. Allah dışında her şeye duyulan sevgiye mecâzî aşk, Allah'a duyulan sevgiye ise hâkîkî aşk denir.¹⁹⁴

Mecâzî aşk, insanın geçici sûretlerden birini sevmesidir. Bu bir insan da olabilir, yaratılmış diğer varlıklar da olabilir. Bu aşk ilâhî ve hakîkî aşka götüren bir köprü olma ihtimali taşıdığından sûfilerce hoş karşılanmıştır. Her insan hakîkî aşkı kaldıracabilecek kabiliyete sahip olmayabilir. Bu yüzden mecâzî aşk, hakîkî aşk için bir başlangıç olarak kabul edilir. Gördüğü güzelliği yaratanın güzelliğine bağlamayı bilenler, mecazdan yola çıkıp hakîkî aşka ulaşanlardır. Bu köprüyü kurmayı bilmeyenlerin aşkı, tabîî yani doğal aşktır. İnsanı günaha düşürmemesi ve meşru sınırlar içinde kalması şartıyla bu aşk da câizdir.¹⁹⁵

Sınır ve kural tanımayan aşk ise hayvanî aşk olarak bilinir ki insanı her türlü günaha sokar. Mecâzî aşk, yaratıcının yarattıklarındaki güzelliğini görüp sevmektir ve bu aşk insanı ilâhî aşka ulaştırmaya teşnedir. Dolayısıyla mecâzî aşka, köprü aşk da demek mümkündür.¹⁹⁶

¹⁹² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 159.

¹⁹³ Beni mecaz aşktan kurtar / Naz niyaz işlerinden kurtar. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 64, 65.

¹⁹⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 418.

¹⁹⁵ H. Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 208.

¹⁹⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 239.

İzzet Molla mecâzî aşkın bir köprü olduğunun farkındadır. Fakat mecâzî aşk ile daha fazla oyalanmak istemediği için köprü'nün kurulmasını ve bir an evvel buradan geçip ilâhî aşka ulaşmayı arzu etmektedir. Bu anlamda Hz. Peygamber'in Allah'a yakınlığını tevessül ederek ondan yardım istemektedir. Bizatihî mecâzî aşkın da insan için bir câiz olduğu bilinmekteyse de nasıl ki Mecnûn gibi âşıklar Leyla'da kalmayı kendilerine yediremeyip Mevla'nın yoluna düştüyse İzzet Molla da bir an evvel kendini oyalayan mecâzî aşkın prangalarından kurtulup ilâhî aşka ulaşmak için Hak Teâlâ'ya yalvarmaktadır.

Naz-Niyâz: Farsça bir kelime olan niyâz, sözlükte ihtiyaç duyma, sevgi gösterisinde bulunma, dostluk, dua etme, selam, hürmet, hediye gibi anlamlara gelir. Tasavvufta kulun muhtaç ve çaresiz olduğunun bilincine vararak Mevlâsına yalvarıp yakarması, dua etmesi manasında ve genellikle naz kelimesiyle birlikte kullanılır. Naz ise cezbe ve galebe halindeki sâlikin Hak'la samimi bir şekilde tartışmasıdır.¹⁹⁷

Tasavvufta naz ehli olarak adlandırılan kişiler vardır ki bunlar Hakk'a nazı geçen, Hakk'a nazlanan velilerdir. Ehl-i naz, Hak Teâlâ ile her türlü resmiyetten uzak, oldukça samimi bir şekilde konuşur ve içlerini döker. Naz ehlinin bu hal içindeyken söylediklerini sıradan insanlar duysa küfür olarak addedebilir fakat bu hal naz ehlinin Hakk'a olan yakınlığından ileri gelir. Kimileri bu tarz sözleri sakıncalı görse de içinde buldukları hal sebebiyle mazur görülürler. Râbiatü'l-Adeviyye'nin bu minvalde birçok sözü ve deyişi bulunmaktadır.¹⁹⁸

İzzet Molla'nın vuslata olan arzusu o kadar yoğundur ki ilâhî aşka giden yolda onu meşgul edecek her türlü engelden bir an evvel sıyrılıp kurtulmak ister. Bekleyecek vakti yoktur adeta. Gerek mecâzî aşkı gerekse naz ve niyâzı kendisini oyalayacak unsurlar olarak gördüğü için bunlardan kurtulmak ister.

2. 2. 18. Hak-Hakîkat

Aşkım ile resîde-yi tahkîk

*Olayım âşıkân-ı Hakk'a refîk*¹⁹⁹

Hak, hakikat; gerçek, var olduğu kesin ve açık olarak bilinen şey, bir şeyi o şey yapan husus, mahiyet gibi anlamlara gelir. Tasavvufta Hakk'ın sâlikten sahip olduğu

¹⁹⁷ Süleyman Uludağ, "Niyaz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/165.

¹⁹⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 271, 272.

¹⁹⁹ Aşkım ile hakikate ereyim / Hak âşıklarına arkadaş olayım. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 64, 65.

tüm vasıfları alarak yerine kendi vasıflarını koyması (*ittisâf bi-evsâfillah*) olarak kullanılır. Fiiller insanın kendi yaptıkları gibi görünse de O'ndan başka hakîkî fâil yoktur. Hakîkat, ilm-i tasavvuf olarak ifade edilirken şeriat ise ilm-i fıkıh olarak bilinir. Hakîkatle şeriatı birbiriyle kıyaslarken para metaforu kullanılır ki paranın bir yüzünde yazı, diğer yüzünde resim bulunur. Biri eksik olsa para geçerliğini yitirir. Hakîkat ile şeriat bir paranın iki yüzü gibidir. Hakîkatten yoksun bir şeriat makbul kabul edilmez, şeriatın yoksun bir hakîkat de bâtıldır. Şeriat bir ağaç olarak düşünülecek olursa hakîkat bu ağacın mevsimi geldiğinde dallarından sarkan meyvesidir.²⁰⁰

Hakîkat, Allah'ın kullarını her şart ve koşulda nasıl nimetlendirdiğini temâşa etmektir. Şeriat kulluğun gereğini hassasiyetle yerine getirmek demektir. Şeriat halka birtakım mükellefiyetler getirir. Hakîkat ise Hakk'ın yarattıkları üzerindeki tasarrufunu ve idaresini bildirir. Dolayısıyla kulun Rabbine ibadet etmesi şeriat iken kulun O'nu yarattıkları üzerindeki tasarrufuyla müşahede etmesi hakîkattir.²⁰¹

Serrâc'a göre hakîkat, kalbin iman ettiği zâtın huzurunda olmak konusunda sebât göstermesidir. Şayet kalplere iman edilen şeyler hakkında en ufak bir şek ve şüphe girerse ve her an Allah'ın huzurunda olma hali kesintiye uğrarsa iman batıl olur. Hz. Peygamber Hârîse'ye sorar: “Her hakkın bir hakîkati vardır. Senin imanının hakîkati nedir?” Hârîse şöyle cevap verir: “Nefsîm dünyadan geçti. Geceleri uykusuz gündüzleri susuz geçirdim. Sanki Rabbimin arşını açıkça görüyorum gibiyim.” Hârîse bu cevabıyla her an huzurda olma haliyle kastedilenin ne olduğuna delalet etmektedir.²⁰²

İzzet Molla bu dizelerinde hakîkati talep etmektedir. Şeriatın emirlerini yerine getiren sâlik artık şeriatın ötesine geçmek istemektedir. Sâliki hakîkate ulaştıran en mühim şey de içini yakıp kavuran aşkıdır. Bu aşk ile ciğeri dağlanır bir an evvel hakîkate ermek ve hak âşıklarına yoldaş olmak istemektedir. Zira damdan düşenin halini ancak damdan düşen anlar mucibince hakîkat ehlinin halini de ancak Hak âşıkları anlar. İnsanın yürüdüğü yolda yoluna eşlik edenler Hak ehlinde olursa o da kolay kolay yolunu şaşırmasın.

2. 2. 19. Nefs

Rüstem-i nefsim zebûn oldum

²⁰⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 152, 153.

²⁰¹ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 168.

²⁰² Serrâc, *Kitâbü'l-Lüma'*, 336, 337.

*Çâh-ı isyanda sernigûn oldum*²⁰³

Arapçada can, benlik, ruh, aşağı duygular gibi anlamlara gelen nefis kelimesi tasavvufta iki farklı şekilde kullanılır. İlki kulun kötü huyları ve çirkin vasıfları anlamındadır. Bu anlamda kullanılan nefis insanın en büyük düşmanıdır ve onunla sürekli mücadele etmek, ona yenilmemek ve onu ezmek gerekir. Bu bağlamda sûfiler nefisle mücadele etmek için riyâzet yaparlar, çile çıkarırlar. Dünyevî zevklerden kendilerini uzak tutarlar. Nefsin diğer anlamı da insanın zâtı ve mahiyeti anlamında kullanılan nefstir. Nefsin yedi basamağı olup birinciden yedinciye doğru gelindikçe cismaniyet ve kesâfet azalırken ruhaniyet ve letâfet derece derece artış gösterir. Her basamaktaki nefsin bir hali, bir müşahedesi vardır. Kişi nefisini bildikçe nefsinin bu hallerine ne kadar hâkimse Rabbini de o oranda bilir ve tanır.²⁰⁴

Kulun hastalıklı vasıfları iki kısımda incelenir: Birincisi kendi iradesi ile bilinçli olarak elde ettiği günah ve isyan, ikincisi ise bilinçli bir seçimle gerçekleşmeyen fakat bir şekilde üzerine yapışan aşağı huylar. İnsanın ciddi bir mücadele vermesi durumunda bu gibi huyları düzeltmesi, tedavi etmesi hatta bütünüyle yok etmesi mümkündür. Yeter ki bu aşağılık duyguların kendine ait olduğu ya da kendisi için güzel olduğu gibi bir yanılgıya kapılmasın. Nefis kötü huyların mahalli olan bir latîfe iken ruh güzel huyların mahalli olan bir latîfedir. İnsanın dünyevî yolcuğunda zaman zaman nefis, akıl, ruh gibi kuvvetlerden bazısı bazısını hükmü altına alsın da son tahlilde insan bunların toplamı olan tek varlıktır.²⁰⁵

Kâşânî, nefsi bir şeyin kendi varlığı olarak tanımlar. Bedenin varlıkta, yoklukta, hayatta ve buna bağlı konulardaki dayanağı ruhtur. Ruh olmadığında bedenin varlığı bir anlam ifade etmez. Filozoflar bu ruhanî latîfeye nefis-i nâtika adını verirler. Sûfilerde sülûkun başlangıcı, nefsin varlığının yok edilmesine ve Hakk'ın varlığıyla baki kalmak için gayret gösterilmesine bağlıdır. Buradan hareketle denilebilir ki sûfilerce nefis, kulun kötü huyları ve kötü fiilleridir.²⁰⁶

Muhâsibî'ye göre nefis çift kutuplu olup hem iyiliğe hem de kötülüğe meyillidir. Dolayısıyla nefis ne cisimdir ne de bir cismin parçasıdır. Araz değildir bilakis cevherdir ve nefisle ilgili kötü haller nefsin kendinde değil hallerindedir. Nefisle mücadele

²⁰³ Nefsimin Rüstemine yenildim / İsyân kuyusunda baş aşağı geldim. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 64, 65.

²⁰⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 274, 275.

²⁰⁵ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 174.

²⁰⁶ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 557, 558.

ederken asıl olan onu bütünüyle yok etmek değil ona arız olan hastalıklı hallerle yani ahlakî bozukluklarla mücadele etmektir.²⁰⁷

Bu mısradaki İzzet Molla, kendini bilir bir halde nefesine yenildiğini, isyan kuyusunda baş aşağı geldiğini itiraf etmektedir. “*Nefsini(kendini) bilen Rabbini bilir*”²⁰⁸ mucibince kendinin idrakinde olan İzzet Molla, bu halinden kurtulmak istemektedir. Bir pişmanlık içindedir. İnsan için en kötüsü, yaptığı hatanın farkında olmamasıdır. Farkında olunmayan günahın tövbesi de olmaz. Dolayısıyla İzzet Molla hâlini arz ettiği naat bölümünde Hz. Peygamber’den yardım istemektedir. Zira Hakk’ın nezdinde onun bir sözü ikiletilmez inancındadır.

2. 2. 20. Sûr-i Visâl (Şeb-i Arûs)

Ere sûr-i visâle ahabîn

*Görmeye sûz-i hicri ashâbın*²⁰⁹

Sûr-i visâl düğün ziyafeti, gerdek gecesi, zıfak gecesi anlamlarında kullanılan bir ifadedir. Mevlevîlikte Mevlânâ’nın ölüm günü olan 17 Aralık Pazar gününün akşamına *şeb-i urs* veya *şeb-i arûs* derler. Bu geceyi âşık sevgilisine, dost dostuna kavuştuğu için gerdek gecesine benzetirler. Bu kavuşma münasebetiyle ney, kudüm ve def çalınarak semâlar yapılır.²¹⁰

Keçecizâde tıpkı Mevlânâ’nın ilâhî sevgiliye kavuşmasını yani ölümü bir düğün gecesine benzetmesi gibi Hz. Peygamber’in sevdiklerinin de O’na kavuşmasını şeb-i arûsa benzetmiştir. Öyle ki ikinci mısradaki ashâbın ayrılık acısı çekmemesini dilemiştir. Ölümü bir yok oluş değil daha kemal bir şekilde yeniden varoluş olarak gören sûfiler için ölüm ucu iki sevgiliye kavuşmak olan büyük bir düğün gecesidir. İnsan bir yandan âlemlerin Rabbine, diğer yandan “*Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım*” dediği Nebiler Nebisine kavuşur bu düğün gecesinde. Çifte düğün çifte vuslat olur. İzzet Molla bu mısra ile *Gülşen-i Aşk*’ın naat bölümünü nihayete erdirmiştir.

2. 2. 21. Sehergeh, Gülşen ve Gül-i Hurşîd

Bir sehergeh şu gülşen-i devvâr

²⁰⁷ Hâris el-Muhasibî, *er-Riâye-Nefs Muhasebesinin Temelleri*, çev. Şahin Filiz-Hülya Küçük (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 111, 112.

²⁰⁸ Aclûmî, *Keşfü'l-hafâ*, 2, 309.

²⁰⁹ Vuslat düğününe erişsin sevdiklerin / Ayrılık acısını çekmesin ashâbın. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 64, 65.

²¹⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 328.

*Gül-i hurşîdi ızhâr*²¹¹

Sehergeh: Tan yeri ağardıktan sonra başlayan ve güneşin doğmasına kısa bir süre kalmasına kadar süren zaman dilimidir. Seher vakti yapılan dua ve ibadetlerin kabul edilme ihtimali normal zamanlara göre çok daha fazladır. Öyle ki Allah dostları için seher vakti büyük bir ganimettir. Yunus'un şu mısraları seher vaktinin önemini ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir:

Dağlar ile taşlar ile çağırayım Mevlam seni

Seherlerde kuşlar ile çağırayım Mevlam seni

Keçecizâde İzzet Molla da Hz. Muhammed'e naat bölümünden sonra hikâyeye yukarıdaki mısralarıyla giriş yapar. Hikâyede mekân, zaman gibi faktörler önemlidir. İzzet Molla'nın hikâyeye sûfiler için bir ganimet mesabesinde olan seher vakti ile giriş yapması tesadüf değildir. Bilakis sonu ilâhî aşka varan bir hikâyeyi kıymeti haiz olan seher vaktiyle başlatarak anlatılan hikâyenin tesirini artırmayı amaçladığını söylemek mümkündür.

Gülşen/Gülzâr: Farsçada gülistan, gül bahçesi anlamlarında kullanılan bir kelimedir. Mutlak olarak kalbin fethi ve açılışı mânâsıdır. Tasavvufta sâlikin gönlünün mârifete ve irfâna açılmasıdır.²¹² Tasavvufta genel olarak gül ile bülbülün birlikte kullanıldığını görürüz. Temsîlin yoğun şekilde kullanıldığı tasavvuf literatüründe bülbül, aşığı temsil ederken gül, sevgiliyi temsil etmektedir.

Keçecizâde'nin hikayesinin temel unsurları da gül ve bülbüldür. Olayların geçtiği yer, gül bahçesidir. Hikâyenin açılışının gül bahçesi ile yapılması kalplerin fethine ve açılışına işarettir. Keçecizâde, seher vaktini ve gül bahçesini kullanarak anlatılan hikâyeye uygun bir atmosfer yaratmayı amaçlamaktadır. Tasavvufî açıdan önemli bir eser olan *Gülşen-i Aşk* edebî yönüyle de kıymetli bir yere sahiptir. Edebî eserlerde özellikle hikâye ederken atmosfer oluşturmak çok önemlidir. Hikâyeyi beş duyuya hitap edecek unsurlarla zenginleştirmek, hikâyenin okur üzerindeki tesirini de artıracaktır. Keçecizâde'nin oluşturduğu atmosfer öyle muazzamdır ki seher vaktinin serinliğinde, gül bahçesinden yayılan gül kokuları, okuru adeta içerisine çeker. Dingin, huzurlu, sessiz, serin ve rengarenk güllerden müteşekkil bir bahçenin içerisinde gezindirir.

²¹¹ Şu dönen gül bahçesi bir seher vakti / Güneş gülünü çıkarıp gösterdi. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 66, 67.

²¹² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 149.

Gül: Farsçada gül, gönülde meydana gelen bilginin neticesi ve meyvesidir. Tasavvuf edebiyatında gül, ilâhî cemâli ve celâli en mükemmel biçimde yansıtır. Zira bir yanda gülün güzelliği, diğer yanda gülün dikenini vardır. Bülbül, gülü sevmeye yazgılıdır. Tasavvufta gül ile bülbül, ayrılmaz bir ikilidir. Gülde naz vardır, bülbül de niyâz halindedir. Gül bazen Allah'ın güzelliğini temsil ederken bazen de Hz. Muhammed'in simgesidir. Aynı zamanda Rifâî şeyh ve dervişlerinin ateşte kor haline gelene kadar kızdırıp sonrasında yalayarak soğuttukları ucu yassı demire de gül denilmektedir.²¹³

Tasavvufta servi, vahdeti temsil ederken gül kesreti temsil eder. "Serv-i gül endâm" gibi sözlerle kesrette gizlenen vahdete işaret edilmiştir.²¹⁴

Hurşîd: Farsçada güneş anlamına gelir. Tasavvuftaki kullanımı ise ilâhî tecellilerden hâsıl olan nûrlar; zât-ı ehâdîyet şeklindedir. Güneş ile vahdet, ay ile kesretin kastedildiği de olur.²¹⁵

Keçecizâde seher vaktinden kısa bir zaman sonra güneşin ortaya çıkışını bir güle benzeter. Kullandığı metaforlarla okura edebi bir lezzet yaşatırken hem de arka planda tasavvufî bir mesaj vermektedir. Zira güneş kâinatı en mükemmel şekilde yaratan Hak Teâlâ'nın varlığına ve birliğine işaret eder.

İzzet Molla, *Gülşen-i Aşk*'ta sembolik bir anlatıma başvurmuştur. Gülşen, seher, gül ve hurşîd kelimeleriyle eşsiz bir bahar atmosferi oluşturmuştur. Buradaki gülşen yani gül bahçesi dünya olarak düşünüldüğünde her gün seher vaktiyle birlikte açılan güller de uykusundan uyanan insanı temsil etmektedir. Deverân eden dünyada her sabah gül misali açılan insan, kalbindeki ilahî nuru görebildiği takdirde kâinatın sırrına vakıf olacaktır.²¹⁶

2. 2. 22. Ayna

Nûrdan câme giydi Bâğ-ı cihân

*Havz-ı lebrîz oldu ayinedân*²¹⁷

²¹³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 149.

²¹⁴ Cemal Kurnaz, "Gül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/220.

²¹⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 174.

²¹⁶ Osman Kavalcı, "Gülşen-i Aşk'ta Sembolik Karakterler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (1990), 346.

²¹⁷ Dünya bahçesi nûrdan elbise giydi / Dolup taşan havuz ayna oldu. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 66, 67.

İnsan-ı kâmilin kalbi bir aynadır. Allah'ın zât, sıfat, isim ve fiillerine mazhar ve tecelligâh olması itibariyle genel anlamda insana, özel anlamda da kâmil insana mirât-i Hak, âyine-i Rahman denir. Hak Teâlâ, tüm varlıklarda tecelli eder ancak diğer varlıklardan daha çok insanda tecelli eder. Kâmil insan ise Allah'ın en kâmil tecelligâhıdır. Hakk'a nazaran tüm kâinatın ayna mesabesinde olduğunu söylemek mümkündür. Âdem ise bu aynanın bir nevi cilasıdır. İnsanın cilasıyla cilalanmamış bir ayna, Hakk'ın tecellisini bu denli mükemmel yansıtamazdı. Allah'ın tecellisi her insanda aynı değildir. Üstünlük derecelerine göre velilerde, nebilerde, resullerde daha açık ve mükemmel bir şekilde tecelli eder. Hakk'ın tecellisi ve zuhûrunun en açık, en kâmil ve en ihtişamlı olduğu kişi ise Hz. Muhammed'dir.²¹⁸

Klasik şiirde ayna, pek çok şeye benzetilir. Bazen Allah'ın sırları ve güzel sıfatlarını göstermesi yönüyle de ele alınır. İzzet Molla *Bahar-ı Efkâr*'da tasavvuftaki birlik anlayışına atıfla Mevlânâ'yı vahdet aynasına benzetir.²¹⁹

Keçecizâde ilgili mısra da ayna kelimesini insan-ı kâmilin kalbi manasında kullanmamıştır. Seher vaktinde güneşin doğuşuyla birlikte dünya bahçesinin nûrdan bir elbise giymesi neticesinde dolup taşan havuzu aynaya benzetmektedir. Kâinatın da Hakk'ı yansıtan bir ayna olduğu düşünüldüğünde dolup taşan havuzun hem insanı yansıttığı hem de Allah'ın dünyaya tecellisinin aynaya benzetilen bu havuzun güzelliğiyle ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Zira gerçek anlamıyla dahi bakıldığında dalgasız temiz bir havuz, yüzeyinin pürüzsüzlüğü ve berraklığıyla etrafındaki güzellikleri yansıtan bir ayna mesabesinde dir.

2. 2. 23. Destâr

Gonca destâr-sebzini sardı

*Önünü kaş kadar açıp yardı*²²⁰

Farsça kökenli bir kelime olan destâr, tarikat ehlinin, şeyhlerin ve halifelerinin sardıkları çeşitli renk ve şekillerdeki sarık anlamında kullanılır.²²¹ Arapçada ise buna *imâme* denilir. Özellikle karasal iklimin hüküm sürdüğü çöl ülkelerinde gündüz sıcağın gece soğuktan korunmak amacıyla kullanılır. Kullanımı çok eskilere dayanan sarığı ilk

²¹⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 56.

²¹⁹ Arslan, *Keçecizâde İzzet Molla'nın Bahâr-ı Efkâr Adlı Dîvanında Mevlânâ ve Mevlevîliğe Dair Unsurlar*, 23.

²²⁰ Gonca yeşil sarığını sardı / Önünü kaş kadar açıp yardı. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 66, 67.

²²¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 104.

olarak Zülkarneyn'in kullandığı, Hz. Harun için dikilen kutsal kıyafetin bir parçasının da sarık olduğu Tevrat'ta geçen bilgilerdendir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'dan getirttiği kutsal emanetler arasında Hz. Yusuf'a ait olduğu söylenen bir destâr vardır ki Yavuz'un zaman zaman bunu kendisinin de giydiği nakledilir. Ayrıca tasavvuf ehlinin sarığın sarılış şekli, rengi, uzunluğu ve kısalığına göre sarıklara farklı isimler verdikleri de bilinen hususlardandır.²²²

Keçecizâde bu mısradâ âlemde yansıyan Hak tecellîsini resmetmeye çalışır ve goncanın yeşil sarığını sarmasından bahsederken edebi bir teknik olan kişileştirme yoluna başvurur. Muhtemelen gülün gonca halindeyken henüz tamamen açılmamış yeşil yapraklarını sarığa benzetmiştir. Bu bağlamda manevî bir atmosferi tamamlayıcı bir unsur olarak destâr kelimesini kullandığı düşünülebilir.

2. 2. 24. Şükûfe

Tûğ-i şâhî dikildi sahraya

*Saldı cünd-i şükûfeye sâye*²²³

Sözlükte çiçek anlamına gelen şükûfe kelimesi tezhip sanatında 18. yüzyılın birinci yarısında Avrupa resim sanatı tesiriyle ortaya çıkan çiçek minyatürleri için kullanılır.²²⁴ Tasavvufta ise yüksek mertebe ve yüce makam mânâsında kullanılır.²²⁵

Keçecizâde İzzet Molla anlatacağı hikâyeye henüz başlamadan evvel atmosfer oluşturmaya devam etmektedir. Seher vaktinde güneşin doğuşuyla birlikte kâinat aynasına Hakk'ın tecellîsi ile dünyayı güzelleştiren çiçek ordusunun gölgesini salmasından bahsederek okura huzur ve sekînet veren bir ortam oluşturmaktadır. Dünya hayatında böyle bir ortam her insanın içinde olmak istediği cennetten bir köşe olarak tasvir edilir. Tasavvufta da sûfilerin ulaşmayı arzuladıkları en yüce ve en yüksek makam da şükûfe olarak ifade edilir. Tasavvuf metinlerinde kullanılan kelimeler rastgele kullanılmaz. Muhakkak her kelimenin, metaforun ardında anlatılmak istenen derin manalar saklıdır. Bu manayı idrak etmeden şükûfe kelimesini yalnızca bir çiçek bahçesi olarak okuyup geçmek de mümkündür. Fakat şükûfenin anlamıyla kurulan bu bağ metni daha da derinleştirmektedir. Yazarın muradı gerçekten bu mudur bilinmez

²²² Nebi Bozkurt, "Sarık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/152.

²²³ Şahlık tuğu sahraya dikildi / Çiçek ordusu gölgesini saldı. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 66, 67.

²²⁴ İnci Ayan Birol, "Şükûfe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/258.

²²⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 337.

ama metin yazardan çıktıktan sonra okura ait bir hüviyet kazanır ve okur dilediği gibi bir anlam arayışına girebilir. Bulduklarını bir hazine keşfetmişçesine paylaşabilir.

2. 2. 25. Mey

Kadeh-i mey gibi gelip zerrin

Eyledi bezm-i gülşeni tezyîn²²⁶

Mey bâde, şarap demektir. Tasavvufta aşkın galebe çalmasını, heyecanı ve coşkuyu ifade eder. Bu haldeyken bile kemâl ehli amellerini aksatmazlar.²²⁷ Farsça bir kelime olan mey, mecâzen “kadeh” manasında da kullanılır. Ruhlar yeryüzüne indirilmeden evvel Hak Teâlâ ile bezm-i eleste bir araya gelmişlerdir. Sûfilere göre bezm-i elest bir işret meclisidir. Ruhlar Allah’ın kendilerine sorduğu “*Ben sizin rabbiniz değil miyim?*” sorusuna “*Belâ*”²²⁸ dediklerinde elest bezminde aşk şarabını içmişlerdir. Bu sebepten ruhlar maddî alemden sıyrılarak ilâhî aleme ve bezm-i elestteki hallerine yeniden dönmek isterler.²²⁹

Bu duruma manevî sarhoşluk hali olan sekr hali de denilebilmektedir. Keçecizâde aşk meclisinin tertibini adım adım gerçekleştirir. Her şey en ince ayrıntısına kadar düşünülmüştür. Elbette bir aşk meclisi meysiz olmaz, aşk heyecanı ve coşkusu olmaksızın bir aşk hikâyesi kurulamazdı.

2. 2. 26. Hicrân

Deşt-i gülşende lâle Kays oldu

Nâr-ı hicrân derûnuna doldu²³⁰

Arapçada ayrılık, ırak olma gibi anlamalara gelen hicrân, tasavvufta ise zâhiren ve bâtinen Hak’tan başkasına iltifat etmektir. Hicrân, âşıkın sevgilisinden ayrı ve uzak düşmesidir ve son derece acı ve dayanılması güç bir haldir.²³¹

Meclisin tertibini gerçekleştiren Keçecizâde bu mısra ve sonrasında meclisin sâkinlerinden bahsetmeye başlar. Kays da meclisin sâkinlerinden biridir. İzzet Molla yüreği hicrân ateşiyle dolu olan Kays’ı gelinciğe benzetir. Mecliste Mecnun ile Leyla dışında Ferhad ile Şirin, Vâmık ile Azrâ da vardır.

²²⁶ Sarı çiçekler mey kadehi gibi geldi / Gül bahçesi meclisin süsledi. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 66, 67.

²²⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 247.

²²⁸ el-A’raf 7/172.

²²⁹ İrfan Gündüz "Bâde", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/418.

²³⁰ Güllük ovada gelincik Kays oldu / Hicran ateşi yüreğini doldurdu. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 66, 67.

²³¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 168.

Bilindiği üzere Leyla ile Mecnun, Ferhad ile Şirin, Vâmık ile Azrâ²³² mecazî aşktan ebedî aşka ulaşan ve isimleri ölümsüzleşen karakterlerdir. Yaşadıkları aşk ve ulaştıkları makam itibariyle yüzyıllar boyunca âşıklara rehber olmuşlardır. Ruhun tabîî tezahürlerinden olan sevginin inançla birleşmesi halinde insanı nasıl yücelteceğini efsanevî bir şekilde ortaya koymuşlardır. Sevgi, olumlu manâda terbiye edilmediği takdirde gerçek değerini kaybedip gayri meşrû yollara saparak ruhu dejenere edebilir. Böylece insan yaratılış gayesinden uzaklaşır.²³³ İzzet Molla'nın çileyle yoğrulan bin bir meşakkatin neticesinde ilahî aşka ulaşan bu karakterleri bir araya getirmesi oldukça özgün bir fikirdir. Dertleri aynı olan bu âşıklar aşka dair sohbet ederler. Gül bahçesi aşk sohbetiyle dolar taşar. Mecliste adı geçen âşıkların yanında bir de gül ile bahçıvan vardır. Fakat bu sohbetin asıl kahramanı meclise ev sahipliği yapan ve âşıkları misafir eden bülbüldür.

2. 2. 27. Mihnet

Sük-i mihnette serserî gezdi

*Aradı sordu her yeri gezdi*²³⁴

Arapçada dert, sıkıntı, imtihan, başa gelen ve can sıkan belâ anlamında kullanılan mihnet, tasavvufta ister ihtiyârî ister gayri ihtiyârî olsun mâşuk yüzünden âşkın çektiği zahmet ve elem mânâsında kullanılır.²³⁵

Keçecizâde İzzet Molla, *Gülşen-i Aşk*'ta bülbülü bahçıvanla konuşturur. Gül bahçesinde aşk meclisi kurulur. Bu mecliste Ferhad ile Şirin, Leyla ile Mecnûn, Vâmık ile Azrâ vardır. Aşk sohbetiyle dolup taşan mecliste kâh Leyla'nın hikâyesi kâh Mecnûn'un hikâyesi okunur. Meclistekilerin sohbetleri devam ederken bülbül, misafirler arasında İzzet'i göremez ve bahçıvana İzzet'i çağırmadığı için sitem eder. Sitem etmekle de kalmaz, bahçıvanı İzzet'i çağırması için görevlendirir.

Bahçıvan bülbülün sözlerini iyice dinler ve ayrılık semtine doğru yola düşer. Mihnet sokağında gezinir, arar, sorar. Yani İzzet'i ararken sıkıntılı meşakkatli yollardan

---

²³² Vâmık u Azrâ, Leyla vü Mecnun, Ferhad u Şirin gibi Doğunun meşhur aşk hikâyelerinden biridir. Özellikle İran edebiyatında pek çok Vâmık u Azrâ mesnevîleri kaleme alınmıştır. Türk edebiyatında Leyla ile Mecnun Ferhad ile Şirin kadar yaygınlık kazanmasa da Divan şâirleri âşkın timsali olarak Vâmık'ı şiiirlerinde kullanmışlardır. Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2000), 448.

²³³ Kavalcı, *Gülşen-i Aşk'ta Sembolik Karakterler*, 347.

²³⁴ Mihnet sokağında aradığını bulmadı, gitti / Dosdoğru dertler pazarına hareket etti. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 70, 71.

²³⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 249.

geçer. Keçecizâde'nin kendisini de hikâyenin kahramanlarından biri olarak kurguya dahil etmesi o dönem şartlarında alışlagelen bir kullanım olmayıp bu anlamda o yeni bir tarzın öncülüğünü temsil eder. Mihnet kelimesi burada bahçıvanın İzzet'i ararken çektiği sıkıntıları dile getirmek için kullanılmıştır. Beş mısra sonra aynı ibareyi bir kez daha kullanır Keçecizâde. Bu kez bahçıvan mihnet sokağında aradığını yani İzzet'i bulamamış dertler pazarına yönelmiştir.

2. 2. 28. Figân

Semt-i efgâna şitâb etti

*Koşarak geldi dakk-ı bâb etti*²³⁶

Arapçada acı acı bağırarak, yanık yanık inlemek anlamına gelen figân kelimesi tasavvufta iç hallerin açığa vurulması, içini dökme, dert yanma anlamına gelir.²³⁷

Bahçıvan bülbülün emriyle İzzet'i aramaya devam etmektedir. Gördüğü kişilere İzzet'in ahvâlini sorar. Kimi ayrılık derdiyle düşkün olduğunu öyle ki doğduğuna dahi pişman olduğunu söylerken kimisi de öldüğünü imâ edercesine gitti bu dünyadan, der. Aslında dedikleri doğrudur. Zira İzzet'in yaşayan bir ölüden farkı yoktur. Tüm bu duyduklarına rağmen bahçıvan İzzet'i aramaktan vaz geçmez, oradan oraya koşturmaya, sorup soruşturmaya devam eder. Evinin etrafında dolanırken feryat figân içinde İzzet'in iniltilerini duyar ve onun evde olduğunu anlar.

2. 2. 29. Âh

Açılıp bâb-ı Külbe-yi Ahzân

*Karşı çıktı enîn-i âh ü figân*²³⁸

Âşıkın iç alemindeki ateşin ve elemin bir ifadesidir âh. Allah kelimesinin ilk ve son harfinin bir araya gelmesiyle meydana gelir. Âh bir nevi Allah'ın kısaltılmış şeklidir. Buradan hareketle âh, Allah demektir. Âşıkın âh demesi, Allah'a yönelmesi ve O'na sığınması anlamına gelir. Âh deyince Allah, Emân deyince Muhammed (a.s.) akla gelir. Işıkları "elif" harfine yani oka, kütesi "he" harfine benzediğinden Güneş'in her gün âh (Allah) diyerek doğduğu söylenir.²³⁹

²³⁶ Feryat figân tarafına koşturdu / Koştu geldi kapıyı tıklattı. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 70, 71.

²³⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 138.

²³⁸ Hüzünler kulübesinin kapısı açıldı / Ah, feryat inlemesi kapıya çıktı. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 70, 71.

²³⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 26.

İçin için çekilen sıkıntılar ve acılar kalp kabına sığamadığı vakit âşıkın dilinden âhlar, figânlar yükselmeye başlar. Bahçıvan İzzet'i aramak için kâh mihnet sokağına kâh semt-i efgâna koşar. Yârdan ayrı kalmanın acısıyla feryat figân eden, inleyen İzzet'in âh sesini duyar. Gelen sesleri takip eden bahçıvan sonunda İzzet'i bulur ve bülbülün onu gül bahçesine davet ettiğini söyler.

2. 2. 30. Şitâb

Durmayıp bir dakîka, eyle şitâb

*Muntazırdır kudûmüne ahbâb*²⁴⁰

Farsça bir kelime olan şitâb acele etmek, çabuk davranmak anlamlarına gelir. Tasavvufta makamlardaki marifet ve dakikaların farkında olmadan gerçekleşen seyr mânâsında kullanılır. Bu seyr bazen cezbenin tesiriyle bazen de sâlikin ameli ve ibadetiyle, riyazet yapması ve tasfiyeyle meşgul olması suretiyle meydana gelir.²⁴¹

İlgili mısra içinde şitâb kelimesi bahçıvanın İzzet'i davetinin hemen akabinde kullanılır. İzzet'in âh u efgânını duyan ve hâlini gören bahçıvan, onun dermanı olacak şeyin dostlar meclisinde olduğunu, bu sebepten bir dakika bile durmadan acele etmesini, koşarak kendisiyle gelmesini salık verir. Zira bahsi geçen meclis, âşık ile mâşukun toplandığı eşi ve benzeri olmayan bir meclistir. Bu ortam İzzet'in derdine devâ olacak, içindeki ateşi bir nebze de olsa dindirecektir. Ancak burada şitâb kelimesi tasavvuftaki terim anlamıyla değil, kelime anlamıyla kullanılmıştır.

2. 2. 31. Şem' ve Pervane

Gelecektir geceyle pervâne

*Oturur şem'a ile yanyana*²⁴²

Şem': Arapçada mum, meşale anlamına gelen şem', tasavvufta ilâhî nûr, sâlikin kalbini yakan ilâhî nûrun parıltısı, müşahede ehlinin kalbinde parlayan irfan nûrudur.²⁴³

Pervâne: Klasik şiirde pervâne âşıkı temsil eder. Muma âşık olan pervâneler sürekli mumun etrafında dönerler hatta bu aşka dayanamayıp kendilerini mumun ateşine

²⁴⁰ Durma bir dakika koştur/Dostlar senin gelişini bekler. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 72, 73.

²⁴¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 336.

²⁴² Pervane gelecektir gece olunca / Oturacaktır mum ile yan yana. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 72, 73.

²⁴³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 331.

atıp yanar kül olurlar. İzzet Molla, *Bahâr-ı Efkar*'da Mevlânâ'yı etrafını aydınlatan bir muma benzetirken kendisini de mumun etrafında dönüp duran pervâneye benzetir.²⁴⁴

Tasavvufî terminolojide mum sevgiliyi yani Allah'ı; pervâne âşıkı temsil eder. Gül-bülbül ilişkisi de bu temel üzerine oturur. Pervâne yanan mumun çevresinde döner ve en sonunda mumun ateşinde yanarak can verir.²⁴⁵

İçin için yanan âşık bir zaman sonra kendi ateşiyle yanmaz olur, içine o ateşi düşüren asıl ateşin yani mâşukun etrafında kavrulmak için arayışa girer. Özellikle gece olunca âşıkın acısı dayanılmaz bir hal alır. Öyle ki ateşi ancak ateş dindirir fehvâsınca pervâne olup ateşin etrafında dönmeye durur. Yaklaştıkça yaklaşır. Mâşukuna kavuşma arzusuyla kendini ateşin kollarına bırakır. Bahçıvan, İzzet'in içinde yanıp tutuşan aşk ateşini bilir ve onu âşıklar meclisine davet eder. Öyle ki burada âşıklar gece olunca ateşle yan yana oturmakta, aynı dertle dertlenip, birbirlerinin hâlini anlayarak aynı ateşin harıyla birlikte yanmaktadırlar.

Pervane kelebeği mumun etrafında döner durur. Sonunda alevin çekici gücü onu kendi içine çeker. Neticede pervane kelebeğinin tüm vücûdu ateşin içinde yanarak yok olur. Sûfilerin durumu da tıpkı pervanenin durumu gibidir. Aşkın yakıcı alevine müptelâ olur ve varlığı aşk ateşiyle aynîleşir. Nihayetinde kendisi de alev alev yanan bir ateş olur.²⁴⁶

Âşık mâşukundan uzak kaldıkça tükenmeye başlar. Yaşadığı sıkıntılar halden düşmesine, mecâlsiz kalmasına sebep olur. Öyle ki yemeden içmeden kesilir. İzzet bahçıvanın davetine cevap verirken ayrılığın kendisini takatsiz bıraktığını, zayıf düştüğünü, bu nedenle bir yere gidemeyeceğini söyler. Aşkın hangi türü olursa olsun hicrân ile yoğrulan aşk insanın kolunu kanadını kırar.

2. 2. 32. Sîne

Neme lâzım benim şukûfe-yi ter

*Bana sînemdeki bahâr yeter*²⁴⁷

Arapçada göğüs, sadr anlamına gelen sîne, tasavvufta ilim sıfatı, ilâhî ilim manasında kullanılır. Yüreği temiz kişilere "sînesaf" denilir. Sîneye çekmek, tahammül

²⁴⁴ Arslan, *Keçecizâde İzzet Molla'nın Bahâr-ı Efkar Adlı Dîvanında Mevlânâ ve Mevlevîliğe Dair Unsurlar*, 26, 27.

²⁴⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 255.

²⁴⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 603.

²⁴⁷ Yeni tomurcuk lazım değil bana / Göğsümde açan bahar yeter bana. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 74, 75.

etmek ve sabretmek manasında kullanılır.²⁴⁸ Keçecizâde buradaki sîne kelimesini hem kelime anlamında hem de terim anlamında kullanmış olabilir. Bahçıvanın davetini reddeden İzzet, gelmeme sebebini açıklarken âşıklar meclisine gelmeme gerek yok, yeni tomurcuklara ihtiyacım yok, benim göğsümde açan bahar bana yeter diyerek mukabelede bulunur. Bu bahar, içindeki aşkın varlığı da olabilir, sahip olduğu ilâhî ilimler de olabilir. O aslında ben bunlara sahipken âşıklar meclisine gelip de eğleşmeme hâcet yok demek istemiştir. İnsan kendine bakmaktan kendi içinde derinleşmekten uzaklaştığında başka meclislerde başka insanlarla vakit geçirdiğinde odağı dağılır. İçinde büyüttüğü aşkıdan uzaklaşır. Bu da âşık için mâşukuna ihanettir. İzzet bu sebeple davete icâbet etmek istemez.

2. 2. 33. Çeşm

Çeşmimin eşki cüyibârımdır

*Her müjem anda şâhsârımdır*²⁴⁹

Çeşm, Farsçada “göz, tavla zarlarında sayıları belirleyen siyah noktalar, vav, kaf ve fa gibi harflerin başlarında bulunan yuvarlak içindeki beyaz kısım”, mecazen “ümit, özlem, yakınlık, ön, aziz” anlamlarına gelir. Tasavvufta Allah’ın basar ve cemâl sıfatlarına çeşm dendiği gibi tüm halleri tamamlayan sâlike gizli hiçbir şeyin kalmaması durumu da çeşm olarak adlandırılır.²⁵⁰

İzzet, bahçıvana halini arz ederken çeşm ifadesini kullanır. Gözü yaşlı, gönlü buruk, âhlar ve inilti içinde bir başına kalan İzzet, bülbülün davetini reddeder. İzzet yârin olmadığı gül bahçesini neyleyeyim diyerek bahçıvanı gönderir ve beni bıraksın başka misafirler ağırlasın diye de haber yollar. Zira İzzet gözyaşlarıyla genişleyen bir ırmağın serinliğine sığınır. Kirpiklerini tutunacak dal budak olarak görür. Kendi kendine yettiğini başka meclislerin sohbetlerine ihtiyacı olmadığını ifade eder.

2. 2. 34. Mihmân

Var selâm et hezâra, durma heman

²⁴⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 575.

²⁴⁹ Gözyaşlarım benim ırmağımdır / Her kirpiğim orda dalım budağımdır. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 74, 75.

²⁵⁰ Tahsin Yazıcı, "Çeşm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/276.

*Eylesin gayrı bendesin mihmân*²⁵¹

Farsça bir kelime olan mihmân misafir, konuk anlamına gelir.²⁵² Misafir Allah'ın misafiridir, ona ikram Allah'a ikramdır, ona saygı Allah' saygıdır.²⁵³

Bülbülün davetine elçilik eden bahçıvan İzzet'ten olumsuz cevap alır. Neyleyeyim gül bahçesini yârim yok, gül bahçem olsa da bülbülüm yok diyerek davetini geri çevirir. Bülbülün başka bir kulu misafir etmesini söyler. Esasında davete icabet etmek adaptandır. Fakat İzzet'in hâlet-i rûhiyesi misafir olmaya, insan içine karışmaya müsait değildir. Buna ne gücü ne takati ne de arzusu vardır. Mihmân kelimesi burada kelime manasında kullanılmıştır. İzzet, bülbülün hassaten kendisini davet ettiğinden habersiz bir şekilde şayet gül bahçesinde bir konuk ağırlanacaksa bunun kendisi olamayacağını, en azından başka misafirlerin ağırlanması gerektiğini ifade eder. İzzet'in bu tutumunu sohbet meclislerinde misafirin ağırlanması ve misafire ikram ve ihtiram göstermenin önemine bakarak tasavvufî bir îmâ olarak değerlendirmek mümkündür.

2. 2. 35. Bihîşt/Behîşt/Beheşt

*Dedim ey Kûhken 'abes ibrâm
Edemem yârsiz bihişte hırâm*²⁵⁴

Farsça bir kelime olan bihişt, cennet anlamına gelmektedir. Tasavvufta ruhani cennet, yani bedenin aracılığı olmadan kalbin duyduğu manevî zevk ve hazları ifade eder.²⁵⁵

İzzet, bülbülün davetine icabet etmeyince bülbül elbette bunu kabullenmez. Belki de inatlaşır. Davetine icabet edilmemesini hazmedemez. İzzet'i davet edebilecek, ona söz geçirebilecek başka birilerini düşünür. Zira İzzet olmadan meclisin neşesiz ve lezzetsiz olacağına inanmaktadır. Burada kendisini hikâyenin kahramanı yapan İzzet'in kendi varlığını bu denli önemsemesi ve kendini tüm âşıklardan daha yüce görmesi de ilginç bir detaydır.

Bülbül bu kez İzzet'i davet etmesi için önce Kays'ı sonra da Ferhad'ı gönderir. Kays değil İzzet'i davet etmek, mecnunluğundan ağzını açıp onunla iki laf bile edemez.

²⁵¹ Durma git hemen, selam ver bülbüle / Bir başka kulu misafir olsun ona. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 74, 75.

²⁵² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 249.

²⁵³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 437.

²⁵⁴ Dedim: Dağcı Ferhad! Boşuna uğraşma / Cennet olsa gidemem yârim yoksa. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 74, 75.

²⁵⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 76, 77.

Fakat Ferhad, İzzet'in kapısında ona dil döker adeta yalvarır. Onu meclise götürmekte kararlıdır. İnadını kırmak için uğraşır fakat İzzet eğer yârim yoksa isterse cennetten bir köşe olsun yine de gitmem diyerek diretir. Bihîşt ifadesinin burada hem kelime hem de tasavvufî manasıyla kullanıldığı görülmektedir.

2. 2. 36. Medet ve Dert

Meded ey Kûhken meded, gidemem

*Ben de var **derd**-i lâyu'ad gidemem²⁵⁶*

Medet imdat, yardım, himâye anlamlarına gelir. Allah'tan yardım istemeye istimdât, ermişlerin ruhlarından yardım istemeye de medet denir. Alevi-Bektaşî zümreler "Yetiş ya Ali!" anlamında medet kelimesini kullanır.²⁵⁷ Kadiriyye Tarikatı'nın kurucusu, kendisinden birçok kerametın zuhur ettiği ve kerametlerinin tevâtürle sabit olduğu Abdulkadir Geylani'nin (ö. 561-1166) müritleri tasarruf ve kerametlerinin ölümünden sonra da devam ettiğine inandıkları için darda kaldıkları vakit "Medet, yâ Abdulkadir!" derler. Bu söz onlar için bir tarikat geleneğine dönüşmüş, ölümünden sonra da Abdulkadir Geylani'nin ruhaniyetine bağlılık göstermekten vazgeçmemişlerdir.²⁵⁸

Ferhad ne bahçivana ne de Kays'a benzer. Dağları delen Ferhad, İzzet'in inadını delmek için elinden geleni yapar. Ferhad'ı kapıda gören İzzet bir yandan gidememenin mahcubiyetini hisseder; zira ısrarla davet edilmesine rağmen davete icabet etmemiştir. Bir yandan da Ferhad'dan yardım ister. Dertini anlatarak anlayış ve hoşgörü bekler. Burada medet kelimesini Keçecizâde kelime anlamıyla kullanmış olup yardımın muhatabı Ferhad'dır.

Dert: Farsça kökenli bir kelime olan dert gam, ıstırap, elem anlamlarına gelir. Tasavvufta mâşuk sebebiyle âşıkâ geçen ve katlanılması çetin hâli ifade eder. Kişiyi hüsrana uğratan en büyük dert, Hak'tan uzak ve irak düşme şeklindeki derttir. İlâhî aşk sâlikin en çok arzuladığı derttir. Dertlerin en büyüğü ise dertsiz olmaktır. Uzun süre

²⁵⁶ Dağcı Ferhad! Medet et! Gidemem / Sayısız dert var bende; gidemem. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 78, 79.

²⁵⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 240.

²⁵⁸ Süleyman Uludağ, "Abdulkadiri Geylani", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/235, 236.

dertsiz kalmayı Hakk'ın kendisini unutmaması olarak değerlendiren velîler bu tür kimselere "Allah derdini artırsın" şeklinde dua ederlermiş ki bu bir Mevlevî deyişidir.²⁵⁹

Dert kelimesini burada Keçecizâde terim anlamıyla kullanmıştır. Ferhad'dan medet isteyen İzzet, gelememesinin sebebini sayısız dertlerine bağlar. Bu dert sevgiliden sevene geçen ve tahammülü mümkün olmayan, sevgiliden uzak kalmakla daha da derinleşen bir derttir. İzzet yârin olmadığı bir yere gitmeyi ve orada durmayı kendisine eziyet saymaktadır. Bu sebeple Ferhad'ı da geri çevirmek ister.

2. 2. 37. Rû

Seyr-i gülşen harâmdır ansız

*Bakılır mı o rûya kim ansız*²⁶⁰

Sözlükte yüz, çehre anlamına gelen rû tasavvufta mânâların nûr ve sûret olarak tecelli etmesi anlamında kullanılır. Ayrıca iman nûrları, irfan kapılarının açılması, hakîkatin güzelliğinden perdelerin kalkması anlamlarında da kullanıldığı görülür.²⁶¹

İzzet Molla, mâşukun olmadığı bir bahçede gezmenin dahi kendisine haram olduğunu söyler Ferhad'a. Aşkından kendini tüm insanlardan soyutlamış kendi içine çekilmiş aşkının acısıyla kendi kendine kıvrınmayı âh etmeyi, inlemeyi, feryat figân etmeyi yeğlemiştir. Öyle ki o olmadan hiçbir yüze bakamayacağını, bu sebeple evinden dışarı çıkmayacağını, bahçivandan sonra bir de Ferhad'a izah etmeye çalışmıştır. Burada derdini seven, derdini unutmak değil derdiyle diri kalmak isteyen bir İzzet vardır okurun karşısında. Meclislere girmek, sohbetlere dalmak, belki de yârin hayalini silikleştireceği için onun olmadığı yerde başka bir yüze bakmayı yârine ihanet, kendisine de bir eziyet olarak görmektedir.

2. 2. 38. Heves

Yârdır mâye-yi heves ey dost

*Yârdır bâdî-yi nefes ey dost*²⁶²

Arzu, istek anlamındaki heves tasavvufta nefsin tabiatının gereğine meyletmesi, süflî cihete yönelip ulvî cihetten yüz çevirmesi anlamlarında kullanılır. Kısaca şer'î ölçülere bakmaksızın nefsin hoşuna giden şeylere yönelmesi demektir.²⁶³

²⁵⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 103.

²⁶⁰ Gül bahçesinde gezinti haramdır ansız / Bakılır mı o yüze; hem de onsuz. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 78, 79.

²⁶¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 298.

²⁶² Yâr heves sebebdir dostum / Yâr nefes alma sebebdir dostum. Keçecizâde *Gülşen-i Aşk*, 78, 79.

Keçecizâde heves kelimesini burada kelime anlamıyla kullanmıştır. Yâri heves sebebi, nefes alma sebebi olarak gören İzzet, onun yokluğunda arzu ve isteklerin kalmadığını, yaşamanın dahi manasını yitirdiğini ifade eder. Mâşuk olmadan âşık gezdiği gördüğü yerlerden tat almaz. Onun yakınlığı olmadan dünyanın tüm lezzetleri tatsız tuşsuz gelir. Burada İzzet beşerî bir aşkın ocağına düşmüştür. Yanmadan, pişmeden olmaktan söz edilemez. Kendisini en büyük dertlerin sahibi olarak görse de tekâmül yolculuğunun henüz başlarındadır. Daha çekeceği ne çileler ne sıkıntılar vardır da haberi yoktur. Ferhad, İzzet'in kararlılığını görünce onu ikna edebilmek için yârin de o meclise getirileceğini söyler. Bunun gerçeklik payı yoktur. Ferhad, İzzet'in inadını kıramayıp bülbülün emrini yerine getirecek başka bir yol da bulamayınca İzzet'i bir yalana inandırmaya çalışmaktadır.

2. 2. 39. Serkeş

Gelmez ol yâr bezme, serkeştir

*Gelse de hâlimiz müşevveştir*²⁶⁴

Serkeşlik tasavvufta ilâhî iradenin hükmüyle sâlikin kendi iradesine ve murâdına muhalefet etmesi anlamında kullanılır.²⁶⁵

Ferhad İzzet'i aşk meclisine davet edip de yardan haber verince İzzet'in mahzun gönlü şenlenir. Ancak yine de yârin orada olduğuna inanamaz. Yârin serkeş olduğunu, meclise gelmesinin de mümkün olmadığını ifade eder. Gelse bile durumların karışık olduğunu, cefa göstermede Şirin'den beter olduğunu söyler. Buradan da hareketle İzzet'in aşkının karşılıksız olduğunu söylemek mümkündür. Karşılığını bulan aşk bir zaman sonra diner, coşkusunu, heyecanını yitirir. Bunun aksine kavuşmanın imkansızlığı ise aşk ateşini diri tutar.

2. 2. 40. Cefâ

Sanma Şîrin ile berâberdir.

*Yârim andan cefâda berterdir*²⁶⁶

---

²⁶³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 165.

²⁶⁴ O yâr meclise gelmez; serkeştir / Gelse de hâlimiz karışıktır. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 80, 81.

²⁶⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 314.

²⁶⁶ Sanma ki Şirin ile denktir / Yarim cefada ondan beterdir. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 80, 81.

İşkence, azap gibi anlamlara sahip olan cefâ tasavvufta sâlikin gönlünü marifet ve temaşaya kapatması anlamında kullanılır. Sevgilinin vefâsızlığı olarak görülür.²⁶⁷ Kulun Allah'ı tefekkürden uzak oluş hâlidir.²⁶⁸

İzzet, aşk meclisinden haber getiren Ferhad'a yârini anlatırken hem onun serkeşliğinden dem vurmuş hem de işkence, azap çektirmede Şirin'le denk olmadığını bilakis Şirin'den beter olduğunu söylemiştir. Her âşıkın nazı birbirinden farklıdır. Kimi dağı kazdırır kimi çöllere düşürür. Bunca sevginin karşılığında mâşukun cefa çektirmesi ilginç bir şekilde âşıkı mâşuka daha güçlü bir bağla bağlar. Nitekim aşk Ferhad'a dağları deldirmiş Mecnun'u çöllere düşürmüştür.

2. 2. 41. Çerh

Kûhkenlikle fahr olunmaz ana

*Gâhîce çerhi yıktırırdı bana*²⁶⁹

Eski edebiyatta geniş bir mana çerçevesi içinde ve ayrıca çeşitli terkiplerle yaygın olarak kullanılan bir kelimedir çerh. Yerine ve kullanımına göre dar anlamda gök, gök kubbe, gökyüzü felek ve çarktan başlayıp geniş ve mecâzî çerçevede dehr, dünya, devran, âlem, tâlih, baht, kader, hatta ecel mânâlarını içine alır.²⁷⁰

Bir önceki mısradaki İzzet yârin cefasından bahsederken onu Şirin ile kıyaslar. İzzet'in yâri cefa çektirmede Şirin'den beterdur. Bu mısradaki ise konuyu biraz daha detaylandırır. Ferhad dağı delerek Şirin'in gönlünü takdirini hayranlığını kazanmıştır. İzzet ise dağı delmek gibi işlerle dahi yârine övünemeyeceğini, yârinin İzzet'ten gök kubbeyi yıkmasını dahi isteyebileceğini söyleyerek yârinin cefasının ne denli büyük olduğunu anlatır.

Ayrıca bu dizelerde Ferhad'a da bir eleştiri vardır. İzzet "*Sanma beni ırgat*" diyerek Ferhad'ın Şirin için dağları delmesini hafife alır. Eğer dediğin gibi yâri o meclise getirmediyse, karşımda onu göremezsem ben helâk olurum diyerek Ferhad'ın doğru söyleyip söylemediğini anlamaya çalışmaktadır.

²⁶⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 84.

²⁶⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 120.

²⁶⁹ Dağ kazmakla övünülmez ona / Zaman zaman feleği yıktırırdı bana. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 80, 81.

²⁷⁰ Cemal Kurnaz, "Çarh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/229.

2. 2. 42. Ağyâr

*Olup ağyârdan nihân edelim*²⁷¹

Ağyâr “başka, el, yabancı” mânâsına gelen gayr kelimesinin çoğuludur. Allah’a gönül veren âşıklar için Allah yâr, mâsivâ ağyârdır. Sevenin sevgilisine ulaşabilmesi için ağyârı ve mâsivâyı aradan çıkarması gerekmektedir. Âşıkla mâşuk arasına yabancının girmesi, üns ve huzur halini yok edeceği için sûfiler her daim mâsivâdan kaçıp ağyârdan yakınırlar, zira ağyâr yârin en büyük rakibidir. Bu konuda öylesine ileri giderler ki kendi benliklerini de ağyârdan görürler. Tasavvuf ve tarikat sırrılık esasına dayanır. Bu sebeple sûfiler ve tarikat ehli aralarına yabancıların girmesine izin vermezler. Zira mecliste yabancılar varsa manevî zevk hali tam olarak gerçekleşmez, bast ve keşif hali zuhûr etmez. Sûfiler bu konuda öylesine hassastırlar ki değil ağyârdan, ağyâra ait eşyadan bile rahatsız olacak kadar hassastırlar.²⁷²

Bu mısra “tardiye” bölümüne aittir. Tardiye bölümü dîvan edebiyatında yaşanan olayları kahramanın kendi ağzından söylediği gazel murabba türünde beş mısralık şiirlerdir. Burada kahraman anlatıcının anlatımı biter ve olaylar Ferhad’ın davetine icabet edip onunla birlikte meclise gitmek için yola düşen İzzet’in dilinden anlatılır. Yâre ulaşmak konusunda aceleci davranan İzzet, Ferhad’a bir an evvel gülistâna gidelim, öyle ki ağyârdan yani yabancıardan saklanarak gidelim der. Yâre ulaşmadan evvel gözlerinin ağyâra dokunmasını dahi istemez. Bakışlarını ağyâr ile kirleterek yâre varmayı ona ihanet sayar.

2. 2. 43. Firkat

*Sakin-i kûhi firkatim ey dost*²⁷³

Arapça bir kelime olan firkat ayrılık, hicran, sıla hasreti gibi mânâlara gelir. Tasavvufta halk perdesiyle perdelenmektir.²⁷⁴

Keçecizâde tardiye bölümünde İzzet’i konuşturur. Ferhad’a içini açan İzzet, yıllarca yâre hasret kaldığını ve ayrılık dağında yaşadığını söyler. Kavuşmanın heyecanı ile hem koşar adım yürüyen hem de dili çözülen İzzet’in içinde aşk ateşi alevlenir. Kaynağa yaklaştıkça çağlayan sular gibi yol boyu coşar. Zira vuslata az

²⁷¹ Yabancıardan saklanıp gidelim / Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 86, 87.

²⁷² Süleyman Uludağ, "Ağyar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/482.

²⁷³ Ayrılık dağında yaşıyorum dostum. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 86.

²⁷⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 138.

kalmıştır ve bunu bilmek İzzet'in tahammülünü azaltmıştır. Yola koyulan İzzet, henüz kendisini nelerin beklediğini bilmez. Bülbül esasında İzzet'in diğer âşıklar gibi olgunlaşabilmesi için onu bir çile yolculuğuna çağırılmaktadır.

2. 2. 44. Bâm

*Uçalım bâmına hamâme misâl*²⁷⁵

Farsça bir kelime olan bâm, dam, çatı anlamlarına gelir. Tasavvufta tecelli mahalli, tecelligâh, meclâ, mazhar gibi anlamlarda kullanılır.²⁷⁶

Âşık, vuslata ermenin heyecanı ile beden kafesinden sıyrılıp uçmak ister. Yürümek ona zül gelir. Attığı adımlar yetmez olur. Ruhu bir güvercin misali uçup göz açıp kapayıncaya kadar yârın yanına konmak ister. İzzet de yürüdükçe kısaltmak yerine uzayan bu yolu kısaltmak için güvercin gibi uçup vuslat kasrının damına konmak ister. Bâm kelimesi burada kelime manasıyla kullanılmıştır.

2. 2. 45. Bükâ

Biri Şirin deyü çekerdi nevâ

*Birisi daima ederdi bükâ*²⁷⁷

Bükâ ağlamak, gözyaşı dökmek, girye gibi anlamlara gelir. Zâhitler ve sûfiler yaptıkları kötü işlere, girdikleri günahlara, içinde buldukları belâ ve musibetlere, ahde vefâ edemeyişlerine, firkat ve hicran haline, ahiret hesabına ağlarlar. Zira bir damla gözyaşının pek çok sorunu çözeceğine bu yüzden nedâmet içinde gözyaşı dökmenin ibadetten daha hayırlı olduğuna inanırlar. Bu sebeple az gülmeyi, çokça ağlamayı salık verirler. Ağlamakla ünlü zâhit ve âbitlere *bekkâ* denir. Zâhitler üzüntüden, ârifler sevinçten ağlarlar.²⁷⁸

Gülşen-i Aşk adlı mesnevîyi diğer mesnevîlerden farklı kılan en önemli özelliği yazarın kendisini hikâyenin içine dahil etmesidir. Bir aşk hikayesi anlatılır ve hikâyenin kahramanı İzzet yani yazarın kendisidir. Dolayısıyla olanları bazen İzzet'in dilinden bazen de Ferhad'ın dilinden dinleriz. Bazen bülbül konuşur bazen yazarın kendisi. Ferhad ile İzzet yola revan olmuştur. Uzun ve meşakkatli yolda birbirleriyle dertleşirken aynı zamanda ikisinin içinde yaşadığı farklı duygular vardır. Keçecizâde bunu

²⁷⁵ Uçalım damına güvercin gibi. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 86.

²⁷⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 66.

²⁷⁷ Biri Şirin diye ah çekerdi / Birisi durmaksızın ağlardı. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 88.

²⁷⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 80, 81.

anlatırken Ferhad'ın durmadan âh çektiğini, İzzet'in ise durmadan ağladığını söyler. Buradaki ağlama ayrılığın açısından kaynaklandığı gibi sevinçten de kaynaklanabilir. İzzet yâre kavuşmak için yola düşmüş, onca zahmet çekmiş, vuslata yaklaştıkça içi içine sığmaz olmuştur. İnsan sevincin de üzüntünün de zirvesine ulaştığında gözünden yaşlar boşanır. Zira ağlamak tüm duyguların en zirve noktasıdır.

2. 2. 46. Tevfik

Kaldı hayrette iki yar-ı şefik

*Çekilip gitti aradan tevfik*²⁷⁹

Arapça kökenli bir kelime olan tevfik uyumlu kılma, ahenkli hale getirme, başarılı kılma anlamlarına gelir. Tasavvufta Allah'ın kulunun fiilini rızasına ve muhabbetine uygun kılması, iradesine ve rızasına muvafık işler yapmayı ona nasip etmesidir. Kulun iradesi ile Hakk'ın kaza ve kaderi arasındaki ahenk ve birliktir.²⁸⁰ Tevfik aynı zamanda Allah'ın isyan eden kullarına yardımını kesmesi anlamına gelen hızlân kelimesinin karşıtıdır. İslam âlimlerine göre kişinin hem bu dünyada hem de ahiretteki başarıları ilâhî tevfikten bağımsız olarak gerçekleşemez. Her kim bir iyiliğe yönelirse bu fiili işleme gücünü Allah'tan almıştır. Bu durumda insana düşen iyi ve güzele yönelip bunları elde etme noktasında tüm gayretini sarf etmek ve sonucu Allah'tan beklemektir. Bu beklentinin yerine gelmesi ise tevfiiktir.²⁸¹

Ferhad ile İzzet meclise giden yolda yürümeye devam ederken yanlış yollara girerler. Gül bahçesi diye çıktıkları yol onları korkunç yerlere götürür. İki dağ arasında yılanların olduğu bir yere girerler. Öyle ki yılanların en küçüğü urgan kalınlığındadır. Karşılaştıkları manzaralar hem Ferhad'ı hem İzzet'i hayrete düşürür. Yollarını kaybettikleri ve dahi böylesine tehlikeli bir yere düştükleri için korkarlar ve aralarından tevfik yani uyum ve ahenk çekilip gider. Keçecizâde tevfik kelimesini burada bu uyum ve ahenk anlamıyla kullanmış olabileceği gibi Allah'ın yardımından mahrum kaldıklarını ifade etmek amacıyla da kullanmış olabilir. İnsanlar iyi hâl üzere olduğunda daha uyumlu hareket ederlerken dertler, sıkıntılar baş gösterince çoğu zaman âhenk ve uyumun bozulduğu ve kaybolduğu görülür. Korku iki arkadaşın arasına düşman gibi girer. İkisini de ayrı ayrı yerlere savurur.

²⁷⁹ İki müşfik yar hayrette kaldı / Aradan tevfik çekildi gitti. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 90, 91.

²⁸⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 358.

²⁸¹ Hülya Alper, "Tevfik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/8.

2. 2. 47. Havf ve Hâke

Havf edip urdu tîşesin hâke

*Rûh-i Ferhâd çıktı eflâke*²⁸²

Korku anlamına gelen havf tasavvufta Allah'ın gazap, azap korkusu veya cehennem korkusu mânâsında kullanılır. Gelecekte elde edilmesi umulan iyi bir şeyden veya başa gelmesinden endişe edilen kötü bir şeyden ileri gelen korkudur. Allah korkusuna havfullah ve haşyetullah denir. Kimi cehennemden ve oradaki azaptan, kimi Allah'ın gazabından; kimi de Allah'ın kendisinden korkar. Allah'ın zatından korkmak, âşıkın mâşukunu üzmesinden ve rahatsız etmesinden korkması gibi bir korkudur. Ariflerin korkusu böyledir. Avam ve halk ise cehenneme gireriz veya cennete giremeyiz diye korkarlar. Havf, Allah'ın halkı ibadete ve iyi işlere sevk etmek için kullandığı bir kamçıdır.²⁸³

Havas ehlinin korkusu Hak'tan uzak olmanın değil Hakk'ın celâlinin heybetiyle meydana gelen korkudur ki korku bâbında işaret edilen korkuların en yüksek derecesidir. Bu korku ki keşf ehlinin münâcât vakitlerinde bast halinin rahatlığından korur, sohbet vakitlerinde müşahede ehlinin olanları edebe mugâyir davranmaktan korur. Daha da ötesi bu korku Hakk'ı gözle görmek isteyen izzet tokadıyla sarsan bir heybettir ki²⁸⁴ Hz. Musa'nın Hakk'ı görme talebi karşısında dağın paramparça oluşu tam olarak bu heybetin neticesidir.

Ebu Amr Dimeşkî'nin şöyle dediği belirtilir; “Korkan düşmanından korktuğundan çok nefsinden korkan kişidir.” Zira düşmanın en büyüğü nefstir. Yine Ahmed b. Seyyid Hamdeveyh'in korku ile ilgili şöyle söylediği belirtilmiştir: “Korkan bütün varlıkların kendisinden korktuğu kimsedir.” Zira Allah korkusu insana öyle bir heybet verir ki bu heybet başkalarını da korkutur.²⁸⁵

Hâke: Farsça bir kelimedir. Toprak anlamına gelir. Tasavvufta türbe, bir ermişin gömülü olduğu yer. Hâk-i pây ve türâb-i kadem, ayağın tozu anlamına gelir ve bir tevazu ifadesi olarak kullanılır.²⁸⁶

²⁸² Korkup vurdu kazmasını toprağa / Ferhad'ın ruhu çıktı göklere. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 90.

²⁸³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 161.

²⁸⁴ Herevi, *Menazilü's-Sâirîn*, 17.

²⁸⁵ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf-Ta'arruf*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 149.

²⁸⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 152.

Yolda karşılaştıkları sıkıntılara, dertlere rağmen birlikte hareket eden birbirine destek olan iki yoldaşın arasına bir anda ayrılık girer. Burada Ferhad'ın nasıl öldüğü detaylı bir şekilde verilmiyorsa da bir şekilde vefât ettiği anlaşılmaktadır: “*Korkup vurdu kazmasını toprağa/ Ferhad'ın ruh çıktı göklere.*”²⁸⁷ Her ikisi de korkmaktadır ancak korku tek başına insanın ölmesi için yeterli değildir. Ferhad gibi sevgili için dağları delen bir âşıkın yılanlarla çevrili adeta bir cehennem deresinden korkup vefât etmesi biraz tuhaftır. Elindeki kazmayı toprağa vurunca ruhunun göklere çıkması ifadesiyle Ferhad'ın mezarına bir işaret de olabilir.

Başka bir açıdan bakmak gerekirse de korkunun çeşitleri vardır. Bunlar havf, rehbet, haşyet, vecel ve heybettir. Havf, günahkârlar içindir. Rehbet, âbidler içindir. Haşyet, alimler; vecel, muhibler içindir. Heybet ise ârifler için olup korkuların en şiddetlisidir.²⁸⁸ Buradan hareketle Ferhad'ın ölümüne sebep olan bu korkunun heybet olduğu da söylenebilir.

2. 2. 48. İnfisâl

Hicr-i dildâr u infisâl-i refik

*Bir taraftan gam-i tarîk-i mazîk*²⁸⁹

İnfisâl tasavvufta ittisâl makamının üstünde bir makamdır. Bu makamda ittisâl ve infisâl halini görmekten ayrılma vardır ki bunları görmek âfet olarak değerlendirilir. İbnü'l-Fârîz (ö. 632/1235) şu mısralarla bu duruma değinmiştir.

“Bir kapıdır ki ondan ittisâle geçilir; öyle ki

*Artık vuslat perdesi kalmamıştır: Ruhum ondan yükselmiştir.”*²⁹⁰

Tasavvufta infisâl iki cihandan kopmak ve mâsivâyâ bakmamaktır. Arzu ve alışkanlıklarından kopmaktır. İnfisâl halini görmemek, yani mâsivâdan kopmak, ama bunu dikkate almamaktır. Başka bir açıdan ise Allah'tan, dinden, amelden ve ahlak kurallarından kopmak infisâl, bunlara dönüş ise ittisâldir.²⁹¹ Hakîkatte infisâl, sâlikin hem dünyadan hem de ahiretten uzaklaşması ve bu uzaklaşma halinin farkında

²⁸⁷ Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 91.

²⁸⁸ İbn Fûrek, *el-İbâne 'an turuki'l-kâsîdîn*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurulu Başkanlığı, 2014), 216.

²⁸⁹ Sevgilinin hicran derdi, arkadaş ayrılığı / Bir taraftan dar yolun gamı. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 90, 91.

²⁹⁰ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 88.

²⁹¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 187.

olmamasıdır. Gerek infisâl gerekse ittisâl sâlikin şahitliğine bağlı bir amaç değildir. En başında zaten infisâldeki amaç, nefse ait arzu ve isteklerden uzaklaşmaktır.²⁹²

Vesait Allah ile kul arasındaki dünya sebepleridir. Vesait üç çeşittir: vuslat, ittisâl ve infisâl. Vuslat Hakk'ın tecellileri, ittisâl ibadetler, infisâl ise nefsin payı ve şansıdır.²⁹³

Bu vakte kadar yâre olan hasretiyle yanıp tutuşan ve ona kavuşmak için yola düşen İzzet, Ferhad'ın yokluğuyla yapayalnız kalır. Yol arkadaşıyla olan ayrılığı onu büsbütün çaresiz bırakır. Ferhad'ın ölümünün acısıyla yanar kavrulur. Burada Keçecizâde, infisâl kelimesini terim anlamıyla değil de kelime mânâsıyla kullanmış olup Ferhad ile İzzet'in birbirinden ayrılmalarını ifade eder. İnsan yola çıktığı kişiyle arasında kuvvetli bir bağ oluşturur. İzzet de Ferhad ile yolculuğunda ona içini açmış, kimseye anlatamadıklarını ona anlatmış, derin bir dostluk geliştirmiştir. Dostun ölümü, İzzet'in içinde aşk acısından öte acılara sebep olmuştur.

2. 2. 49. İnâyet

Sûk-i mihnet meğer inâyet imiş

*Bana bâzâr-ı derd râhat imiş*²⁹⁴

Sözlükte lütuf, ihsan, kayra, kayırma anlamlarına gelen inâyet tasavvufta Allah'ın kulunu kayırması manasıyla kullanılır.²⁹⁵

İzzet, öyle bir sıkıntının içine düşmüştür ki daha evvel evindeyken yaşadığı sıkıntıları, sevgiliden ayrı kalışını arar olmuştur. İnsan acı çekerken o an çekilebilecek en büyük acının kendisinde olduğunu düşünür. Sıkıntıların en büyüğünü kendisi çekiyormuş gibi gelir. Ne zaman başka büyük bir acıyla sınanır o zaman daha evvel çektiklerinin aslında o kadar da büyük acılar olmadığını idrak eder. İzzet, evinde fakat sevgiliden ayrı geçen zamanların aslında kendisi için bir inâyet, bir lütuf olduğunu görmüştür. İnâyet kelimesini de bunu ifade etmek için kullanır. Her ne kadar yaşarken bunu idrak edemese de şimdi artık evimde olsaydım, sevgiliden uzakta olsaydım ama bu sıkıntıları çekmeseydim meyânında bir serzenişte bulunur.

²⁹² Herevi, *Menazilü's-Sâirîn*, 354.

²⁹³ İbn Fûrek, *el-İbâne*, 350.

²⁹⁴ Mihnet sokağı meğer inayetmiş / Dert pazarı benim için rahatlıkmiş. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 90, 91.

²⁹⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 186.

2. 2. 50. Azîmet

Zevk-i künc-i firâkı bilmedim âh

*Neme lazım idi azîmet-i râh*²⁹⁶

Azîmet kastetmek, karar vermek, yemin etmek anlamlarındaki *azm* kökünden türetilen bir isimdir. Hanefîler ifade ettiği güçten hareketle bunu yemin lafzı olarak saymışlardır. Azîmetin karşıtı ruhsattır.²⁹⁷ Tasavvufta nefsin arzusuna bakmadan, ruhsat ve cevaz haline iltifat etmeden şer'î emir ve yasakların hem lafzına hem ruhuna uygun bir şekilde hareket etmektir. Tevillerden sakınmak, ihtiyata en uygun yolu tutmaktır. Tasavvuf ve tarikat bir azîmet yoludur. Sûfiler başkalarının ruhsatla amel etmelerini hoş görürler ama kendileri bir mecburiyet bulunmadıkça azîmet yolundan asla ayrılmaz, ibadet ve dini görevlerini cevâz haliyle değil kemâl haliyle îfa ederler.²⁹⁸

İzzet, Ferhad'ın davetine icabet ettiği ve onunla birlikte yola düşme kararı aldığı için pişman olur. Âşık için ayrılığın da bir zevki olduğunu, bunun kıymetini bilemediğini, yaşadıklarından sonra anlar. Bir anlamda bu İzzet için ruhsat olan durumdur. Ama o ruhsatı bırakıp azîmeti tercih edip yola revân olmuştur. İnsan, sonundan habersiz kararlar alır, kararlar verir. Yolun nereye götüreceğini, yolun ne getireceğini kestiremez. Yol bazen vuslata çıkar bazen hicrâna çıkar. İzzet sonunu vuslat olarak hayal ettiği bu yolda, yol arkadaşının kayıpla sarsılır. Aşk yolu tehlikelidir. Âşık yağmur yağsın ister ama üzerine Kaf Dağı düşer. Ferhad'ın ölümüyle çaresiz kalan ve ne yapacağını bilemeyen İzzet, korkusundan bir mağaraya sığınır.

2. 2. 51. Çâh-ı Yûsuf

Mi'de-yi ejder oldu zindânı

*Sanki çâh içre Yûsuf-i sâni*²⁹⁹

Hiz. Yusuf'un kardeşleri tarafından içine atıldığı kuyuya çâh-ı Yûsuf denir. Bi'r-i Yûsuf da denilen bu kuyunun Ürdün civarında olduğu bilinir. Rivayetlere göre bu kuyu, içinde suyla birlikte yılan, akrep gibi haşerâtın, vahşi hayvanların da yaşadığı kör bir kuyudur. Yûsuf bu kuyuya atıldığında haşerâtın hiçbiri Allah'ın inayetiyle Yûsuf'a

²⁹⁶ Ah bilemedim ayrılık köşesinin zevkini / Yollara düşmek neme lazımdı. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 92, 93.

²⁹⁷ Mustafa Baktır, "Azîmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/330.

²⁹⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 60.

²⁹⁹ Ejderhanın midesi oldu zindanı / Kuyu içinde ikinci Yusuf'tu sanki. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 94, 95.

dokunmamış, ona zarar vermemiştir. Ayrıca Yûsuf'un bu kuyuda üç gün kaldığı ve sürekli Esmâ-i Hüsnâ'yı okuduğu da belirtilmektedir.³⁰⁰

İzzet, yaşadığı çaresizlik ve korku içerisinde kendisine sığınacak bir yer ararken karşısına çıkan bir mağaraya sığınır. Amacı hem güvende olmak hem de biraz olsun dinlenmektir. Fakat musibetler arka arkaya gelmeye devam eder. İzzet'in mağara zannederek sığındığı yer bir ejderhanın ağzıdır. Bunu anladığında artık çok geçtir. Ejderhanın ağzı ona zindan olur. Keçecizâde bu mısradaki ejderhanın midasını Yûsuf'un kuyusuna benzetir. Hikâyenin kahramanı İzzet'i yani kendisini de kuyuya atılan ikinci Yûsuf olarak görür. İzzet, Yûsuf'un kardeşleri tarafından atıldığı kuyuda yaşadığı korkunun, yalnızlığın, kimsesizliğin benzerini yaşar orada. Çâh-ı Yûsuf özellikle mesnevîlerde dara düşen, sıkıntı içinde olanların ahvâlini anlatmak maksadıyla kullanılır ki Keçecizâde de tam olarak bu mânâda kullanmıştır.

2. 2. 52. Zulmet

Ana nisbetle zulmet-i şeb-i târ

*Çeşm-i hurşîd idi yâ subh-i bahâr*³⁰¹

Zulmet karanlık anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Tasavvufta nûrun mukabili olup karanlık, yokluk anlamında kullanılır.³⁰² Zulmet aynı zamanda madde ve maddî âlem manasına da gelir. Allah'ın nûrundan nasîbi olmamak, O'nun nûrundan mahrum kalmak anlamında da kullanılır. Bunun yanında Zât-ı İlâhî'yi bilmeye de zulmet denilmiştir. Zira Zât-ı İlâhî bilinemez ve idrak edilemez oluşuyla insan için karanlıktır.³⁰³

Bu beyitte Keçecizâde, İzzet'in düştüğü kuyuyu yani mağara sanıp girdiği ejderhanın ağzını ve buradaki karanlığın yoğunluğunu anlatmak için zulmet tabirini kullanmıştır. İzzet'i çepeçevre kuşatan ejderhanın ağzı öyle yoğun bir karanlıktır ki gecenin karanlığı onun yanında güneşin gözü veya bir bahar sabahı gibi kalmaktadır. İzzet Molla bu karanlığı tasvir ederken ejderhanın ağzının katranla dolu olduğunu ve bu karanlığa nispetle cehennem dahi cennet gibi kalacağını ifade eder.³⁰⁴

³⁰⁰ İskender Pala, "Çâh-ı Yûsuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/186.

³⁰¹ Ona nisbetle gecenin karanlığı / Güneşin gözüydü veya bahar sabahı. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 94, 95.

³⁰² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 396.

³⁰³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 733.

³⁰⁴ Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 94,95.

İzzet'in yoluna çıkan yılanları ve ejderhayı, insanoğluna devamlı surette kötülüğü emreden nefis olarak yorumlamak da mümkündür. Nefis devamlı surette insana kötülüğü emreder. Bu da her daim onunla mücadele etmeyi gerektirir. Büyük cihat olarak görülen nefis mücadelesi ise insan için en büyük imtihandır. İzzet'in içine düştüğü mağarayı bizi çepeçevre kuşatan dünya ya da dünya bağları olarak yorumlamak mümkündür. İnsan dünya bağlarından kurtulabildiği takdirde huzura ulaşabilir ki bu da ancak bir gayeye sarılmakla mümkündür. İzzet için bu gayenin "Ah-ı Aşk" olduğunu söyleyebiliriz. Zira İzzet, "âh" ettikçe arınmış ve olgunlaşmıştır.³⁰⁵

2. 2. 53. Kerrûbiyyûn

Kıldı fermân kerrûbiyâna Hüdâ

Edeler âteşe anı ilkâ³⁰⁶

Farsça bir kelime olan Kerrûbiyân Allah'a en yakın melekler anlamındadır. Daima Hakk'ın güzelliğini temaşa eden, Hakk'ın temasına dalıp kendilerinden geçen bu melekler Allah'ın Hz. Âdem'i yarattığını dahi bilmeyen meleklerdir. Çok yüksek seviyede bulunan bu melekler mâsivâdan gâip olmaları ve güzelliğin şaşalı nûruyla kendilerinden geçmiş olmaları sebebiyle Âdem'e secdeyle memur olmamışlardır. Onlarda Hakk'tan başkasına yer yoktur.³⁰⁷

İzzet, ejderhanın ağzında acı ve ıstırap içinde âh ederken bu âhlar birer kıvılcım olup ejderhayı yakar. Ejderha, içinde yükselen bu alevlerin tesiriyle deli dîvâneye döner. İnsanlara zulmeder. Ağaçları yakar, nehirleri kurutur. Ejderhanın bu zulmü karşısında mağdur olan ve canı yanan insanlar başlarındaki bu belayı defetmesi için Hak Teâlâ'ya el açıp yalvarırlar. Allah zulme uğrayanların dualarına icabet eder, onlara merhamet eder ve meleklerini çağırır. Çağırdığı bu melekler Kerrûbiyyûn melekleridir. Allah'a en yakın melekler olmaları sebebiyle bu önemli vazife onlara verilir. Melekler, aldıkları emir gereğince gökten indirdikleri zincirlerle ejderhayı göğe çekerler. Kul daralmayınca Hızır yetişmez misali halk ejderhanın zulmünden öyle mustarip olur, öylesine daralır ki Allah'ın lütfü tecelli eder. Tüm bunlar yaşanırken İzzet, hala ejderhanın ağzındadır. Sâlik de seyr ü sülûk yolculuğunda türlü zahmetlerle karşılaşır. Bu zahmetler sıkıntılar sâlikin tekâmülü için gereklidir. İzzet de yaşadığı bu sıkıntılar ve zahmetlerle bir nevi

³⁰⁵ Kavalcı, "Gülşen-i Aşk'ta Sembolik Karakterler", 350.

³⁰⁶ Hüdâ emretti meleklerine / Atacaklardı onu ateşe. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 96, 97.

³⁰⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 254.

sülûkunu tamamlamaktadır. Hedef ne kadar büyükse o uğurda çekilen sıkıntı da o denli büyük olacaktır. Hz. Yûsuf'u vezirliğe götüren yolda nasıl ki kuyular ve zindanlar varsa İzzet'i vuslata götüren yolda da dayanılması güç sıkıntılar olacaktır.

2. 2. 54. Hâb

Gözü görmezdi rûy-i dünyâyı

*Hâbda seyrederdi ukbâyı*³⁰⁸

Uyku ve rüyâ anlamındaki hâb tasavvufta dünya ve mâsivâyı temsilen kullanılır.³⁰⁹

İzzet, Yûnus'un balığın karnında, zifiri karanlıkta bir başına kalması gibi Yûsuf'un kuyuda kendisine uzatılacak bir el beklemesi gibi Allah'a yalvarır, yakarır. Kâh uyuyup kâh uyandığı gecenin, gündüzün birbirine karıştığı bu zamanda İzzet'in Hakk'a yalvarmaktan başka elinden bir şey gelmez. Yûnus Peygamber balığın karnına düştüğünde Hak Teâlâ onu daha büyük bir tehlikeden korumayı murat etmiştir. Denizde kalıp boğulmak, balığın karnındaki karanlıktan daha kötüdür. İzzet belki de ejderhanın ağzını mağara zannedip girmekle başına gelebilecek daha büyük dertlerden ve sıkıntılardan korunmuştur. Bu sıkıntı esnasında da daldığı uyku, gördüğü rüyâyla yaşadığı sıkıntıyı katlanılabilir hale getirmiştir.

2. 2. 55. Münâcât

Gâh giryân olup gehî sûzân

*Bu münâcâtı etti vird-i zebân*³¹⁰

Kelime anlamı itibariyle fısıldaşmak ve bir sırrı paylaşmak demek olan münâcât tasavvufî literatürde genellikle Allah'a yalvarmak, dua ve tazarruda bulunmak mânâsında kullanılır. Ayrıca Allah'a yakarış maksadıyla yazılmış manzum ve mensur eserleri ifade eder. Münâcâtlarda yer alan hissiyât belirgin ve müşterek olmasına rağmen şâirlerin mizaç, meşrep ve tahsil durumlarından kaynaklanan bir çeşitlilik de gösterir. Tasavvuf erbâbının münâcâtlarında coşkulu bir ruh halinin sonsuzluğa doğru kanat çırpıtığını sezmek mümkündür. Bu münâcâtlar daha ziyade günahkârlık ve

³⁰⁸ Gözü görmezdi dünya yüzünü / Uykusunda seyrederdi öbür dünyayı. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 98, 99.

³⁰⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 150.

³¹⁰ Bazen ağladı, bazen yandı / Bu yakarışı diline doladı. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 100, 101.

pişmanlık duygularının dile getirildiği şiirlerdir.³¹¹ Münâcâtla ilgili olarak İbn Fûrek (ö. 406/1015), Melik ve Cebbâr olan Allah'ı zikir halindeyken kulun sırlarla muhatap olmasıdır, der.³¹²

Bütün zikirlerin hâlis bir niyetle Allah'a yöneltildiği bir anda, kulun tüm sırlarını hiç tereddüt göstermeksizin Rabbine açmasıdır. Cüneyd-i Bağdâdî'nin bir gece Rabbine şöyle münâcâtta bulunduğu bildirilir: “*İlâhi ve seyyidî vuslatınla beni Sen'den koparmak istiyorsun ya da temkini yok ederek beni kendinden gizlemek istiyorsun*”³¹³

İzzet, Kerrûbiyyûn melekleri tarafından göğe yükseltilen ejderhanın ağzında sinek kanadı gibi tir tir titrerken kâh ağlamış kâh yanmıştır. Bu haliyle Rabbine münâcât ederek derdini açmış, pişmanlıklarını dile getirmiş, ejderhanın yaptıklarından ötürü kendisinin de cezalandırılmaması için yalvarıp yakarmıştır. Sonuçta ejderhanın yaptıklarından dolayı asıl sorumlu kendisi değildir. Derdin, sıkıntının son kertesinde içtenlikle yapılan dualar, yalvarışlar, yakarışlar Hak katında daha büyük bir öneme sahiptir. Sonunda çaresizlik duygusunun içine işlediği dualar ve münâcâtlar karşılığını bulur. Tıpkı Yûsuf'un zindandaki yakarışı gibi, Yûnus'un balığın karnındaki duası gibi. İzzet, münâcâtında Hz. Muhammed'in cediti aşkına, İbrahim'in sabrı aşkına diyerek peygamberlerin hatırlarını vesile edinir. Günahlarının affını ve içine düştüğü bu zulmetten kurtuluşunu ister. Hz. Halil gibi aşkın gül bahçesine indir beni, diyerek dua eder. İzzet boynunu büküp gözyaşları içindeki duasına icâbet bekler. İzzet'in âh u zârî göğün duvarlarını titretir ve neticede Hak duasını kabul eder.

2. 2. 56. Mahv-ı Vücûd (Fenâfillâh)

Dergeh-i Hak'da kıldı mahv-ı vücûd

*Oldu hâk içre zerreveş nâbûd*³¹⁴

Mahv-ı vücûd Allah'ta fani olmayı ifade eden bir terkiptir. Kulun beşerî vasıflardan ve aşağı arzularından sıyrılıp ilâhî vasıflarla donanmasıdır.³¹⁵

İzzet'in yakarışları karşılığını bulur, Kerrûbiyyûn melekleri ejderhayı zincirlere bağlayıp göğe çekerler ve ateşe bırakırlar. İzzet ise münâcâtında arzu ettiği gibi gül

³¹¹ Muhsin Macit, "Münâcat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/562.

³¹² İbn Fûrek, *el-İbâne*, 344.

³¹³ Serrâc, *Kitâbü'l-Lüma*, 349, 350.

³¹⁴ Hak dergâhında varlığını yok etti / Toprak içinde zerre gibi yok oldu. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 100, 101.

³¹⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 134.

bahçesine indirilir. Öyle ki Hak, onu Cebrail'in kanatlarına bindirip gül bahçesine bir vahiy gibi indirir. İzzet, iner inmez yüzünü, gözünü toprağa sürer. Secdeye varır. Öylesine kendinden geçer ki Hak dergâhında yok olur. Bu hal sâlikin ulaşabileceği en yüksek seviyedir.

2. 2. 57. Şâdi

Hamd edip kıldı girye-yi şâdi

*Yine eşk etti ana imdâdi*³¹⁶

Neşe, sevinç anlamına gelen şâdi Farsça bir kelimedir. Tasavvufta kabz halinden sonra sâlikin bast haline geçmesini ifade eder.³¹⁷

İlâhî lütuf karşısında kendini tutamayan İzzet, gözyaşlarına boğulur. Korkularını ve sıkıntılarını geride bırakan İzzet, bu kez sevincinden ağlar. Gözyaşı kimi zaman acı ve ıstırabın eşlikçisi iken kimi zaman sevinç ve neşeye eşlik eder. Duyguların zirvede yaşandığı anlarda ağlayıp göz yaşı dökmek insanı ferahlatır. İzzet Molla, ilâhî lütuf sebebiyle kendini tutamayıp ağlayan İzzet'in gözyaşlarının sebebinin anlatmak maksadıyla şâdi kelimesi kullanmıştır.

2. 2. 58. Dîvâne

Nice mihnet çekip o dîvâne

*Aklı olmuştu ona bîgâne*³¹⁸

Mecnûn, deli, meczup anlamlarına gelen dîvâne tabiri aynı zamanda âşık anlamında da kullanılır.³¹⁹

İlâhî aşkın etkisiyle ne yapacağını nasıl davranacağını bilemeyen İzzet'in ahvalini ifade etmek için bu kelime kullanılmıştır. İzzet, öyle bir noktaya ulaşmıştır ki akli artık ona bîgâne kalmıştır. Bu hâl, delilik hâli olarak bilinse de aslında âşıklık hâlidir. Zira âşıklık da bir nevi deliliktir.

2. 2. 59. Feyz

Feyz-i eşkiyle buldu feyz ü nemâ

*Oldu her mûyu bir nihâl-i belâ*³²⁰

³¹⁶ Hamdetti sevincinden ağladı / Yine gözyaşı yardımına yetiştirdi. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 102, 103.

³¹⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 326.

³¹⁸ O dîvâne ne mihnetler çekmişti / Akli ona yabancı kalmıştı. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 102, 103.

³¹⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 109.

³²⁰ Gözyaşının kabarmasıyla feyiz buldu / Her tel saçı bir belâ fidanı oldu. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 104.

Feyz taşmak anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Tasavvufta sâlikin çalışması ve çabası söz konusu olmaksızın Allah tarafından onun kalbine herhangi bir hususun verilmesi manasında kullanılır. Her an tecelli eden feyz aracılığıyla meydana gelen varlıklar bir taraftan özlerindeki imkânla yok olmaktayken bir taraftan da tecelli eden Hakk'ın feyziyle aynı zamanda var olmaktadır. Senet ve silsileyle gelen feyze, *feyz-i isnâdî*, doğrudan gelen feyze *feyz-i ilhâmî* veya yalnızca *ilhâm* denir.³²¹

Hikâyenin kahramanı İzzet bu noktada feyz yoluyla dîvâneliğin de ötesine geçer. Keçecizâde onun hâlini anlatmak için çok ilginç metaforlar kullanır. İzzet'in gözlerinden akan yaşı, erimiş ateşe benzetir. Dünyadan büsbütün kopan İzzet'in ağzını, karınca yuvasına; gözlerini yere bakan karanlık bir pencereye benzetir.

2. 2. 60. Pîr

Nâgehân geldi yanına bir pîr

*Görmedi hayretinden anı fakir*³²²

Sözlükte “ihtiyar, ak saçlı, tecrübeli kimse” anlamındaki Farsça pîr kelimesi tasavvufta mürid, veli ve şeyh ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Bu kullanıma göre pîr, sâlike rehberlik yapan kimsedir.³²³

İzzet'in hali hal değildir. Kendini toparlayacak durumda da değildir. Hal böyle olunca kendisine rehberlik edecek bir pîr gönderilir. İnsan kendi başına toparlanamayacağı haller yaşayabilir. Böyle zamanlarda ilâhî bir lütuf olarak karşısına el uzatan, ona omuz veren insanlar çıkar. Pîr olarak geçen zât da İzzet'in karşısına tam olarak böyle bir zamanda çıkmış ya da çıkarılmıştır. Pîr, uzun süre dünyadan kopan, hiç kimseyle bağ kurmayan adeta bir deli gibi yaşayan İzzet'e âşinâ gelir. Nice zamandır üzeri örtülü kalan sorular bir anda zihnine hücum eder. İzzet, pîre gül bahçesi nerede, yârân nerede, eğlence meclisi nerede, yârim de orada mı gibi sorular sorar. Hatta Vâmık ile Azrâ'yı, Mecnûn'u da sorar. Pîrle konuştuğunda aslına döner, kendini bulur, dîvanelikten uzaklaşır, akli başına gelir.

2. 2. 61. Rüyâ

Gördüğün gülistân rü'yâdır

³²¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 137.

³²² Ansızın geldi yanına bir pîr / Görmedi hayretinden onu fakir. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 104, 105.

³²³ Sâfi Arpağuş, "Pîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/272.

*Belki rü'yâ değil de hülyâdır*³²⁴

Arapça, görmek manasına gelen rüyâ,³²⁵ uyku halinde zihinde beliren düşünceler ve olaylar anlamındadır. Tasavvufta üç çeşit rüyadan söz edilir: Allah'tan, melekten ve şeytandan olan rüyâ. Birincisi açık rüyâdır ve yorum gerektirmez. İkincisi rüyâ-yı sâdika olup yorumlanmayı gerektirir. Üçüncüsünün ise aslı yoktur. Hz. Peygamber rüyâ gördüğü zaman ashâbıyla paylaşmış, sahabenin gördüğü rüyâları da tabir etmiştir. Efendimizin bu sünneti, şeyhler arasında da devam ettirilmiştir. Tasavvufî menkıbelerin pek çoğu rüyâ merkezli olup, şeyhler rüyâ yoluyla ölenlerin ahiret hallerine dair bilgi verirler.³²⁶ Seyr u sülûk yolculuğunda olan sâlik için Allah'tan gelen üç kısım müjdeden söz edilir. Bunlar yolun başında olan sâlike rüyâ halinde verilen müjdeler, yolun ortasında olan sâlike vâkıâlar halinde verilen müjdeler ve yolun sonunda olup gayesine ulaşanlara verilen mükâşefe halindeki müjdelerdir.³²⁷

İzzet, pîr ile uzun uzun sohbet eder. Merak ettiği ne varsa ona sorar. Aldığı cevaplar karşısında şaşırır. Zira pîr İzzet'e gördüğü gül bahçesinin bir rüyâ olduğunu, hatta bir hülya olduğunu söyler. İnsan bir hayale kapılıp onunla iç içe geçtiğinde hayal ile gerçek birbirine karışır ve iki durumu ayırt etmesi zor hâle gelir. İzzet de uğruna acı çektiği şeylerin bir rüyâ olduğunu duyunca pîre kızar, zira yaşadıklarının gerçeklikten uzak bir rüyâyâ ya da hülyaya indirgenmesine tahammül edemez. Nasıl ki Hz. Peygamber mi'râc hadisesini Mekkelilere anlattığında, Mekkeliler onu yalanladıysa İzzet de anlattıklarına inanmayan pîr tarafından yalanlanmıştır. İnsanın gördüğüne ve yaşadığına emin olduğu şeylere muhataplarını inandıramaması kadar zor bir durum olamaz.

2. 2. 62. Hayret

Bir zemân bahr-i hayrete daldı

*Bîkesin hâline şaşıp kaldı*³²⁸

Hayret şaşmak, şaşırarak anlamalarına gelen Arapça bir kelimedir. Tasavvufta kalbe gelen bir tecelli sebebiyle sâlikin düşünemez ve muhakeme edemez hâlini anlatır. Hayret ya delilde olur ya medlûlde. Allah'ın varlığını ispatlayan delilde hayrete düşmek

³²⁴ Gördüğün gül bahçesi rüyadır / Belki rüyâ değil de hülyâdır. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 108, 109.

³²⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 525.

³²⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 300, 301.

³²⁷ Necip Fazıl Kısakürek, *Abdülhakîm Arvasî-Tasavvuf Bahçeleri*, (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2018), 93.

³²⁸ Bir zaman hayret denizine daldı / Zavallının haline şaşıtı kaldı. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 110, 111.

zındıklıktır ve mülhitliktir. Medlûlü yani delille varılan Hakk'ın tecellilerini temâşâda hayrete düşmek sıddıklıktır.³²⁹

Hayret, Serrâc'ın ifadesiyle bir bedîhet yani aydınlanma halidir. Vâsitî'nin bu bağlamda şöyle söylediği aktarılmaktadır: “Hayret, hayreti terk edince gelen sükûndan daha kıymetlidir.”³³⁰ Hayret âriflerin kalplerine hiç beklenmedik bir anda gelen öyle bir haldir ki bu hâl âriflerin düşünebilmesine mâni olur.³³¹

Pîr, İzzet'e gördüklerinin bir rüyâ hatta bir hülya olduğunu, bülbülün gidip güllerin hazâna erdiğini, gül bahçesinin yerinde yeller estiğini, mum ile pervanenin aynı şey olduğunu ardı ardına söyleyince İzzet ağlamaya başlar. İnanmak istemez. Pîre, ben o gül bahçesi için çektiğim sıkıntıları anlatırsam âhımın dumanı seni mahveder, diyerek karşılık verir. Pîr, İzzet'in bir hülya uğruna nasıl kendisinden geçtiğini görünce hayrete düşer. Nasıl bu hale geldiğine şaşır kalır. Onunla cedelleşmez bilakis onun sakinleşmesi ve yaşananları hazmedebilmesi için susar ve derin düşüncelere dalar.

2. 2. 63. Dilber

Dedi kim dilberin acep kimdir

*Böyle zâr olmaya sebep kimdir*³³²

Gönlü alıp giden, güzel, sevgili anlamlarına gelen dilber Farsça bir kelimedir. Tasavvufta kabz sıfatı, tutukluk hali olarak kullanılır ki gönülde üzüntü ve sevginin birlikte bulunduğu bir hâldir.³³³

Burada pîrin İzzet ile iletişim kurarken gösterdiği şefkat, dikkat çekicidir. Söylediklerinden dolayı onu itham etmez, suçlamaz. İzzet'in sert çıkışına rağmen pîr İzzet'i anlamaya, onu konuşturmaya çalışır. Bu haline sebep olanın kim olduğunu sorar. İzzet, sanki bu soruyu bekliyormuş gibi pîre içini açar. İçinde yanan ateşe sebep olan, yüzünü görmeden onu helak eden mâşûkunu anlatır ve pîrden yardım ister. Kendisinin de anlamadığı bu halin neden başına geldiğini sorar. Pîr de ilginç biçimde İzzet'in dikkatini başka bir noktaya çekerek derdinin dermanının kendisinde olduğunu ve Allah'ın aşkı kendi içine gizlediğini vurgulamaya başlar.³³⁴

³²⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 163.

³³⁰ Serrâc, *Kitâbü'l-Lüma*, 345.

³³¹ Fûrek, *el-İbâne*, 344.

³³² Dedi ki: Acaba dilberin kimdir? / Böyle inlemene sebep olan kimdir? Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 112, 113.

³³³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 108.

³³⁴ Dedi kim derdine benim dermân / Kıldı Allah aşkı bende nihân. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 114, 115.

2. 2. 64. Şâh

Aşktır girye aşktır hande

*Aşktır şâh, aşktır bende*³³⁵

Farsça bir kelime olan şâh, padişah ve sultan anlamındadır. Tasavvufta sûfi, veli ve şeyh yerine kullanılır. İlk sûfilerden Şah Şüca‘ Kirmânî gibi pek çok mutasavvıfa ve tarikat şeyhine şâh unvanı verilmiştir. Özellikle Orta Asya ve Hindistan mutasavvıfları bu unvanı kullanır.³³⁶

Pîr, İzzet’e hakîkî aşkı anlatır. Goncayı güldüren, bülbülü inleyen, dünyayı döndüren aşktır der. İlahi aşka giden yolda şeyh de aşktır köle de aşktır, der. Aşk insanın içine düşmeye görsün; gözünün gördüğü her cisim, kulağının duyduğu her ses aşk ateşine odun olur. Yandıkça âh eder âşık. Âh ettikçe yaklaşır mâşukuna. Âh ettikçe aradığını bulur. Bu yüzden Pîr, İzzet’e âh, çek der. Âh çekerek, gözyaşı dökerek bu dertten kurtulacağını telkin eder. İnsan dert olarak bildiğinin içinde dermanının gizli olduğunu çoğu zaman aklına getirmez. Halbuki aşk derdinin en büyük dermanı yine aşkın kendisidir.

2. 2. 65. Vâsıl, Menzil ve Murâd

Dedi kim râh-ı Hakk’a yol bulasın

*Vâsıl-ı menzil-i murâd olasın*³³⁷

Vâsıl, Hakk’a eren, ermiş mânâsındadır. Mutasavvıflar biri sülük, diğeri vusûl ehli olmak üzere ikiye ayrılır.³³⁸ Serrâc vaslın gâib olana ulaşmak olduğunu belirtir ve Yahya b. Muâz’ın şu sözüne dikkat çeker: “Kim arşın altındakilerden gözünü yummazsa, arşın üstündekilere ulaşamaz.”³³⁹ İbnü’l-Arabî’ye göre vâsıl doğru olduğunda fasıl meydana gelmez. Hakk’a vâsıl olmak, Hak’tan ayrılmaya imkân vermez. Yine Hakk’ın bir şeye tecelli edip sonra perdelenip gizlenmesi de imkân dahilinde değildir. Bilgi nasıl ki cehâlete dönüşmezse vasl halinin fasla dönüşmesi de mümkün olmaz.³⁴⁰

³³⁵ Ağlamak aşktır, gülmek aşktır / Şah aşktır, kul aşktır. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 116, 117.

³³⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 326.

³³⁷ Dedi ki: Hak yoluna yol bulasın / Murat menziline vasıl olasın. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 116, 117.

³³⁸ Herevî, *Menazilü’s-Sâirîn*, 322.

³³⁹ Serrâc, *Kitâbü’l-Lüma*, 356, 357.

³⁴⁰ İbnü’l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye-Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 28, 29.

Menzil: Makam, konak, durak merteye anlamına gelen menzil sâlikin seyr ve sülûk esnasında ulaştığı fakat kalıcı olmayan, bir süre sonra geçilen konaklama yerleridir.³⁴¹ Tasavvufta makam ciddi bir gayret neticesinde istikrar ve süreklilik kazanmış hâl ve sülûkun mertebeleri iken menzil makamdaki dereceleri ifade eder. Örneğin ihlâs makamının birinci derecesi yani birinci menzili riyadan sakınmaktır. İkinci menzili yani ikinci derecesi yaptığı her işi ihlâsla yapmaya çalışmak ama bir yandan da yapılan işin Allah’a layık olmadığı düşüncesi ile mahcup olmaktır. Üçüncü menzil ise ihlâslı olmak ancak ihlâsı görmeyip ihlâslı olduğu iddiasında bulunmamaktır.³⁴²

Murâd: İlâhi inayet gereğince kulun tam bir istidatla donatılıp ondaki her türlü eksikliğin giderilmesidir. Hakk’a muhalefetten korunmasıdır.³⁴³ Ayrıca murâd sülûkun sonuna ulaşan hallerin ve makamların her birini bizatihi tecrübe eden ve artık kendi iradesi kalmayan ârif manasındadır.³⁴⁴

Pîr kendisinin Mevlânâ olduğunu açık ettikten ve İzzet’e nasihatler verdikten sonra İzzet’in Hakk’a vasıl olması, menziline ulaşması yönünde dualar eder. İlâhî bir lütuf olarak İzzet’e gönderilen pîrin duası manevî olarak İzzet’i kuşatır. Hak ehlinin duasını almak âşıkın gönlüne ferahlık verir. Neticede benzer yolları daha evvel tecrübe etmiş olan pîr, İzzet ile kendi tecrübi bilgilerini paylaşır. Daha evvel benzer halleri yaşayan yolun tehlikelerini bilen birinin irşâdı, İzzet’in murâd makamına vasıl olmasını da hızlandıracaktır. Pîr, İzzet için bir mürşittir.

2. 2. 66. Hû

Hazreti Pîr edip duayı temâm

*Hû deyip eyledi semâ’ya hurâm*³⁴⁵

Arapçada o anlamında üçüncü tekil şahıs zamiri olan hû, tasavvufta Allah’ın mutlak gayb olan hüviyeti, yarattığı hiçbir varlık tarafından temaşası mümkün olmayan zâtını ifade eder.³⁴⁶

³⁴¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 243.

³⁴² Süleyman Uludağ, “Makam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/410.

³⁴³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 256.

³⁴⁴ İbn Fûrek, *el-İbâne*, 342.

³⁴⁵ Hazreti Pîr tamamladı duasını / Hû deyip gökyüzüne salındı. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 118, 119.

³⁴⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 172.

İlk dönem sûfilere zikir esnasında Allah ismini ve kelime-i tevhîdi tekrar etmişlerdi. Aynı amaçla hû'nun da tekrar edilmesini âdet haline getirmişlerdi. Zira içinde talep ifade eden başka bir kelime kullanmaksızın acziyetin ve muhtaçlığın en yalın şekilde hû ile ifade edilebileceğini düşünüyorlardı. Hz. Ali'nin sıklıkla “yâ hû” şeklinde zikir yaptığı, sebebi sorulduğunda da hû'nun ism-i â'zam olduğunu belirttiği rivayet edilmektedir.³⁴⁷

Pîr, İzzet'e dua eder ve duasını tamamladıktan sonra hû diyerek göğe doğru salınır. Allah'ın bir lütfu olarak İzzet'e gönderilen pîr, görevini îfâ eder ve Hakk'a rücû eder. Hak ehlinin ruhlarının -Allah'ın izniyle- zora düşene, darda kalana, onun aşkıyla yanana yardım için geldiğini bildiren menkıbelere rastlamak mümkündür.

2. 2. 67. Hankâh ve Beyt

Hânekâh etti Beyt-i Ma'mûru

*Koydu bîkes gidip o mehcûru*³⁴⁸

Hankâh: Toplantı ve sohbet yeri manasındaki hankâh tasavvufta tarikat ehlinin, dervişlerin ve mutasavvıfların bir araya geldikleri, sohbet edip birlikte zikir ve semâ' yaptıkları özel yerlerdir. İlk hankâh Filistin'de, Remle'de bir Hristiyan emir öncülüğünde kurulmuştur. Osmanlı'da hankâh yerine dergâh, tekke, zâviye kelimeleri kullanılır. Tasavvufî ve edebî metinlerde kimi zaman harâbât terimiyle yer bulur. Hankâhlarda tasavvuf eğitimiyle beraber tefsir, hadis, fıkıh, akait gibi dersler verilir, şiirler ve ilâhîler okunur, semâlar yapılır.³⁴⁹

Beyt: Ev, hane, yurt anlamlarına gelen Arapça bir kelimedir. Tasavvufta beyt kelimesi farklı anlamlarda kullanılır. Allah'ın evi beytullah manasında isim olarak kullanıldığı gibi mamur beyt (el-beytü'l-ma'mûr) şeklinde sıfat tamlaması olarak da kullanılır. Bir diğer anlamı Hakk'ı içine alması ve sığdırması itibariyle müminin kalbidir. “*Yerlere göklere sığmadım ama mümin kulunun kalbine sığdım*”³⁵⁰ kutsî hadisiyle bu eve işaret edilmiştir.³⁵¹

³⁴⁷ Osman Türer, “Hû” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/260, 261.

³⁴⁸ Hankâh etti Beyt-i Mamur'u / O garip aşığı kimsesiz bıraktı. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 118, 119.

³⁴⁹ Süleyman Uludağ, "Hankâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/42, 43.

³⁵⁰ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 2/229.

³⁵¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 74.

Mevlânâ Celâleddîn önce İzzet kulun kalbini bir sohbet meclisine döndürerek onu dualar ve nasihatlerle rahatlatmış, ona kısa süreli de olsa yoldaş olmuş fakat sonrasında onu yine bir başına bırakıp gitmiştir. Tekâmül yolculuğunda kişi düşer, kalkar. Düştüğünde elinden tutup kaldıran, ona yol gösteren olur fakat en sonda yol, yalnız yürünür. Pîr de üzerine düşeni yaptıktan sonra İzzet’i, kendi yolculuğunu tamamlaması için yalnız ve kimsesiz bırakmıştır.

2. 2. 68. Hâ ve Elif

Dağlar hâ, elifdi mûy-i siyâh

*Sanki olmuş idi serâpâ âh*³⁵²

Hâ harfi zuhur, gayb,³⁵³ huzur ve vücut itibariyle Zât’ın esas alınmasını temsilen kullanılır.³⁵⁴

Elif ise Arap alfabesinin ilk harfi olup bu harfle zât-ı ehâdiyete, ezelde eşyanın evveli olması bakımından Hakk’a işaret edilir.³⁵⁵ Elif bir rakam şeklinde yazılır. Ebced hesabındaki sayı değerinin bir olduğu düşünüldüğünde elif, Allah’ın mutlak birliğine doğrudan işaret eder. Elif noktadan, diğer harfler de eliften meydana gelir. Nasıl ki tüm varlıklar Allah’tan zuhûr ve sudûr ettiyse tüm diğer harfler de eliften sudûr etmiştir. Bütün harfler elifte görülebildiği gibi bütün varlıklar da Bir’de görülebilir.³⁵⁶

Keçecizâde burada “ha” ve “elif” harflerinden hareketle vahdet-i vücûd anlayışına vurgu yapmıştır. Elif, Allah’ın birliğine delalet eder. Gerçek varlık yalnızca bir olup o da Hakk’ın varlığından ibarettir. Diğer tüm varlıklar onun tecellisidir. İzzet de elif ve hâ harflerinden teşekkül eden “âh” nidasını çektikçe tüm varlıkların kendisinden tecelli ettiği Allah’ın varlığından başka hakîkî bir varlığın olmadığını daha iyi anlar hale gelmiştir.

2. 2. 69. Nûr

Âhdan oldu rûnüma bir nûr

*Sanki pervane-yi şu’a’ bedûr*³⁵⁷

³⁵² Dağlar ha, siyah saçı elifi / Baştan ayağa elif olmuştu sanki. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 118, 119.

³⁵³ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 567.

³⁵⁴ Kâşânî, *Sufilerin Kavramları-Istılahatu’s- Sufiyye*, 14.

³⁵⁵ Kâşânî, *Sufilerin Kavramları-Istılahatu’s- Sufiyye*, 3.

³⁵⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 121.

³⁵⁷ Ahlarından bir nûr belirdi / Sanki uzak ışıktaki bir pervaneydi. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 120, 121.

Sözlükte aydın ve ışıklı olmak anlamına gelen *nevr* kökünden türeyen bir isimdir nûr. Bunun yanında nesnelere ve olayların mahiyetlerini ortaya koyan aydınlatan şey için de nûr kelimesi kullanılır. Nûr kelimesi Allah'ın zâtına nispet edilerek kullanıldığında “nûr kaynağı” olarak, sıfat olarak kullanıldığında ise “nûrlandıran, aydınlatan” olarak açıklanır. “*Allah semâların ve yeryüzünün nûrudur*”³⁵⁸ âyetinde geçen nûr ifadesiyle zat-ı ilâhîye işaret edilmiştir.³⁵⁹ Nûrun maddeye bağlılığı kalpten uzaklaştıran ilâhî feyz ve dinî bilgileri açığa çıkarmada araç olan ışık olduğu belirtilir.³⁶⁰

Kâşânî nûru, kapalıyı açan şey olarak tarif eder. Sûfilere göre nûr, kalpten âleme ulaşan her türlü vâridâtı temsil eder.³⁶¹

İzzet, pîrin söylediklerinin kalbindeki tesiriyle bin yıl “âh” eder. Gök kubbe âhlarıyla doldukça göğün rengi de kızıla döner. Yüreğinden taşan âhlar bu dünyayı titretmekle kalmaz öte dünyayı da titretir. Âhlarından bir nûr hâlesi oluşur ki bu nûr, güneşi kıskandıracak kadar ihtişamlı görünür. Bu nûrun câzibesine kapılan İzzet, aşkın hakîkatinin o nûrda olduğunu idrâk eder. Bu nûr Hakikat nûrudur. Aşığın etrafında pervâne olduğu, kendini ateşine atıp yakmaktan çekinmeyeceği ilâhî nûrdur. Nûr İzzet’i kuşatıp içine alır ve İzzet aşk vuslatına erişir. Ayrılık, hasret ve vuslat ateşi ile alevlenir. Aşk ateşi öyle harlanır ki ortada ne âşik ne de mâşuk kalır. Geriye sadece kadîm olan Mevlâ kalır.

2. 2. 70. Bende ve Himmet

Hamdulillâh ki bende-yi pîrim

*Matbah-ı himmetinde dilîrim*³⁶²

Farsça bir kelime olan bende, kul/kulluk, köle/kölelik anlamlarına gelir. Tasavvufta birkaç farklı anlamda kullanılır. İlk olarak Allah’a kul olmak, O’na olan kulluk görevini ve borcunu ödemek ve ubûdiyettir. İkinci manası teklif makamı, mükellef olma hâlidir. Üçüncü olarak ise mürit, şakirt, çömez anlamında kullanılır.³⁶³

Himmet: Meyil, arzu, istek, azim, gayret, yardım ve destek anlamlarına gelir. Himmet sûfîlerin dilinde kendini veya başkasını kemâle erdirmek için kalbin bütün

³⁵⁸ en-Nûr 24/35.

³⁵⁹ Bekir Topaloğlu, “Nûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/243.

³⁶⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 280.

³⁶¹ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 563.

³⁶² Hamdolsun Allah’a Pîrin bendesiyim / Himmetinin mutfağında cesaretliyim. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 124, 125.

³⁶³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 71, 72.

rûhânî güçleriyle Cenab-ı Hakk'a yönelmesini ifade eder. Genel mânâda velînin teveccühü, tasarrufu ve olağan üstü işleri başarma kabiliyeti şeklinde anlaşılmıştır.³⁶⁴

Himmet sadece maksûda yönelmeyi gerektirir. Himmet sahibi her ne olursa olsun hiçbir şeyi engel olarak görmeksizin maksuduna ulaşmaya odaklanır, kendini bu durumdan alamaz.³⁶⁵ Bu minvalde Allah Teâlâ şöyle buyurur: “*Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı.*”³⁶⁶

Keçecizâde son söz ve Hazreti Pîr'e övgü bölümünde pîrin yani Mevlânâ'nın kulu kölesi olduğunu gururla dile getirir. Yine Mevlânâ'nın teveccühü ve tasarrufunun kendisine verdiği cesareti ifade eder. Bir müşdidin kulu ve kölesi olmak o müşdidin himmetini elde etmeye vesile olur. Mürit ne kadar fedakârsa müşdit de o oranda müridine teveccüh eder. Sırtını sağlam bir dağa yaslamak müridi cesaretlendirir. Keçecizâde hem Mevlânâ'ya hem de *Mesnevî*'ye karşı büyük bir muhabbet beslemekte, aşkı Mevlânâ'dan, sözü de *Mesnevî*'den öğrendiğini itiraf etmektedir.

2. 2. 71. Mesnevî ve Remz/Rumûz

Mesnevî kim rumuz-i Kur'ândır

*Da'vi-yi âşıkâna burhândır*³⁶⁷

Sözlükte ikişer ikişer anlamına gelen “mesnâ” kelimesinin nispet eki almış biçimi olan mesnevî gerek edebiyat terimi gerekse nazım şekli olarak ilk kez Fars edebiyatında kullanılmıştır. Mesnevîlerde her beytin kendi arasında kafiyeli olması, diğer beyitlerden bağımsız olması yazarlara büyük kolaylık sağlamaktadır ve bu şekilde çok uzun metinlere imza atmak mümkün olmaktadır.³⁶⁸

Bir nazım türü olan mesnevîden bahsedildiğinde genel olarak ilk akla gelen eser Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sidir. İzzet Molla bu beytinde açıkça Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî*'sinden söz etmektedir. Aile geleneği itibarıyla Mevlevîliği benimseyen Keçecizâde için *Mesnevî*'nin yeri bambaşkadır. Öyle ki onu Kur'ân'ın rumûzları olarak görür. *Mesnevî*'nin büyük küçük demeden herkes tarafından değerinin bilinmesini ister. Bununla da kalmaz içinde aşk mayası olan herkesin Mevlânâ'ya

³⁶⁴ Mehmet Demirci, "Himmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/57.

³⁶⁵ Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, 55.

³⁶⁶ en-Necm, 53/17.

³⁶⁷ Mesnevî Kur'ân'ın rumuzlarıdır / Âşıkların davasına kanıttır. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 124.

³⁶⁸ Mustafa Çiçekler, "Mesnevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/320.

intisâp etmesini arzu eder. Keçecizâde için Mevlânâ, aşkı öğrendiği ana kaynaktır. Bu kaynağın suyunu içmiş ve lezzetini kendine saklamayıp okurlarıyla da paylaşmıştır.

Remz, rumuz simge, anlamı gizli söz mânâsıdır. Tasavvufta ancak ehlinin anlayabildiği, başkasının anlamasının mümkün olmadığı sözün altına saklanan gizli mânâdır. Sûfiler birbirine pusula ve mektuplar gönderirken kimi zaman rumûzlu ifadeleri kullanmayı tercih ederler. Özellikle sahip oldukları kıymetli bilgileri ehli olmayanlardan esirgemek istediklerinde bunları olabildiğince örtük bir şekilde vermeye çalışmışlardır. Bu durumun bazen yazdıkları şiirlere de yansıdığını görmek mümkündür.³⁶⁹

2. 2. 72. Nokta ve Âfitâb

Noktayım ben kitâb Molladır

*Zerreyim âfitâb Molladır*³⁷⁰

Nokta Arapçada hakîkî birlik, tüm çokluğun aslı anlamına gelir. Noktanın hareketi çizgiyi meydana getirir. Zâtın tecellisi anlamında da kullanılır. Ucunda ateş olan bir çubuk dairesel olarak hareket ettirildiğinde bir çember meydana gelir. Bu çember esasında vehmî ve hayalîdir. Zira hakîkatte var olan yalnızca bir noktadır.³⁷¹

Tasavvufta nokta, harflerin başlangıcı ve sonudur. Bütün harfler noktanın yayılmasından oluşur. Bu bakımdan tüm harflerin esasında bir noktadan oluştuğunu söylemek mümkündür. Tıpkı bunun gibi, tüm varlıkların sûretleri her an Allah'ın bilgisinde ta'ayyün ederek varlıkların ortaya çıkmasına sebep olur. Dolayısıyla gerçek varlık yalnızca Allah'ındır. Nokta o, "zatî ta'ayyün"dür ve kâinat da adeta harflerdir.³⁷²

Âfitâp: Farsça bir kelime olup güneş anlamına gelir. Deyimler içerisinde âfitâb-ı celâl, âfitâb-ı vücûd şeklinde bazı kullanımlara rastlanır.³⁷³

İzzet kendisini bir noktaya, Mevlânâ'yı da bir kitaba benzetir. Yine kendisini bir zerreye, Mevlânâ'yı da güneşe benzer görür. Çıktığı aşk yolculuğunda çektiği sıkıntılar İzzet'in aciziyetini fark etmesini sağlamış ve kendini bir nokta hatta noktadan da küçük bir zerreye indirgemıştır. Zira kemal yolculuğunun sonunda varılacak nokta sâlikin hiçliğini fark etmesinden geçmektedir. Bu benzetmelerde İzzet'in kendisini küçültüp

³⁶⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 293.

³⁷⁰ Noktayım ben, kitap Mevlânâ'dır / Zerreyim ben; güneş Mevlânâ'dır. Keçecizâde, *Gülşen-i Aşk*, 124, 125.

³⁷¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 279.

³⁷² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 486-487.

³⁷³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 25.

Mevlânâ'yı ne denli yücelttiğini, Mevlânâ'nın onun için ne denli kıymetli olduğunu görmek mümkündür. Buradan anlaşılıyor ki *Gülşen-i Aşk* Keçecizâde'nin Mevlânâ'ya olan sevgisinin, ona verdiği değer neticesinde ortaya çıkmış bir eserdir. Bir anlamda Mevlânâ'ya gösterdiği vefâ borcudur. Zira kendine ait her ne varsa hepsi Pîr'e aittir. *Gülşen-i Aşk*'in sonunda "Ey Mevlâ!" diyerek dua eden Keçecizâde İzzet Molla, son nefesini Mevlânâ'nın şerefli zikri ile vermeyi dileyerek sözlerini tamamlar.

SONUÇ

Eserlerindeki Mevlâna ve Mevlevîlik unsurlarını öne çıkaran Keçecizâde İzzet Molla gerek siyasî gerek edebî gerekse tasavvufî yönleriyle dikkat çeken önemli bir şahsiyettir. Yaşadığı dönemde dünyada düşünce ve teknoloji noktasında ciddi gelişmeler yaşanırken Osmanlı'da yıkılmaya ve dağılmaya doğru bir seyir söz konusudur. Bununla beraber Osmanlı'da farklı alanlarda değişim ve yenilik arayışlarının varlığı da dikkat çekmektedir. Ailesinin ve bulunduğu çevrenin ilmiye sınıfından olması, devlet erkânına yakın olmaları ve dönemin önemli âlim ve şâirlerinden dersler alması İzzet Molla'nın şahsiyetinin inşasında öne çıkmaktadır. Babasının ölümünden sonra kendisine hâmilik eden eniştesi şâir Meşalecizâde Esad Efendi'nin de tesiriyle şiire yönelen İzzet Molla, Mevlevîliğin devlet erkânı arasında hızla yayıldığı bir evrede, dönemin önde gelen şâirlerinden Şeyh Gâlib'in tesirinde kalmıştır. İzzet Molla iki dîvanı, biri yarım kalmış üç mesnevîsiyle dîvan edebiyatı çizgisinde şiirler yazan son büyük şâirlere aittir.

Keçecizâde İzzet Molla'nın *Gülşen-i Aşk* adlı mesnevîsinin bugüne kadar gerek edebî yönden gerekse tasavvufî yönden hak ettiği değeri gördüğü pek söylenemez. İzzet Molla'nın *Bahâr-ı Efkâr* ve *Mihnet-i Keşân* adlı eserlerine dair küçük çaplı çalışmalar yapılmışsa da *Gülşen-i Aşk*'ın bu eserlere nispetle daha geri planda kaldığını söylemek mümkündür. Bunun farklı sebepleri olmakla beraber kanaatimizce en önemli sebebi İzzet Molla'nın bu eseri Şeyh Gâlib'in *Hüsn ü Aşk* adlı eserine nazire olarak yazdığına duyulan inançtır. *Hüsn ü Aşk* gibi bir esere nazire yazmak elbette kolay değildir. Kaldı ki gereken takdiri kazanması durumunda *Gülşen-i Aşk*, *Hüsn ü Aşk* ile anılmaya devam edecektir. Bu bağlamda İzzet Molla'nın telifini başarısız bir nazire olarak görmek yerine *Hüsn ü Aşk*'tan ilham almış, eski şiir geleneğinin alışılmış sınırlarını zorlayan hatta aşan bir eser olarak değerlendirmek daha isabetli olacaktır. Her eseri kendi sınırları içinde değerlendirmek o eserin hakkını teslim etme noktasında daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır. İzzet Molla inişli çıkışlı, sıkıntılı ve meşakkatli, sürgünlerle geçen kısa ömrüne rağmen oldukça üretken bir şâirdir. Döneminin edebî sınırları içerisinde kendini hapsedmeyen İzzet Molla, her daim özgün eserler üretmek kaygısını taşımış, kendisinden sonra gelenlere farklı pencereler açmıştır. Ne var ki fevrî hareketlerinin ve siyasî tavırlarının kurbanı olmaktan kendini kurtaramamıştır.

Edebî yönden bakıldığında İzzet Molla, *Gülşen-i Aşk*'ta o güne kadar denenmeyi denemiş, kendini hikâyenin içine dahil etmekle bir ilki gerçekleştirmiştir. Bunu yazarın egosunun yüksekliğiyle, kendini fazlaca yüceltmesiyle açıklayanlar olabileceği gibi bize göre bu yazarın farklılık arayışının bir sonucudur. Suya sabuna dokunmayan bir sanat anlayışını toplumsal meselelerle buluşturması, sadece yüksek kitlelere hitap eden dîvan edebiyatının soğuk ve mesafeli duruşunu değiştirip halka yaklaştırmaya çalışması, ciddi meseleleri karikatürize ederek katlanılır kılması gibi yönleri yaşadığı dönem düşünüldüğünde onun takdiri hak eden hususların başında gelir.

Tasavvufî yönüne gelince *Gülşen-i Aşk*'ın Mevlevîliğin seyr u sülûk anlayışı üzerine kurulduğunu söylemek mümkündür. Mevlâna Celaleddin-i Rûmî'nin kemâl yolunda esas aldığı "Hamdım, yandım, piştim" söylemine uygun bir aşk hikayesi kuran Keçecizâde, kurguyu kendi nefisini merkeze koyarak oluşturur. Kendini âşık zanneden ve mâşûkundan ayrı oluşunu eziyet olarak gören hikâyenin ana karakteri olan İzzet, hikâyenin başında henüz hamdır. Ferhad ile çıktığı yolculukta karşılaştığı sıkıntılar, çektiği eziyetler İzzet'i adeta yakar. Yılanlı bir vadide yol arkadaşını kaybetmesi, ejderhanın ağzında zifiri karanlıkta kalıp yok olmakla yüz yüze gelmesi İzzet'i olgunlaştırır. İlâhî bir lütufla kurtuluşu ve sonrasında bin yıl âh edip nûra gark oluşu da artık İzzet'in kemâle ulaştığının göstergesidir.

Gülşen-i Aşk'ta Mevlevîliğe göndermeler yapılması elbette tesadüf değildir. Mevlevîlik İzzet Molla'da bir aile geleneğidir. Yazarın bir eser ortaya koyarken hayatından, düşüncelerinden bağımsız olması mümkün değildir. Kaldı ki İzzet Molla da bu konuda çekimser davranmamış, eserini Mevlevîlik çatısına uygun bir şekilde kurgulamış, bununla da yetinmeyerek hayranı olduğu Mevlânâ'yı kurtarıcı bir karakter olarak eserine taşımıştır. İzzet Molla *Gülşen-i Aşk*'ın son beyitlerinde Mevlana'yı ve *Mesnevi*'yi övmektedir. Aşkı Mevlânâ'dan öğrendiğini, *Mesnevi*'nin Kur'an'dan izler taşıdığını ve sahip olduğu tüm kabiliyetlerini Mevlânâ'ya borçlu olduğunu ifade eder. Bununla da yetinmeyerek kendisinin Mevlânâ'nın son temsilcisi olduğuna işaret eder. İzzet Molla tüm bunlarla Mevlânâ'ya olan bağlılığını ve vefasını izhâr eder.

Tasavvufî temaların yoğunluğuyla dikkat çeken *Gülşen-i Aşk*, basit bir nazire olarak görülmekten kurtulmalı, ilginç hikayesi ve farklı karakterleriyle muhatabını bulmalıdır.

Çalışma sürecinde istifade ettiğimiz Ali Budak ve Mehmet Kanar tarafından transkribe edilen ve manzum şekilde sadeleştirilen metinde yer yer hataların bulunduğunu ifade etmek isteriz. Bu noktada *Gülşen-i Aşk*'ın yeniden ve daha büyük bir titizlikle transkripsiyona ve sadeleştirmeye ihtiyacı olduğunu da belirtmek isteriz.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilibâs 'ammâ iştehera mine'l-ehâdîsi âlâ elsineti'n-nâs*. thk. Yûsuf b. Mahmûd el-Hâc Ahmed. Dimeşk: Mektebetü'l-'ilmi'l-hadîs, 2000.
- Alper, Hülya. "Tevfik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/8. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Arpaguş, Sâfi. "Pîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/272. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Arslan, İlknur. *Keçecizâde İzzet Molla'nın Bahâr-ı Efkâr Adlı Dîvanında Mevlâna ve Mevleviliğe Dair Unsurlar*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Baktır, Mustafa. "Azîmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/330. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Banarlı, Nihat Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1998.
- Belet, Evrim. *Klasik Türk Edebiyatında Tasavvufî Mesnevilerden Hüsn ü Aşk ve Gülşen-i Aşk'ın Alegorik Yönden Mukayeseli İncelemesi*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Biröl, İnci Ayan. "Şükûfe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/258. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Bozkurt, Nebi. "Sarı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/152. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Bülbül, İbrahim. *Keçecizâde İzzet Molla*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Budak, Ali- Kanar, Mehmet. *Gülşen-i Aşk-İzzet Molla'nın İçten İçe Doğru Bir Yol Hikâyesi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 5. Basım, 2009.
- Chittick, William. *Tasavvuf-Kısa Bir Giriş*. çev. Turan Koç. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- Çiçekler, Mustafa. "Mesnevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/320. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Dadaş, Cevdet. "Keçecizâde İzzet Molla'nın Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Sürgün Hayatı". Birinci Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri. Edirne: Ege Basım, 2003.
- Demirci, Mehmet. "Hakikat-i Muhammediyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/180. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Demirci, Mehmet. "Himmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/57. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Dilçin, Cem. *Divan Şiiri ve Şâirleri Üzerine İncelemeler*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2011.
- Durmuş, Tuba Işınso. *Osmanlı'nın Sürgün Şâirleri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2014.
- Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1981.
- Ertaylan, İsmail Hikmet, *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.
- Eren, Hasan. "Handjeri, Alexandre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/550. Ankara: TDV Yayınları, 1997.

- Gündüz, İrfan. "Bâde". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 4/418. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Herevî, Hâce Abdullah el-Ensârî. *Menâzilü's-sâirîn-Tasavvufta Yüz Basamak*. çev. Abdurrezzak Tek. Bursa: Emin Yayınları, 2017.
- Hücvîrî, Ebü'l-Hasan Ali b. Osman. *Keşfü'l-mahcûb*. 1-2. Kahire: el-Meclisü'l-'alâ li's-sekâfe, 2007.
- İbn Arabî, Muhyiddin. *Fütûhât-ı Mekkiyye-Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015.
- İbn Fûrek, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen. *el-İbâne 'an turuki'l-kâsîdîn*. çev. Ahmet Yıldırım-Abdülgaffar Aslan. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurulu Başkanlığı, 2014.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. *Son Asır Türk Şâirleri*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1988.
- Kâşânî, Abdurrezzak. *Istulâhâtü's-Sûfiyye-Sûfîlerin Kavramları*. çev. Abdurrezzak Tek. Bursa: Bursa Akademi, 2014.
- Kâşânî, Abdurrezzak. *Tasavvuf Sözlüğü*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Kavalcı, Osman. "Gülşen-i Aşk'ta Sembolik Karakterler". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (1990), 345-356.
- Keçecizâde, İzzet Molla. *Gülşen-i Aşk*. haz. Ali Budak-Mehmet Kanar. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017.
- Keçecizâde, İzzet Molla. *Bir Sürgün Şaheseri Mihnetkeşân-Keçecizade İzzet Molla*. haz. Ömür Ceylan-Ozan Yılmaz. İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı, 2007.
- Kelâbâzî. *Doğuş Devrinde Tasavvuf-Ta'arruf*, çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- Kısakürek, Necip Fazıl. *Abdülhakîm Arvasî-Tasavvuf Bahçeleri*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2018.
- Korkmaz, Ramazan. "Keçecizâde İzzet Molla-Hayatı, Sanatı, Edebi Kişiliği". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10/1 (2000), 93-117.
- Korkmaz, Ramazan. *Keçecizade İzzet Molla ve Mihnet-Keşân Üzerine Bir Araştırma*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1988.
- Kurnaz, Cemal. "Çarh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/229. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kurnaz, Cemal. "Gül". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/220. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. thk. Abdülhalîm Mahmûd-Mahmûd b. eş-Şerîf. Kahire: Matâbiu müesseseti dâri's-ş'ab, 1989.
- Küçük, Hasan. *Osmanlı Devleti'ni Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri-Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri*. İstanbul: Türdav Basım Yayım, 1976.
- Küçük, Sezai. "Mevleviyye". *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*. ed. Semih Ceylan. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Leyla Hanım. *Leyla Hanım Dîvanı*. haz. Mehmet Arslan. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003.
- Macit, Muhsin. "Münâcat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/562. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Muhasibî. Hâris. *er-Riâye-Nefs Muhasebesinin Temelleri*. çev. Şahin Filiz-Hülya Küçük. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.

- Naci, Muallim. *Osmanlı Şâirleri*. Ankara: MEB Yayınları, 2004.
- Okçu, Naci. "İzzet Molla, Keçecizâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/561. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ögke, Ahmet. "Varlık Meselesi". *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.
- Özcan, Abdulkadir. "Hâlet Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/249-251. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Özyıldırım, Ali Emre. Özyıldırım, *Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet-Keşan'ı ve Tahlili*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Pala, İskender. "Çah-ı Yûsuf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/186. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî. *Kitâbü'l-Lüma' fi't-tasavvuf*. thk. Reynold Alleyne Nicholson. Leyden: E. J. Brill, 1914.
- Şahin, Ebubekir Sıddık. *Keçecizâde İzzet Molla'nın Dîvanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hâzân-ı Âsar*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Şahin, Ebubekir Sıddık. "Hüsn ü Aşk'ın İzinde Yarım Kalan Bir Mesnevi: Nâz u Niyâz". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 20/1 (2013), 145-184.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1976.
- Tanrıkorur, Ş. Barihuda. "Mevleviyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 30 Haziran 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mevleviyye>
- Top, Hüseyin. *Mevlevi Usul ve Adabı*. İstanbul: Ötüken Yayıncılık. 2001.
- Topaloğlu, Bekir. "Nur". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/243. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Tökel, Dursun Ali. *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Tuğcu, Emine. *Osmanlı'nın Son Döneminde Şiir Eleştirisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Türer Osman. "Hû" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/260-261. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Türer, Osman vd. "Osmanlı Anadolu'sunda Tarikatların Genel Dağılımı". *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*. haz. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Uludağ, Süleyman. "Abdulkâdir-i Geylânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/235-236. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Uludağ, Süleyman. "Ağyâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/482. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Uludağ, Süleyman. "Ahid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/534. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Uludağ, Süleyman. "Aşk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/11. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. "Cemâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/296. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Uludağ, Süleyman. "Hankâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/42-43. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

- Uludağ, Süleyman. "Makam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/410. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Uludağ, Süleyman. "Muhabbet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/384-385. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Uludağ, Süleyman. "Niyaz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/165. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Uludağ, Süleyman. "Nur". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/244. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012.
- Ünver, İsmail. "Leyla Hanım". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/157. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Yavuz, Sabri. "Mi'râc". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/133. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Yazıcı, Tahsin. "Çeşm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/276. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Yılmaz, H. Kâmil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.